

**Een driedimensionaal perspectief op artisanale goudmijnbouw in
Tongo (Tallensi-Nabdam District in Ghana)**

Esther van de Camp

s0947172

17-05-2017

MA thesis

Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie, Universiteit Leiden

Begeleider: Jan Jansen

Inhoudsopgave

Summary	4
Voorwoord en woord van dank	9
1. Inleiding	11
2. Theoretische bespreking	18
2.1 Sociaal-ecologische relaties: een driedimensionaal perspectief op artisanale mijnbouw	18
Een driedimensionaal perspectief op artisanale mijnbouw	21
De ondergrond als substantie: culturele geologie	23
Boven de grond: een complexiteit aan sociaal-politieke relaties	27
Bestuur door artisanale gouddelvers	30
2.2 Conclusie: theoretische benadering van het onderzoeksobject	31
3. Casus: een introductie van het onderzoeksveld	32
3.1 Nationale overheid en (artisanale) goudmijnbouw	32
3.2 Tongo, Gbani en Kejetia: een recente geschiedenis (en een beschrijving)	34
3.3 Diversiteit in Kejetia: sleutelinformanten	40
3.4 Conclusie: een uniek en representatief onderzoeksveld	42
4. Methodologie en ethiek: het construeren van mijn onderzoeksveld	43
4.1 Theoretische positionering	43
4.2 Veldwerk	44
Persoonlijke positionering en kennismaking met terminologie en activiteiten in Kejetia	44
Onderzoeksmethoden, onderzoeksthema's en communicatieve contexten	50
4.3 Representatie	54
4.4 Conclusie: methodologie, ethiek en mijn positionering construeren mijn onderzoeksveld	55
5. Kejetia's gouddelvers: een driedimensionale oriëntatie voor bestuur	56
5.1 Kejetia, Obuasi, Tarkwa of Accra Site: waar een ghetto te starten?	57
5.2 Land en goud: van wie is het en hoe een ghetto te starten?	62
5.3 Artisanale goudmijnbouw in Kejetia: hoe goudmijnbouw te organiseren?	68

Teams: ieder voor zich	68
Onder de grond: een geologische, kosmologische en sociale oriëntatie	70
5.4 Conclusie: Kejetia's gouddelvers' bestuur en hun driedimensionale oriëntatie	79
5.5 Foto's: illustraties van artisanale goudmijnbouwactiviteiten in Kejetia	83
6. Conclusie: een driedimensionaal perspectief en substantiebenadering voor artisanale mijnbouw	89
7. Literatuur	91
8. Appendix	95
8.1 Boven de grond: van <i>Steen</i> tot goud	95

Summary

Artisanal gold miners are a topic of discussion among many actors. Among these actors are national governments, international mining companies, environmental organisations and human rights organisations. Artisanal miners however, are often excluded from decision making processes, even though artisanal and small-scale mining (ASM) produces around 10-20 percent of the mined gold in the world. Artisanal gold mining is diverse regarding intensity, scale, shape, technique, motivations for ASM, and people involved in ASM (men, women or children). Researchers urge for engaging with, and studying, artisanal gold miners in order to make better policies and to better involve them in decision processes.

This thesis answers the following research question: “How do artisanal gold miners orientate on social-ecological relations regarding artisanal gold mining in Tongo (Northern Ghana) and how does this orientation influence their governance?” This question deliberately chooses the perspective of gold miners. It assumes the importance of both aboveground and underground elements in miners’ orientations and governance; a three-dimensional orientation. Hence, three-dimensional means in this thesis geometrically three-dimensional: *aboveground* social-political relations, that are visible above the (two-dimensional) surface of the Earth, are intertwined with the *subterranean* geological structures (that are the depth and third dimension) and equally intertwined with (cosmological) perceptions of the underground (and gold) as a *substance*. *The underground* means, in this thesis, everything that is under the surface of the earth; the whole area that is under the earth’s surface and everything that is happening there. *Substance* is an invisible property that can enter relationships, whereas matter is the building block from which the *observable* universe is made of.

This thesis tests the prominent scientific models from Ostrom (the social-ecological system (SES) model) and Ballard and Banks (the stakeholder category approach) by using a fundamentally different approach to artisanal gold mining: the three-dimensional perspective and substance approach. These perspectives are inspired by anthropologists (such as Godoy, Panella and Luning & Pijpers) who urge for the involvement of both geological structures and the underground as a substance (instead of a matter) in the study of artisanal gold mining. Cultural geology seems a promising field for the exploration of the underground as a substance.

To answer the research questions, this thesis introduces Kejetia. Kejetia is an artisanal (amalgam) gold mining neighbourhood, nearby three other gold mining neighbourhoods Obuasi, Tarkwa and Accra Site. Kejetia was founded in 1994 in the village Gbani (in Tongo, Northern Ghana). Although Kejetia is located in sparsely populated farmland and bush, it is a well organised village. Gold mining takes place between mud houses and a variety of small businesses including food vendors, Pito brewers, tailors, small traders and mechanics. These activities developed around the artisanal gold mining activities in Kejetia. The local term for mine shaft is *ghetto*. In the three-dimensional space of artisanal gold mining in Kejetia, a number of actors are present alongside artisanal gold miners: the political elite of the Tallensi, Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. (SMC) and the Ghanaian national government (in particular the Minerals Commission and the Environmental Protection

Agency). In my research, these actors have a background role. They are relevant for the way they have a place in the three-dimensional orientation of artisanal gold miners in Kejetia.

The research case offers a gold mine of three-dimensional relations: various (perceived) local underground properties and geological structures, a complexity of aboveground social-political relations, and a remarkable recent history of Kejetia, Gbani, Tongo and Ghana. In Kejetia, aboveground social-political relations are representative for recent developments in the Ghanaian national government (and other West African countries) in relation to artisanal mining. This relates for example to the privatisation of the mining sector and the formalisation of the small-scale mining sector. In addition, aboveground social-political relations in Kejetia are representative for local land management by chiefs and tindana in Ghana (and other West African countries) - tindana manage the land and the relationships of people with the underground, ancestors and land spirits. The research case is unique because of its recent (quickly developing) history, its (geologically different) neighbourhoods, the aboveground social-political complexity, and the possibility to research the underground as a substance in relation to the various views of artisanal gold miners. The research case shows, finally, that aboveground social-political relations in Kejetia are complex and far-reaching; presumed stakeholder categories, such as government agencies, large-scale mining companies and local miners and residents, prove to be very heterogeneous and intertwined - and they are all present in the three-dimensional space of artisanal gold mining in Kejetia.

I conducted anthropological, ethnographic (multi-sited) fieldwork in Kejetia in the period of January, February, and March in 2015. By making methodological choices, and decisions on ethical dilemmas, I constructed my research case. The position of my research, and my personal positioning towards my research, contributed to constructing the research case in all phases of the research: my research proposal, the fieldwork, and the writing of this thesis. During the fieldwork, I used various research methods: participatory communication, semi-structured interviews, transect walking, following, and PRA-maps. Methodology, ethics, and personal positioning prove to be very intertwined and cannot be seen separately.

Kejetia's miners base their governance on their three-dimensional orientation and their substance approach to the world. Miners anticipate and react on *aboveground* social-political relations, that are visible above the (two-dimensional) surface of the Earth, as if they are intertwined with the *subterranean* geological structures (that are the depth and third dimension) and equally intertwined with (cosmological) perceptions of the underground (and gold) as a *substance*. Miners' three-dimensional orientation is visible in all phases of artisanal mining: the choice for (and knowledge of) a neighbourhood and ghetto location, the access to land and gold, and the organisation of underground and aboveground gold mining activities. Miners' three-dimensional orientation is even visible in their interpretations of the underground regarding their perceptions of aboveground power relations between miners and SMC.

Miners' three-dimensional orientation is, first, visible in their knowledge of, and decisions about, mining neighbourhoods and ghetto locations. Miners explain (perceived) geological diversity and nuances in terms of geological differences between neighbourhoods. Miners also see social-political differences between the neighbourhoods. In conclusion, the geological differences between Kejetia, Obuasi, Tarkwa, and Accra Site are mainly about four elements: the solidity of the ground, the purity of the gold, the depth and shape of the gold ore layers, and the direction and shape of the gold veins. The ghetto's in the four mining neighbourhoods also look differently. This relates to the different 'ages' of the ghetto's, the geological differences of the neighbourhoods, and the various gold mining methods. Miners also see social-political differences between the neighbourhoods. The main difference there is that Kejetia, more than the other neighbourhoods, has become a well organised village, where both mining activities and other activities take place. Finally, rows of operational ghetto's point to geologically attractive mining locations. Thus, miners' knowledge of, and decisions about, mining neighbourhoods and ghetto locations relate to a three-dimensional orientation in which geological structures and social relations play an important role. Cultural interpretations of geological structures are mainly visible in the daily practice of miners' three-dimensional orientation regarding the organisation of getting access to the underground and regarding underground mining activities.

The three-dimensional orientation for governance is visible in miners' ways to get permission for access to land and gold in order to start a ghetto. Aboveground social-political relations, as well as aboveground relations with underground properties, ancestors and land spirits, determine the relations that miners establish to gain access to land and gold. While entering into these social-political relations, underground geologically urgent situations can occur – in some cases because the underground changes social relations.

The chief and tindana manage respectively aboveground social-political relations and matters concerning underground ancestors, spirits and gold. Miners can gain access to a piece of land in Kejetia through the chief and tindana. Thus, first, miners establish relationships with them. The chief and tindana remain important for miners during the mining activities. Namely, the chief mediates in underground conflicts between miners. Migrant miners point out the advantages that autochthonous miners have in these conflicts, due to their local relationship with the chief and with the land and the underground. The tindana makes, if necessary, sacrifices for the ancestors and land spirits, when miners experience problems with the solidity of the underground or with finding gold. According to the Ghanaian national government, the underground gold in Ghana belongs to the state. Therefore, (Ghanaian) miners also have to apply for a small-scale mining concession with the Minerals Commission - in order to mine within the legal framework of the national government. Concession leaders own such concessions and allow miners without concessions to mine on pieces of their land. Only Ghanaian miners can apply for a concession, and not all miners have the means to apply for a concession. Family also plays a role in access to land and gold: miners often join the land or ghetto of a family member. Miners' aboveground orientation on the chief, tindana, Minerals Commission, concession leaders and / or family

members is always in negotiation with miners' underground (geological) orientation - even during this phase of gaining access to land and gold. Underground geological situations can be urgent: an underground gold vein goes, for example, towards the place where a miner (who waits for permission to start mining) hopes to start a ghetto soon, but if another mining team follows the gold vein underground, the miner can lose the gold. Especially when poverty plays part and gaining a concession takes long, the geological orientation of a miner can overshadow the social-political orientation.

Before and during the process of gaining access to land and gold, miners orientate themselves on a complex three-dimensional space of artisanal gold mining. Miners' aboveground social-political relations are complex and extend beyond the geographical boundaries of Kejetia; they are part of local, regional, national and international developments. Underground properties and geological structures form relations with miners' orientation and governance regarding gaining access to land and gold.

The organisation of underground mining activities is also the product of miners' three-dimensional orientation.

Under the ground, geological structures and forces define (together) things like a) why miners first have to mine a while before they find gold, b) whether or not they then find gold, and c) whether or not they experience any ghetto-collapse problems. Miners have a rich terminology for the underground geological nuances in Kejetia (Table 1). Mining team members with various functions orient themselves on the various geological structures. They then determine, based on the geological structures, their mining activities and strategies. During this process, miners explain in various ways, with both geological and cosmological arguments, the underground situations that they encounter. Remarkably, miners speak in terms of growing, maturing and moving in relation to gold. Although miners do not necessarily take these terms literally, miners do show a dynamic perception of the underground. Ancestors, land spirits and gods play an important role in miners' views on (and relations with) the underground. The underground is, to miners, a dynamic substance with properties that can establish relations with aboveground social-political relations. The directions of gold veins play a prominent role in miners' strategies as well; they play a role in miners' anticipation in underground encounters with other mining teams. When miners 'mine' a large piece of ore, they sometimes call this 'cultivating the gold'. This term indicates a less 'wild' perception of gold than the perception of gold that needs to be 'hunted' – this is the case with Malinke (who live in several West African countries). Aboveground social-political relations are, throughout the underground mining activities, a constant part of miners' three-dimensional orientation – for example in the form of the chief, tindana, concession leaders, ghetto-owners, sponsors, other mining teams and local power relations.

Miners' orientations, perceptions, and strategies around gold mining are diverse. Though for all miners accounts that their possibilities and restrictions to obtain gold, are embedded in a web of social-political,

geological and cosmological relations and obligations that go beyond the actual digging up the gold. This makes gold, for Kejetia's gold miners, not a matter (or a commodity that simply can be dug up) but a substance.

In all phases of artisanal gold mining, miners base their mining activities on their three-dimensional orientation and their substance approach to the underground. This substance approach to the underground proves to be essential for understanding miners' governance of mining activities. Furthermore, miners' geological knowledge, on which they base their mining strategies, shows that Kejetia's miners are not at all mining 'blindly'. Above the ground, miners' social-political relations are complex and not defined by the geographical boundaries of Kejetia. They are part of wider social-political relations with actors who, through the use of various strategies and arguments, make claims on land and gold in Kejetia. Governance in Kejetia builds on aboveground social-political relations, as if they are intertwined with underground geological structures, as well as with underground properties of the underground as a substance. Miners show that there is a permanent state of negotiation between the different dimensions, as well as within each dimension.

In conclusion, Ostrom's SES-model and the 'stakeholder category approach' by Ballard and Banks fundamentally simplify the three-dimensional space where artisanal miners are active. This is problematic because they are central scientific concepts in the field of natural resources and (artisanal) mining. Unlike the approach of this thesis, the models do not allow the underground as a substance, the complex geological structures, the complex aboveground 'social-political space' and the relations between these dimensions. This thesis shows the conceptual gap between miners' three-dimensional orientation and substance approach and the perspective that policy makers and scientists usually have on natural resources and (artisanal) mining. This gap is problematic for ambitions to understand miners, to involve them in decision making processes, and to incorporate them into the legal framework of national governments. The perspective of this thesis contributes to the complex understanding of artisanal miners in Kejetia. This perspective aims to provide a tool for other studies on artisanal gold mining as well, and possibly for research in the field of extractive industries and societies in general. This thesis, in any case, shows that individuals and organisations that relate to artisanal gold mining should not forget the underground.

Voorwoord

“Je komt op het juiste moment, naar de juiste plaats, bij de juiste familie, bij de juiste persoon.” - Tongdan Abdallah Kwadanaab, 20-01-2015

Deze scriptie is het resultaat van een tweejarige periode van onderzoek doen en schrijven (2015 - 2017). In deze periode lag de scriptie soms maandenlang stil, waarna ik vervolgens het schrijven weer oppakte. Met plezier heb ik aan het onderzoek gewerkt. Een aantal mensen wil ik bedanken voor hun bijdrage aan het onderzoek.

Jan Jansen heeft mij in dit onderzoek begeleid gedurende alle fasen van het onderzoek. Ik wil Jan Jansen bedanken voor zijn begeleiding, aanstekelijke enthousiasme, constructieve feedback en verdiepende gesprekken over concepten als het driedimensionale perspectief, substantie en culturele geologie. Het was leuk om met Jan Jansen samen te werken.

Het veldwerk begon in Tongo. Daar verwezen inwoners mij naar Tongdan Abdallah Kwadanaab, de Tallensi vorst en (inmiddels) opperchief van Tongo. Volgens lokaal gebruik betaalde ik bij het bezoek drie keer 5 GHC, voor kola, snaps en lokale tabak. Tongdan Abdallah vertelde dat hij antropologen hoog heeft zitten, omdat zijn grootvader de sleutelinformant was van Meyer Fortes - zegt hij. Tongdan Abdallah werd mijn gastheer tijdens mijn veldwerk. Ik ben Tongdan Abdallah erkentelijk voor de zorg, onderdak en steun tijdens mijn veldwerk in zowel Tongo als in Kejetia. Evenals voor de gesprekken over lokale geschiedenis en de Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. én de reizen naar Tallensi relaties in de regio. Ik ben dankbaar voor de goede zorgen en vriendschap van Janet, die mijn zus was in Tongo. Verder bedank ik alle familieleden in Tongo die tijdens mijn verblijf ook mijn familieleden werden.

Luckydube was mijn gastheer in Kejetia, ik bedank hem voor zijn hulp, gastvrijheid en gesprekken over mijnbouw. Abigail, Rast'Asatu, Robert, Gyma, Macho, Francis, Daniël, Mo, Precious en vele andere delvers bedank ik eveneens voor hun hulp en gesprekken over mijnbouw. Voor goede zorgen bedank ik Laarwa; zij maakte elke dag eten voor mij in Kejetia. Verder bedank ik alle inwoners in Kejetia die mij hebben geholpen en verwelkomd in Kejetia.

Sabine Luning wil ik graag bedanken voor haar bezoek aan Tongo en Kejetia tijdens mijn veldwerk. Haar kennis van mijnbouw, inzichten in driedimensionale relaties en enorme enthousiasme hebben het onderzoek (tijdens en na het veldwerk) veel gebracht. De fietstocht naar Kejetia - en terug - zal ik niet vergeten.

Blij was ik toen Tomer - in Kejetia 'my husband' - mij tijdens mijn veldwerk kwam opzoeken. Het was een mooie ervaring om Kejetia en Tongo te kunnen delen. Het gaf mij daarnaast nieuwe kracht en plezier om het onderzoek voort te zetten.

Mijn onderzoek vond plaats tijdens een interregnum in Tongo, tijdens de strijd om het opperchiefschap in Tongo en tijdens Tongdan Abdallah's plannen voor een rechtszaak tegen Shaanxi Mining Company (GH) Ltd.. Momenteel, in de lente van 2017, is alles weer anders: Tongdan Abdallah houdt zich weer bezig met andere

zaken en in Tongo is inmiddels een (oud) parlementslid (naast een Tallensi vorst) chief. Bevindingen blijken even complex en veranderlijk als men mag verwachten van elke werkelijkheid. Het is de kunst om een manier te vinden om hiermee om te gaan - het driedimensionale perspectief en het substantieperspectief bieden denk ik een mogelijkheid hiervoor. Deze scriptie, en alles wat daarbij kwam kijken, heeft mij opnieuw de waarde getoond van complex antropologisch onderzoek. Ik ben benieuwd wat er nu speelt in Tongo en Kejetia.¹

---

¹ Een aantal hoofdstukken heeft de scriptie niet gehaald. Conceptversies van deze hoofdstukken zijn, op verzoek, beschikbaar ter inzage: 'Geschiedenis van een lokaal sociaal-politiek netwerk: migratie, Mamproesi, krokodillen en leeuwen, Tong en Tallensi'; 'Strijd om het *paramount* chiefschap in Tongo (en reizen naar Nalerigu en Gambaga: Mamproesi koning, koningin moeder en de heksenkonink'; 'Over het leven en de ideeën van Tongdan Abdallah Kwadanaab'; 'Thema's in Tongo: begrafenissen (o.m. van de laatste opperchief van Tongo), festival in Tongo heuvels, Tallensi'; 'Over SMC: artisanale delvers, Awuru, SMC's pr en HR manager, en SMC-delvers aan het woord'; 'Interview met Mr. Asher Nkegbe van de Environmental Protection Agency (Bolgatanga)'; 'Percepties van milieu'; 'Tongo: een breder sociaal-politiek netwerk van Kejetia'.

1. Inleiding

“Vertel ons verhaal! Vertel alles, vertel ons verhaal!” – Artisanale gouddelver in Kejetia

Kejetia is een artisanale goudmijnbouwwijk in het dorp Gbani dat ligt in Tongo (de bestuurlijke hoofdstad van het Tallensi district) in Noord-Ghana. Samen met omliggende goudmijnbouwwijken ontstond Kejetia halverwege de 1990's. Hoewel Kejetia ligt tussen dunbevolkte landbouwgrond en 'bush', is het een goed georganiseerd dorp. Goudwinning vindt er plaats tussen lemen woningen (hutten) en een verscheidenheid aan kleine bedrijven waaronder voedselverkopers, Pito(gierst bier)-brouwers, kleermakers, handelaren en mechanici. Deze activiteiten zijn ontstaan rondom de goudwinning in Kejetia. Zowel mannen als vrouwen werken in Kejetia en de vlakbij gelegen school en kerk wijzen op een familieleven in de wijk. Inmiddels wonen mensen uit heel Ghana en uit Burkina Faso, Togo, Benin en Nigeria in Kejetia om er te werken als artisanale gouddelver. Volgens een schatting van de Minerals Commission, een Ghanese overheidsinstelling, had Kejetia in 2010 een populatie van 2500 mensen (Renne et al. in Long, Renne, Robins et al., 2013: 201). De constante migratie van artisanale gouddelvers maken schattingen echter moeilijk. Sinds er in 1994 goud werd gevonden in wat nu Kejetia heet, legden lokale autoriteiten, nationale overheidsinstellingen en buitenlandse goudmijnbouwbedrijven claims op het goud en het land in Kejetia. Door de grote verscheidenheid aan partijen en mensen die betrokken zijn bij het goud en het land in Kejetia (en die, fysiek, soms tot ver buiten Kejetia reiken,) moeten de artisanale gouddelvers in Kejetia zich bewegen in een complex en dynamisch systeem van sociaal-politieke relaties. Een prachtig studieveld voor een antropoloog. Hier blijft het echter niet bij. Er is nog een invloedrijke omgeving voor artisanale gouddelvers in Kejetia. Een omgeving waar je, als wetenschapper of beleidsmaker, gemakkelijk overheen kijkt: de ondergrond. Datgene waar al die mensen en partijen zich op richten, het delven van goud, gebeurt onder de grond en is verweven met de geologische structuren en percepties van het goud en de ondergrond. *De ondergrond* betekent in deze scriptie alles wat zich onder het aardoppervlak bevindt; het gehele terrein onder het aardoppervlak en alles wat zich daar afspeelt.² Deze scriptie laat zien hoe het bestuur in Kejetia deel is van een driedimensionale ruimte. Driedimensionaal betekent in deze scriptie geometrisch driedimensionaal: de bovengrondse sociaal-politieke relaties, die zichtbaar zijn boven het (tweedimensionale) oppervlak van de aarde, zijn verweven met de ondergrondse geologische structuren (die de

---

² Het gebruik van deze term onderstreept naar mijns inziens, omdat het een zelfstandig naamwoord is, de agency en het belang van deze ondergrond. Ik verkies in deze scriptie daarom deze term boven het steeds beschrijvende *alles onder de grond*. De term *aarde* vind ik niet op alle plaatsen in de scriptie een geschikte term, vanwege de naar mijns inziens veelzijdige betekenis en associaties met *de aarde* - zoals de Aarde, de grond (los materiaal aan het aardoppervlak), het element aarde en variërende spirituele associaties met de aarde. In de geologie, geofysica en fysische geografie betekent de ondergrond (in het Engels *subsurface*) al het gesteente dat zich onder het aardoppervlak bevindt; de ondergrond, in die zin van het woord, wordt dan ook vooral door geologen en geofysici bestudeerd. Deze scriptie zal aantonen waarom een discipline als *culturele geologie* nodig is in debat over artisanale goudmijnbouw.

diepte en derde dimensie zijn) en evenzeer met (kosmologische) percepties van de ondergrond (en goud) als substantie.

Kejetia toont elementen van artisanale goudmijnbouw die representatief zijn voor artisanale goudmijnbouw in Sub-Sahara Afrika.³ Daarnaast is Kejetia uniek vanwege de rijkdom aan geologische diversiteit en vanwege de ontwikkelingen van de afgelopen twee decennia die een uitstekende illustratie geven van Kejetia's inbedding in een breed sociaal-politiek netwerk – een netwerk dat reikt tot ver buiten de geografische grenzen van Kejetia.

Artisanale en kleinschalige mijnbouw (ASM) is *low-tech*, arbeidsintensieve mineraalextractie en -verwerking (Hilson & Hilson, 2015: 2). In de wereld zijn er twintig miljoen mensen in meer dan tachtig landen voor hun levensonderhoud afhankelijk van ASM, schat de Wereldbank (x: 5). Volgens Hilson en Hilson gaat dit om grotere aantallen en verschaft ASM alleen al in Sub-Sahara Afrika werkgelegenheid voor tientallen miljoenen mensen (2015: 2). Het economische belang van artisanale en kleinschalige mijnbouw in regio's in Sub-Sahara Afrika groeit (Banchirigah & Hilson, 2010: 157). De ASM-sector produceert rond de tien tot twintig procent van het gedolven goud in de wereld (The World Bank, x: 5; ASM-PACE, 15-07-2015).⁴ De ASM-sector produceert daarnaast vijftien tot twintig procent van het gedolven diamant, zo'n twintig tot vijfentwintig procent van het gedolven tin en tantalum en tachtig procent van de gekleurde edelstenen (The World Bank, x: 5). 'Artisanale mijnbouw' of 'kleinschalige mijnbouw' betekenen zeer verschillende dingen voor verschillende mensen, afhankelijk van hun ervaring en wat ze hebben gezien (Hilson, 2003: x). ASM is op zichzelf dan ook zeer divers. Het is divers wat betreft onder meer: intensiteit, schaalgrootte, vorm, techniek, beweegredenen voor ASM, en ondernemers in ASM (mannen, vrouwen of kinderen) (Hilson, 2003: x).

Delvers raken betrokken bij ASM om verscheidene redenen. Mensen richten zich, in sommige gevallen, tot ASM wanneer ze ontheemd zijn door conflicten en instabiliteit (The World Bank, x: 5), of om te ontsnappen uit absolute armoede en wanneer alternatieve inkomsten tekortschieten (The World Bank, x: 5; Banchirigah & Hilson, 2009: 157). ASM biedt doorgaans een relatief hoog inkomen en snel economisch rendement vergeleken met andere lokaal haalbare levensonderhoudsmiddelen zoals landbouw (The World Bank, x: 5). Het biedt ook relatief hoge inkomens voor mensen die niet naar school zijn gegaan. De stijgende prijzen van kostbare mineralen veroorzaakten ASM-*rushes* wereldwijd. ASM kan voor mensen ook functioneren als nevenactiviteit, bijvoorbeeld in het droge seizoen, wanneer er geen inkomsten zijn van landbouwactiviteiten (Grätz, 2004: 152). Tot slot ondernemen mensen, in sommige gevallen, ASM-activiteiten simpelweg omdat er mineralen worden gevonden vlakbij hun woonplaats en omdat het een nieuwe en economisch aantrekkelijke vorm van

---

³ Dit heeft betrekking op lokaal bestuur door chiefs en tindana's, delvers' kosmologische percepties van de ondergrond, artisanale delftechnieken en nationaal beleid rondom artisanale en kleinschalige mijnbouw. Hoofdstuk 2, 3 en 5 bespreken deze thema's.

⁴ Dit goud gebruiken mensen in de wereld onder andere in elektronica, nanotechnologie, biotechnologie (medicijnen), de bouwsector, de ruimtevaartindustrie, juwelen en voor investeringsdoeleinden (MT, 15-07-2015).

werkgelegenheid biedt. Hoewel het niet de focus is van deze scriptie, wil ik niet onbenoemd laten dat ASM gepaard gaat met zeer onvriendelijke arbeidsomstandigheden. ASM en de sociale organisatie daaromheen zijn complex en zeer verweven met (percepties van) de gedolven substantie, lokale geologische structuren en de sociaal-culturele omgeving en deze scriptie gaat dit verder onderzoeken.

Artisanale delvers zijn vaak buitengesloten van lokale politieke besluitvormingsprocessen. Ondanks de groeiende economische relevantie van ASM in Sub-Sahara Afrika, heeft de ASM-sector een marginale plaats op de economische ontwikkelingsagenda's van een regio (Hilson, 2014: 104). Dit is te wijten aan het zwakke begrip dat beleidsmakers hebben van de rol die de ASM-sector speelt in de geliberaliseerde economieën in Sub-Sahara Afrika, net als aan ongefundeerde en generaliserende percepties van vermeende milieuverontreinigende en sociaal ontwrichtende activiteiten in de ASM-sector die leidend zijn in de discours van politiek beleid (Hilson, 2014: 104). Om betere inzichten in artisanale mijnbouw te verkrijgen en om adequaat beleid te kunnen maken, is het essentieel om artisanale delvers te onderzoeken en met hen in gesprek te gaan (Hilson, 2003: xi). Dit is (en was) mijn doel, net als het communiceren van de hieruit volgende resultaten. Artisanale gouddelvers in Kejetia moedigden dit aan en zeiden: "Vertel ons verhaal! Vertel alles, vertel ons verhaal!"

Een beter begrip van artisanale mijnbouw kan belangrijke inzichten aanreiken voor interdisciplinair onderzoek en op maatschappelijk gebied bijdragen aan een herwaardering van artisanale goudmijnbouw. Artisanale mijnbouw is namelijk in veel disciplines onderwerp van discussie. Artisanale mijnbouw wordt daarbij verschillend gepercipieerd door verschillende actoren (Hilson, 2003: x). Zo zien milieuorganisaties (artisanale) mijnbouwactiviteiten doorgaans als een bron van (ongereguleerde) ontbossing, verderf en (chemische) vervuiling van rivieren, bodems en vegetatie (Hilson, 2004: 54, 67). Volgens de Wereldbank vormt ASM een groeiende bedreiging voor de biodiversiteit en integriteit van beschermde gebieden en is het vaak een voorbode voor nog meer destructieve effecten indien ASM het gebied openstelt voor illegale exploitatie (The World Bank, x, 5).⁵ Op globale schaal vormt ASM van *goud* de grootste uitdaging in termen van negatieve milieugevolgen volgens de Wereldbank (ook al hebben andere mineralen ook significante lokale gevolgen), het gebruik en vrijkomen van kwik speelt hierin een grote rol (The World Bank, x: 5-6).⁶ Milieuorganisaties willen de duurzaamheid van grondstoffenwinning onderzoeken en bevorderen. Nationale overheden van landen waar ASM plaatsvindt associëren, op hun beurt, ASM vaak met ongeregistreerd landgebruik of met belastingontduiking (Hilson, 2003: x). ASM is namelijk op veel plekken informeel georganiseerd en niet onderdeel van de wettelijke

---

⁵ Een wereldwijde studie naar ASM concludeerde dat ASM voorkomt in beschermde gebieden en kritieke ecosystemen in 32 van de 36 onderzochte landen (en in of rondom 96 van de 147 van de geëvalueerde beschermde gebieden) (The World Bank, x: 5).

⁶ Kwik, een zeer giftig metaal, vormt een gevaar wanneer delvers het gebruiken om goud uit erts te winnen. Nadat gouderts is gedolven, voegen delvers kwik toe om het goud te binden in een amalgaam (een legering van kwik met een ander metaal); dit amalgaam wordt vervolgens verhit zodat het kwik verdampt en het goud overblijft. Artisanale goudmijnbouw is een van de meest significante bronnen van het vrijkomen van kwik in het milieu van ontwikkelingslanden. Het gebruik van kwik in ASM-technieken heeft gezondheids- en milieuconsequenties (The World Bank, x: 5-6).

organisatie van de overheid. De ASM-sector heeft een marginale plaats binnen de mijnbouwindustrie. Dit komt mede door het beeld dat nationale overheden hebben van ASM, namelijk dat ASM minder (direct) winstgevend is voor de staat dan industriële en grootschalige mijnbouw (The World Bank, x: 6).⁷ De mineraalsoevereiniteit van nationale overheden compliceert soms de organisatie van ASM voor delvers die ook te maken hebben met oppervlakterechten die lokaal gereguleerd worden (op basis van lange historische praktijken en landrechten) (Newmont, 2005 in Luning & Pijpers, aankomend: 3).⁸ Artisanale delvers hebben namelijk soms oudere, en door de overheid niet erkende, landrechten over land waarvoor de overheid concessies geeft of heeft gegeven aan grootschalige mijnbouwbedrijven. Dit kan leiden tot conflicten om land tussen artisanale en kleinschalige delvers of lokale autoriteiten met buitenlandse (multinationale) mijnbouwbedrijven. Voor grootschalige mijnbouwbedrijven zijn artisanale delvers en lokale bewoners vaak moeilijk om mee om te gaan omdat zij gebruik maken van dezelfde grond. Gedwongen verplaatsingen van lokale bewoners of delvers zijn niet zelden het gevolg van privatiseringen van mijnbouwindustrieën en het geven van mijnbouwconcessies aan bedrijven door nationale overheden (Hilson, 2004: 61, 68, 69).

Deze scriptie heeft als doel om bij te dragen aan een diepgaand (letterlijk), complex én meer dynamisch begrip van ASM en hiermee inzichten aan te reiken voor interdisciplinair onderzoek en op maatschappelijk gebied bij te dragen aan een herwaardering van artisanale goudmijnbouw. Vanaf nu zal ik spreken van artisanale mijnbouw – in plaats van ASM of kleinschalige mijnbouw – omdat artisanale mijnbouw in Kejetia niet kleinschalig is. Daarbij maakt de term ‘kleinschalig’ naar mijn mening te veel een associatie met ‘van marginaal belang’, terwijl we net hebben geconstateerd dat de artisanale mijnbouwindustrie juist een betekenisvolle rol heeft in de productie van mineralen, de geliberaliseerde economieën in Sub-Sahara Afrika *en in heel veel mensenlevens*. Deze scriptie focust haar aandacht op de artisanale gouddelver, niet vanuit het perspectief van de overheid, het milieu of een bedrijf, maar vanuit de oriëntatie van gouddelvers. De gouddelvers die in deze scriptie centraal staan, zijn de delvers uit Kejetia. Mijn onderzoeksvraag is:

‘Hoe oriënteren artisanale gouddelvers zich op sociaal-ecologische relaties van artisanale goudmijnbouw in Tongo (Noord Ghana) en hoe beïnvloedt deze oriëntatie hun bestuur?’

Deze onderzoeksvraag gaat uit van het idee dat zowel sociaal-politieke en culturele factoren als ecologische (en in het bijzonder geologische) factoren een rol spelen bij de oriëntatie, strategieën en het bestuur van artisanale gouddelvers. De Wereldbank stelt dat “delvers vaak mijnbouwblind zijn en delven op voorgevoel en hoop” (x: 12). Een update van geologische data zou volgens de Wereldbank daarom waardevol zijn in relatie tot artisanale

---

⁷ De politieke marginalisatie van de ASM-sector versterkt de milieugevolgen van ASM, dit relateert aan het gebrek aan gepaste stimulansen en capaciteit om op een meer milieuvriendelijke manier te delven (The World Bank, x: 6).

⁸ De mineraalsoevereiniteit van nationale overheden betekent de exclusieve bevoegdheid die nationale overheden hebben om te beslissen over (en handelen in) de ondergrondse mineralen in hun land - deze mineralen zijn eigendom van de staat.

mijnbouwactiviteiten; het zou deze activiteiten kunnen begeleiden en onnodige verwoestingen van land kunnen voorkomen. Hoewel het interessant is dat de Wereldbank de relevantie noemt van geologische data voor artisanale gouddelvers, wil ik in deze scriptie laten zien dat artisanale gouddelvers juist *niet* blind delven en zich geologisch en sociaal gezien strategisch oriënteren.

Ik zal een tip van de sluier oplichten door de hoofdstukken van deze scriptie beknopt in te leiden. Hoofdstuk 2 biedt een theoretisch kader voor mijn onderzoek. Ten eerste bediscussieer ik de waarde en beperkingen van het theoretische concept ‘sociaal-ecologisch systeem’ (SES) dat gaat over de complexe relaties tussen sociale en ecologische dynamieken betrokken bij de extractie van natuurlijke hulpbronnen (Ostrom, 2009: 419). Hetzelfde doe ik voor de theoretische stakeholdercategorieën rondom artisanale mijnbouwgemeenschappen: overheids *agencies*, mijnbouwbedrijven en lokale gemeenschappen die betrokken zijn bij artisanale mijnbouw (Ballard & Banks, 2003: 297). Vervolgens geef ik een theoretische introductie van het antropologische driedimensionale perspectief op mijnbouw. Het driedimensionaal perspectief biedt een antropologisch, complex en dynamisch alternatief voor de model-benadering van sociaal-ecologische systemen en de categoriebenadering van stakeholders. Het driedimensionale perspectief gaat hand in hand met een *substantie*perspectief: het idee dat de ondergrond, en alles wat daaruit voortkomt, voor artisanale gouddelvers meer is dan alleen een (op te graven) materie; goud en de ondergrond zijn substanties met krachten die relaties leggen met sociaal-politieke relaties én die dus ervaren worden door delvers als rechtstreeks en actief interveniërend in bestuur in Kejetia. In hoofdstuk 2 bespreek ik verder (de integratie van) de belangrijke driedimensionale thema’s in relatie tot artisanale goudmijnbouw: de ondergrond en goud als substantie, bovengrondse sociaal-politieke relaties, en oriëntatie en bestuur. Dit hoofdstuk sluit af met het specificeren van mijn onderzoeksobject.

Hoofdstuk 3 introduceert de onderzoekscasus en presenteert Ghana, Tongo, Gbani en Kejetia in relatie tot artisanale goudmijnbouw.⁹ Het hoofdstuk toont hoe de casus representatief én uniek is voor de onderzoeksvraag. In de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Tongo spelen, naast artisanale gouddelvers, nog een aantal actoren een opvallende rol: de politieke elite van de Tallensi, Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. (SMC) en de nationale overheid (waarvan in het bijzonder de Minerals Commission en de Environmental Protection Agency). In mijn onderzoek komen deze actoren alleen voor op de achtergrond. Ze spelen een rol in de manier waarop ze een plaats hebben in de driedimensionale oriëntatie van artisanale gouddelvers in Kejetia.

Hoofdstuk 4 laat zien hoe methodologie, ethiek en mijn persoonlijke positionering met elkaar verweven zijn en het onderzoeksveld construeren. Het gaat hierbij om antropologisch en etnografisch (multi-

---

⁹ Dit hoofdstuk bestaat uit een combinatie van literatuur (in paragraaf 3.1) en empirische gegevens (in paragraaf 3.2). Internationale ontwikkelingen met betrekking tot (artisanale) goudmijnbouw illustreer ik alleen met behulp van het International Monetary Fund (IMF) en de Wereldbank (WB) in relatie tot Ghana in paragraaf 3.1.

sited) veldonderzoek naar artisanale gouddelvers in Kejetia vanuit het driedimensionale en substantieperspectief.¹⁰

Hoofdstuk 5 toont de resultaten van mijn onderzoek en laat zien hoe een driedimensionale oriëntatie en substantieperspectief van artisanale gouddelvers aan de basis staan van bestuur in Kejetia. Deze driedimensionale oriëntatie is een heuristisch model, om de rijkdom aan empirische gegevens geen geweld aan te doen. Empirische bevindingen van dit onderzoek wijzen op belangrijke elementen in delvers' oriëntatie voor mijnbouwbestuur, waaronder: kosmologische en geologische percepties van de ondergrond en goud, relaties met voorouders en landgeesten, de richting van ondergrondse goudaders, de lokale chieft en tindana, lokale concessieleders, de Minerals Commission en lokale machtsrelaties.¹¹ Onder meer deze oriëntatiepunten zijn parameters van een complexe en dynamische driedimensionale oriëntatie en substantieperspectief van gouddelvers.

Hoofdstuk 6 concludeert dat het SES-model van Ostrom en de stakeholdercategorieën van Ballard en Banks de driedimensionale ruimte van artisanale gouddelvers simplificeren - hoewel ze wetenschappelijk centrale concepten zijn, van prominente auteurs, op het terrein van grondstoffen en (artisanale) mijnbouw. Ze bieden geen ruimte voor de ondergrond als substantie, de complexe bovengrondse 'sociaal-politieke ruimte' en de relaties tussen deze twee. Delvers' driedimensionale oriëntatie en substantieperspectief verschillen van het perspectief dat beleidsmakers en wetenschappers doorgaans hebben op mijnbouw en grondstoffen. Bestuur in Kejetia is gebaseerd op een geometrisch driedimensionale oriëntatie én een substantieperspectief van artisanale gouddelvers. Dit betekent dat artisanale gouddelvers in Kejetia anticiperen en reageren op a) sociaal-politieke relaties die zichtbaar zijn *boven* het (tweedimensionale) oppervlak van de aarde, alsof ze zijn verweven met b) dynamische *ondergrondse* geologische structuren (die letterlijk diepte en de derde dimensie toevoegen aan delvers oriëntatie) en evenzeer met c) (kosmologische) percepties van de ondergrond (en goud) als *substantie*. Beleidsmakers oriënteren zich doorgaans voornamelijk sociaal-politiek en bovengronds. Wetenschappen richten zich vaak op of het één of het ander; sociaal-culturele wetenschappen hebben doorgaans minder oog voor geologische en technische dimensies en geologische en technische wetenschappen hebben doorgaans minder oog voor sociaal-culturele dimensies. Dit betekent een fundamenteel gebrek aan aansluiting tussen de oriëntaties van delvers, beleidsmakers en wetenschappers, wat problematisch is voor de eerder genoemde ambities om delvers te begrijpen, te betrekken in besluitvormingsprocessen én te betrekken in het legale kader van nationale overheden.

Artisanale goudmijnbouwactiviteiten in Kejetia zijn te omschrijven als deel van sociaal-ecologische relaties. Hoewel een simplificatie van complexe systemen en probleemstellingen waardevol kan zijn bij het maken van beleid, vraag ik in deze scriptie de aandacht voor in elk geval de verschillende dimensies van de

---

¹⁰ In de periode januari tot maart 2015 deed ik diepgravend (multi-sited) antropologisch etnografisch veldonderzoek in Kejetia (en Tongo). Ik leefde met zowel de artisanale gouddelvers in Kejetia en de politieke elite van de Tallensi in Tongo.

¹¹ Tindana zijn landbeheerders die de relaties kunnen beheren van mensen met de ondergrond, voorouders en landgeesten. Fortes spreekt van tindana (*Tendaana*) als Bewaarders van de Aarde (*Custodians of the Earth*) (1978: 8).

sociaal-ecologische relaties van goudmijnbouw in Kejetia en van de oriëntatie van delvers. Politiek beleid en onderzoek met betrekking tot artisanale mijnbouw zouden er goed aan doen begrip te hebben van de gevolgen van de driedimensionale oriëntatie en substantiebenadering van artisanale delvers op hun mijnbouwgedrag en bestuur. Beleidsmakers en wetenschappers moeten voorkomen om in de valkuil te vallen van het letterlijk overkijken van ondergrondse bijdragen aan bovengronds artisanaal mijnbouwbestuur – en andersom.

2. Theoretische bespreking

Dit hoofdstuk biedt een theoretisch kader voor de onderzoeksvraag ‘Hoe oriënteren artisanale gouddelvers zich op sociaal-ecologische relaties van artisanale goudmijnbouw in Tongu (Noord Ghana) en hoe beïnvloedt deze oriëntatie hun bestuur?’.

Vier thema's staan centraal in dit hoofdstuk: a) de driedimensionale benadering van artisanale mijnbouw, b) de benadering van de ondergrond en goud als substantie in plaats van als materie, c) de complexe bovengrondse sociaal-politieke ruimte van artisanale delvers, en d) bestuur en oriëntatie.

In deze theoretische bespreking kies ik voor een driedimensionaal perspectief op artisanale mijnbouw; dit driedimensionaal perspectief benadert de ondergrond als substantie én geeft ruimte voor bovengrondse sociaal-politieke complexiteit. Met deze invalshoek wijk ik af van prominente modellen op het terrein van mijnbouw en grondstoffen: enerzijds het ‘sociaal-ecologisch systeem’, ontwikkeld door Ostrom (2009: 419), dat de ondergrond benadert als materie, en anderzijds de bovengrondse sociaal-politieke benadering van Ballard en Banks, die stakeholders rondom artisanale mijnbouw categoriseert (2003: 297). Het driedimensionale perspectief biedt zowel een toets als een antropologisch, complex en dynamisch alternatief voor de modellen van Ostrom en Ballard en Banks - modellen die beiden de hand reiken naar antropologie.

2.1 Sociaal-ecologische relaties: een driedimensionaal perspectief op artisanale mijnbouw

De inspiratie voor onderzoek naar de driedimensionale ruimte van artisanale mijnbouw komt van het concept ‘sociaal-ecologisch systeem’, ontwikkeld door Ostrom (2009: 419), van antropologische literatuur die aandringt op het onderzoeken van geologische invloeden op sociale organisatie rondom artisanale mijnbouw (Godoy in Ballard and Banks, 2003: 307; Panella, 2010: 2-3; Luning & Pijpers, aankomend: 1), en van het inzicht om de ondergrond en goud te benaderen als substantie in plaats van materie (cf. Orlove & Caton, 2010: 401, 404, 408). Ostrom en Boons beargumenteren de noodzaak van onderzoek naar sociaal-ecologische relaties (Ostrom, 2009: 419; Boons, 2013: 284), en nodigen antropologen uit voor dit onderzoek. De modelbenadering van het sociaal-ecologisch systeem (SES) is echter problematisch, omdat het de ondergrond benadert als materie, omdat het een gesloten systeem suggereert én omdat de systeembeschrijving slechts sluitend kan zijn vanuit het perspectief van één bepaalde groep.

Deze paragraaf bespreekt de waarde van onderzoek naar sociaal-ecologische relaties en de beperkingen van Ostrom's SES. Het driedimensionale perspectief, dat ik introduceer in de volgende paragraaf, biedt zowel een toets als een antropologisch, complex en dynamisch alternatief voor Ostrom's SES-model.

Het concept ‘sociaal-ecologisch systeem’ (SES) beschrijft een complex adaptief systeem (CAS) waarin sociale en ecologische systemen gezamenlijk natuurlijke, sociaal-economische en culturele hulpbronnenstromen en -toepassingen reguleren (Redman, Grove & Kuby, 2004: 163-164). De essentie van een SES is de complexe, dynamische en continue interactie tussen sociale systemen en ecologische systemen als het gaat om grondstoffen

(Ostrom, 2009: 419).¹²¹³

Artisanale gouddelvers bieden een uitstekend voorbeeld van het raakvlak van sociaal-politieke en ecologische elementen die elkaar continu beïnvloeden. Artisanale mijnbouw onderscheidt zich boven de grond, bijvoorbeeld van grootschalige industriële mijnbouw, met haar dynamische (informele) bestuursmechanismen en sociaal-culturele en economische structuren rondom artisanale mijnbouw (Bleischwitz, Dittrich & Pierdicca, 2012: 5). Daarnaast komen artisanale delvers in aanraking met bijvoorbeeld boskap en gaan ze letterlijk de grond in, waar ze te maken krijgen met ondergrondse geologische structuren, goud en grondwater. Artisanale mijnbouwactiviteiten zijn op deze manier te zien als deel van sociaal-ecologische relaties.

Ostrom ontwikkelde een framework voor het SES, omdat volgens haar twee uitdagingen centraal staan: de integratie van sociale en ecologische kennis (want sociale en ecologische wetenschappen ontwikkelden zich lang onafhankelijk van elkaar) én de communicatie tussen lokale- en overheidsontwikkelingen (want deze schiet momenteel te kort) (Ostrom, 2009: 419). Overheidsmaatregelen, benadrukt Ostrom, geven doorgaans *one-size-fits-all* oplossingen die vaak falen in hun pogingen tot het bereiken van een duurzaam sociaal-ecologische systeem. Terwijl lokale grondstofgebruikers dit, met de investering van hun eigen tijd en energie, soms wel bereiken (Ostrom, 2009: 419).

De uitdagingen van Ostrom zijn herkenbaar, niet alleen als het gaat over haar focus, de duurzaamheid van SES'en, maar ook als het gaat om de benadering van artisanale mijnbouw - zoals besproken in hoofdstuk 1. Het is echter problematisch dat Ostrom, hoewel ze spreekt van sociale (lokale) grondstofgebruikers en ontwikkelingen, een systeembenadering gebruikt in plaats van een mensperspectief; dit systeemmodel biedt geen ruimte voor variërende perspectieven van verschillende SES-actoren óf voor de ondergrond als substantie. Een SES beschrijft een CAS - zie bovenaan deze paragraaf. Een CAS is dynamisch, niet gesloten en is niet los te zien van zijn omgeving (Chan, 2001: 1-2).¹⁴ Desondanks gaat het SES gepaard met een framework dat een

---

¹² Sociale wetenschappen richten het SES-concept voornamelijk op onderzoek naar mogelijkheden voor duurzame exploitatie van (een eindige voorraad) natuurlijke hulpbronnen (met name *common pool resources*) (Ostrom, 2009: 419). Common-pool resources (CPR of 'gemeenschappelijke middelen') zijn goederen die niet uitsluitbaar, maar wel rivaliserend zijn (Wikipedia, 24-11-2016). Garret Hardin beschreef in zijn boek 'The Tragedy of the Commons' hoe overexploitatie verbonden is aan CPR; individuen proberen hun eigen winsten te maximaliseren en het collectief lijdt aan de nadelen van de overexploitatie.

¹³ In een sociaal-ecologische systeem interacteren sociale en ecologische subsystemen, en elementen van deze subsystemen op meerdere niveaus, met elkaar door middel van constante terugkoppelingen (Ostrom, 2009: 419).

¹⁴ CAS'en zijn dynamische systemen, in staat om zich aan te passen *in* en te ontwikkelen *met* een veranderende omgeving (Chan, 2001: 1-2). Het is belangrijk te realiseren dat er geen verschil is tussen een systeem en zijn omgeving, omdat een systeem zich altijd aanpast *aan* een veranderende omgeving: een systeem is nauw verbonden met alle andere gerelateerde systemen die deel uitmaken van een ecosysteem. In deze context moet verandering worden gezien in termen van co-evolutie *met* alle andere gerelateerde systemen (van verschillende organisatieniveau's) in plaats van als een aanpassing aan een afzonderlijke en afgescheiden omgeving. Veel natuurlijke systemen (zoals hersenen, immuunsystemen, ecosystemen en maatschappijen) en steeds meer kunstmatige systemen (zoals computersystemen, kunstmatige intelligentiesystemen, kunstmatige neurologische netwerken en evolutionaire programma's) worden gekarakteriseerd door complex gedrag dat ontstaat als resultaat van vaak nonlineaire tijdruimtelijke interacties tussen een groot aantal componentsystemen van verschillende organisatieniveau's. Deze systemen zijn onlangs bekend geworden als *Complex Adaptive Systems* (CAS).

modelbenadering suggereert van een gesloten systeem.¹⁵ Deze modelbenadering wijs ik af, omdat een systeem*beschrijving* slechts sluitend kan zijn vanuit het perspectief van één bepaalde groep - een perspectief waarin de ondergrond een materie is.

Menselijke percepties en acties, in relatie tot een bepaalde plek, definiëren volgens Boons een SES (2013: 286). De dynamiek van een ecosysteem beïnvloedt direct (mede) de mogelijkheden, overtuigingen en verlangens van mensen. Deze mogelijkheden, overtuigingen en verlangens beïnvloeden op hun beurt individuele acties, welke vervolgens georganiseerde en collectieve acties beïnvloeden (Boons, 2013: 286). Deze collectieve acties beïnvloeden weer de dynamiek van het ecosysteem. Boons spreekt van sociaal-ecologische mechanismen: sociale reacties op de dynamiek van het ecosysteem en de dynamiek van het ecosysteem als consequentie van sociale acties (2013: 286).¹⁶ Boons beargumenteert daarom dat men de ‘natuurlijke context’ van mensen die betrokken zijn bij *common-pool resource*-gerelateerde activiteiten moet onderzoeken als zowel antecedent als gevolg van sociale interactie (2013: 284). Ecosystemen en sociale acties moet men niet apart onderzoeken, maar als dynamische interacties binnen een sociaal-ecologisch systeem (Ostrom, 2009: 419; Boons, 2013: 284). Antropologisch veldwerk is, volgens Boons en Ostrom, nodig voor dergelijk onderzoek naar maatschappij-ecosysteem interacties (rondom *common-pool resource* activiteiten) (Boons, 2013: 284). Het driedimensionale perspectief van deze scriptie gaat fundamenteel verder dan de systeembenaderingen van Ostrom en Boons - welke modernistisch zijn in hun vooronderstelling van een mogelijke objectieve bestudering.¹⁷ Toch biedt het SES-debat mogelijk een heuristisch kader voor de plaats van antropologie (en de complexe modellen die antropologen aanreiken) in het duurzaamheidsdebat met betrekking tot extraherende industrieën en samenlevingen.¹⁸

---

¹⁵ Ostrom reikt een framework aan voor het sociaal-ecologisch systeem om systematisch de waarschijnlijkheid te analyseren dat lokale grondstofgebruikers zullen ‘zelf-organiseren’ (*self organize*) om een duurzaam SES te bereiken (Ostrom, 2009: 419-422). Ze onderscheidt en verbindt (S) sociale en culturele structuren, (ECO) het gerelateerde ecosysteem, (U) gebruikers, (RU) de grondstof, (RS) het grondstofsysteem, en (GS) het *governance* systeem. Ze ontwikkelde daarbij tien subsysteemvariabelen die de waarschijnlijkheid beïnvloeden dat mensen zich lokaal ‘zelf-organiseren’ om een duurzaam sociaal-ecologisch systeem te bereiken: 1) grootte van het grondstofsysteem, 2) productiviteit van het systeem, 3) voorspelbaarheid van de systeemdynamiek, 4) grondstof mobiliteit, 5) aantal gebruikers, 6) leiderschap, 7) normen en sociaal kapitaal, 8) kennis van het sociaal-ecologisch systeem, 9) belang van grondstof voor gebruiker, en 10) regels rondom collectieve keuze. Ik gebruik de termen van dit framework niet, maar de notie dat alle elementen in een sociaal-ecologisch systeem elkaar constant beïnvloeden, is interessant in deze scriptie. Daarnaast komt een aantal subsysteemvariabelen kwalitatief aan bod in deze thesis: 3) voorspelbaarheid van de systeemdynamiek, 4) grondstof mobiliteit, 6) leiderschap, 7) normen en sociaal kapitaal, en 8) kennis van het sociaal-ecologisch systeem.

¹⁶ Boons noemt geen specifieke omstandigheden waarbij specifieke corresponderende sociaal-ecologische mechanismen voorkomen. Sociaal-ecologische mechanismen zijn divers in tijd, plaats en cultuur.

¹⁷ Een SES is niet een gegeven entiteit, maar een analytisch concept, de vorm van een SES ontstaat en beweegt met de percepties en activiteiten van de betrokkenen én met de onderzoeksvraag van de onderzoeker.

¹⁸ Antropologen kunnen kennis voortbrengen over lokale sociale ontwikkelingen die een rol spelen in sociaal-ecologische (sub)systemen en globale ontwikkelingen. Sociaal-ecologische (sub)systemen bestaan op elke schaal: van artisanale goudmijnbouw, tot conflicten die lijken te gaan over etniciteit terwijl ze blijken te gaan over toegang tot grondstoffen (Bavinck, Pellegrini & Mostert, 2014: 6), tot klimaatverandering en klimaatvluchtelingen. Industriële ecologie en antropologie zijn in het SES-kader een waardevolle aanvulling voor elkaar. Artisanale goudmijnbouw biedt een uitstekend

De antropologische diepgaande veldwerkmethode, lange betrokkenheid bij kwesties over maatschappij-ecosysteem interacties, en brede, complexe kijk op samenlevingen, toonde eerder waardevolle inzichten te geven; inzichten in de wetenschap en gevolgen van, en het beleid over, klimaatverandering (Barnes, Michael, Lahsen et al., 2013: 541).¹⁹ Deze inzichten toonde de krachtige wederzijdse invloeden tussen menselijke acties en ecosysteemdynamieken (Barnes et al., 2013: 543). Daarmee onderschrijven zij de vraag naar een grondiger begrip van sociaal-ecologische relaties.

Een driedimensionaal perspectief op artisanale mijnbouw

In het bijzonder, voor deze scriptie, beginnen antropologische studies aan te sturen op het betrekken van geologische analyses in de studie naar sociale organisatie rondom (artisanale) goudmijnbouw. Geologie kan een ecologische component zijn in sociaal-ecologische relaties van artisanale goudmijnbouw.

Artisanale mijnbouwactiviteiten zijn zeer mineraalspecifiek en afhankelijk van ondergrondse geologische structuren (Bleischwits et al., 2012: 5). In 1985 suggereerde Godoy de integratie van geologische kennis met economische en sociaal-culturele kennis van mijnbouw (Ballard & Banks, 2003: 307).

Antropologisch en sociaal onderzoek naar mijnbouw bleef echter voornamelijk bovengronds. Gewald zet een belangrijke stap en ondersteunt interdisciplinaire antropologische, historische en geografische perspectieven op goudmijnbouw in West-Afrika door een analyse te geven van goud als een geologisch item (2010: 15). Panella refereert ook aan het belang van een interdisciplinair perspectief op mijnbouw en ze noemt daarbij de driedimensionale ruimte die hoort bij mijnbouw:

‘Antropologisch onderzoek verschaft empirische inzichten in sociale processen. Historisch onderzoek voegt lange termijn perspectieven toe die vooronderstellingen van *empty lands* en institutioneel vacuüm tegengaan. Nauwkeurig onderzoek van specifieke locaties waar zowel artisanale en industriële mijnbouw plaatsvindt, toont niet alleen hoe deze manieren van mijnbouw concurreren, maar ook complementair zijn in de driedimensionale ruimte van co-habitatie. Samen maakt deze interdisciplinaire kennis onderzoek mogelijk naar bredere articulaties van mijnbouw met andere vormen van landgebruik als onderdeel van langdurige, dynamische processen van co-habitatie.’ (Panella, 2010: 2-3) [vertaling E. van de Camp].

---

voorbeeld van (lokale) sociale structuren die relateren aan ecologische dynamieken en een uitgelezen kans om dit soort relaties te onderzoeken. Antropologisch etnografisch veldwerk kan dit doen.

¹⁹ Barnes et al. tonen eveneens dat binnen het klimaatveranderingsdebat verschillende gemeenschappen (boeren, ambtenaren, stadsbewoners en milieuactivisten) zeer verschillende geloofssystemen ontwikkelen over de relaties tussen klimaatparameters en landschapseigenschappen (Barnes et al., 2013: 542).

In de bovenstaande quote introduceert Panella het concept van de driedimensionale benadering van mijnbouw. Ze wijst erop dat, om de dynamieken van co-habitatie bij mijnbouw te begrijpen, antropologisch en historisch onderzoek aangevuld moeten worden met geologisch onderzoek naar de betreffende mijnbouwlocatie.

Mijnbouwlocaties gaan vaak samen met vormen van co-habitatie. Co-habitatie verwijst naar de ruimtelijke verwevenheid van activiteiten rondom artisanale mijnbouw en grootschalige mijnbouw met elkaar en/of met landbouwactiviteiten en nederzettingen (die vaak uitgroeien tot woonplaatsen) (Pijpers, 2010: 83). Ballard en Banks identificeren drie hoofdzakelijke stakeholders die doorgaans betrokken zijn bij mijnbouwgemeenschappen: overheids *agencies*, mijnbouwbedrijven, en lokale gemeenschappen die betrokken zijn bij artisanale mijnbouw (2003: 297).²⁰ Ik bediscussieer deze stakeholdercategoriebenadering later in dit hoofdstuk.

Een driedimensionale benadering is essentieel in het geval van co-habitatie en de analyse van de relaties tussen verschillende actoren rondom goudmijnbouw (Luning & Pijpers, aankomend: 1, 22). Wetgeving, het waterpeil en -stroomgebied, het ertslichaam en de verschillende actoren spelen een rol in de driedimensionale arena van goudmijnbouw. Luning en Pijpers tonen bijvoorbeeld dat mijnbouwbedrijven geologische kennis kunnen gebruiken, in combinatie met kennis van artisanale gouddelvers' worstelingen met het ondergrondse waterpeil, voor hun strategieën voor bedrijf-samenleving relaties. Het mijnbouwbedrijf gebruikt geologische kennis in beslissingen omtrent het beheer van de concessie: artisanale delvers 'krijgen' de bovenlaag van het ertslichaam, want het mijnbouwbedrijf weet dat het in de toekomst het erts zal kunnen delven dat zich onder de grondwaterspiegel bevindt. Luning en Pijpers relateren deze strategie aan bovengrondse druk in het sociale veld, aan ondergrondse eigenschappen, en aan het idee van 'verticale reciprociteit' (aankomend: 22).

Het antropologische driedimensionale perspectief van Panella, Luning en Pijpers biedt een complexe en dynamische benadering van sociaal-ecologische relaties met betrekking tot (artisanale) mijnbouw - en wellicht ook met betrekking tot andere extraherende industrieën. Driedimensionaal betekent in deze scriptie geometrisch driedimensionaal: de *bovengrondse* sociaal-politieke relaties, die zichtbaar zijn boven het (tweedimensionale) oppervlak van de aarde, zijn verweven met de *ondergrondse* geologische structuren (die de diepte en derde dimensie zijn) en evenzeer met (kosmologische) percepties van de ondergrond (en goud) als *substantie*. Dit substantieperspectief op de ondergrond, en op alles wat uit de ondergrond voortkomt, is *de* meerwaarde van dit driedimensionale model. Deze scriptie geeft een vorm om daarover te denken en schrijven. Het substantieperspectief bespreek ik verder in de volgende paragraaf.

Het doel van deze scriptie is niet het maken van een analyse van overheid, mijnbouwbedrijf, artisanale delvers en van de driedimensionale relaties tussen deze stakeholders. Deze scriptie zoomt in op Kejetia's artisanale goudmijnbouwwijk, focust op artisanale gouddelvers, en maakt een driedimensionale analyse van

---

²⁰ De term 'gemeenschap' in 'mijnbouwgemeenschap' is, en dit blijkt ook in Tongo, problematisch vanwege de doorgaans grote heterogeniteit van mijnbouwgroepen.

delvers' oriëntatie en bestuur.²¹ Andere stakeholders hebben een achtergrondrol; een rol in de oriëntatie van artisanale gouddelvers. Het theoretische kader vervolgt met een bespreking van achtereenvolgens de ondergrond als substantie, de complexe bovengrondse sociaal-politieke ruimte, en bestuur door artisanale gouddelvers.

De ondergrond als substantie: culturele geologie

Deze scriptie benadert de ondergrond, en alles wat daaruit voortkomt, als een substantie in plaats van materie. Er is een essentieel verschil tussen materie en substantie. Materie is stof, de bouwsteen waaruit het *waarneembaar* universum is opgebouwd.²² Substantie is onzichtbare kracht die relaties kan aangaan.²³

Orlove en Caton wijzen de goede richting op door verschillende mogelijke percepties van grondstoffen te tonen (2010: 401, 404, 408). Zij zetten 'de grondstof als natuurlijke hulpbron' tegenover 'de grondstof als substantie'. Een natuurlijke hulpbron benadering wijst op enkel de economische waarde van grondstoffen. Een substantiebenadering geeft ook ruimte voor sociale, culturele en ecologische (geologische) eigenschappen en percepties van een grondstoffen. Het onderscheid tussen substantie en materie is echter fundamenteeler dan het verschil dat Orlove en Caton uitlichten. Dit substantie-materie onderscheid is dus het onderscheid dat ik centraal zet in deze scriptie.

Het driedimensionale perspectief gaat hand in hand met een *substantie*perspectief: het idee dat de ondergrond, en alles wat daaruit voortkomt, voor artisanale gouddelvers meer is dan alleen een (op te graven) materie; goud en de ondergrond zijn substanties met krachten die relaties leggen met sociaal-politieke relaties én die dus ervaren worden door delvers als rechtstreeks en actief interveniërend in bestuur in Kejetia. Men kan dus niet zonder gevolgen een hap nemen uit de ondergrond.

Culturele geologie zou een geschikte discipline zijn om de ondergrond als substantie een plaats te geven in het debat over artisanale mijnbouw.²⁴ Deze paragraaf geeft een voorzet voor culturele geologie door de ondergrond, geologische structuren en goud rondom mijnbouw onder de grond te bespreken én te benaderen vanuit een substantieperspectief; zowel geologische structuren als substantiële krachten van de ondergrond spelen een rol in de organisatie van artisanale goudmijnbouw, evenals de relatie tussen deze twee. Deze paragraaf bespreekt achtereenvolgens geologische structuren en verschillende typen (artisanale) mijnbouw,

---

²¹ In deze scriptie gebruik ik de term 'artisanale gouddelver' voor mensen die (full time of part time) ondergrondse en/of bovengrondse goudmijnbouwactiviteiten ondernemen.

²² De filosofische stroming die de werkelijkheid beschouwt als voornamelijk of uitsluitend bestaande uit materie, wordt materialisme genoemd.

²³ Het onderscheid tussen materie en substantie werd mij duidelijk tijdens persoonlijke communicatie met Jan Jansen (17-02-2017, 24-03-2017). De volgende zin geeft een uitstekend voorbeeld (uit een christelijk-filosofische hoek): "Neem een magneet: wat je ziet, is materie; wat in de magneet aantrekkend of afstotend werkt, is substantie" (Lorber, 31-03-2017). Substantie kan een relatie leggen. Om nog een voorbeeld te geven: het lichaam bestaat uit materie, maar toch zal bijna elk mens van mening zijn dat men niet zomaar een hap uit een arm kan nemen; een lichaam is een substantie (met een ziel). Zo benadert deze scriptie de ondergrond ook als substantie; je kunt niet zonder gevolgen een hap nemen uit de ondergrond.

²⁴ De term culturele geologie droeg Jan Jansen aan tijdens persoonlijke communicatie met Jan Jansen (24-03-2017).

kosmologie, en goud in relatie tot artisanale mijnbouw. Concluderend kan culturele geologie mogelijk bijdragen aan de bewustwording van bovengrondse sociaal-politieke spelers van de problematiek van het benaderen van de ondergrond als materie.

Geologische structuren beïnvloeden op zichzelf al de mogelijkheden van verschillende typen mijnbouw. Artisanale delvers en grootschalige mijnbouwbedrijven kunnen interesse hebben in dezelfde grond, hoewel de geologische structuren die geschikt zijn voor hun delftechnieken mogelijk van elkaar verschillen.²⁵ Bleischwitz et al. wijzen erop dat grootschalige mijnbouwtechnieken vooral baten bij *grote hoeveelheden* mineralen in de grond, om de investering van o.a. de industriële installaties voor de grootschalige mijnbouw winstgevend te maken (2012: 5). Artisanale delvers baten vooral bij *hoge concentraties* van mineralen in de grond. Verder is de grondwaterspiegel voor artisanale delvers een groter obstakel dan voor grootschalige industriële mijnbouwbedrijven - delven is niet mogelijk onder de grondwaterspiegel (Luning & Pijpers, aankomend: 1, 22). Gerelateerd aan verschillende geologische condities, onderscheidt Ayree drie groepen methoden in de artisanale en kleinschalige mijnbouwsector van, in het bijzonder, Ghana: ondiepe alluviale mijnbouw, diepe alluviale mijnbouw en mijnbouw van hard gesteente (2003: 372). Ondiepe alluviale mijnbouw verwijst naar de 'graaf en was' techniek en mijnbouw van hard gesteente verwijst naar amalgame mijnbouw. Verder benadrukken Banchirigah en Hilson dat, in Sub-Sahara Afrika, mensen die betrokken zijn bij artisanale mijnbouwactiviteiten vooral betrokken zijn bij grondstofvoorraden die zich relatief dicht bij het aardoppervlak bevinden (2010: 1). Mijnbouwtypen gaan dus samen met bepaalde geologische structuren.

Artisanale mijnbouw in het bijzonder, en de sociale organisatie daaromheen, zijn complex en zeer verweven met (percepties van) de te delven substantie en de geologische structuren. Verschillende grondstoffen (goud, diamant en coltan) zijn te associëren met verschillende sociale organisaties rondom artisanale mijnbouw. Elementen zoals de hoeveelheid, diepte, concentratie en geologische verdeling van de grondstof én de voorspelbaarheid van de grondstofvinding spelen een rol hierin, evenals delvers' percepties van de grondstoffen. Deze scriptie focust verder op goud en artisanale goudmijnbouw.

De geologische *verdeling* van goud in de grond, en de mate waarin de aanwezigheid van goud *voorspelbaar* is, beïnvloeden mogelijk delvers' oriëntatie op de ondergrond en hun organisatie rondom artisanale goudmijnbouw.²⁶ Naast deze geologische invloed op sociale organisaties van artisanale goudmijnbouw, hebben echter ook de krachten van de *substantie* ondergrond (in relatie tot sociaal-politieke activiteiten) invloed op de

---

²⁵ In een interview wijst de directeur van de Environmental Protection Agency (EPA) in Noord-Ghana mij op de kans van het stimuleren van mijnbouwbedrijven om, wegens geologische redenen, delen van hun concessie uit te besteden aan artisanale gouddelvers. Dit zou volgens hem de relatie tussen artisanale gouddelvers en mijnbouwbedrijven kunnen bevorderen.

²⁶ Stel je voor dat goud onregelmatig in de grond verdeeld is; het is onvoorspelbaar waar het goud in de grond zit. Een artisanale gouddelver stuit bijvoorbeeld op een diepe verticale smalle goudader in de grond. Wanneer een andere delver een aantal meter ernaast gaat graven, vindt hij mogelijk niets. In deze situatie gaat de geologische onvoorspelbaarheid mogelijk samen met sociale spanningen en competitie.

ondergrondse geologische structuren én op het bovengronds gebruik van goud. Kosmologische percepties van de ondergrond en goud staan aan de basis van dit *substantie*perspectief.

De betekenis van kosmologie is in sociale antropologie verbonden aan empirische studies naar religie (Barnard & Spencer, 2010: 196). In deze scriptie verwijzen kosmologische percepties naar opvattingen over de herkomst van goud met betrekking tot krachten, voorouders en landgeesten. Kosmologische percepties gaan over de relaties van de ondergrond als substantie met sociaal-politieke relaties.

Sociale organisaties rondom artisanale goudmijnbouw verhouden zich tot delvers' kosmologische percepties van goud. Keita legt uit dat Malinke (die in verschillende West-Afrikaanse landen leven, zoals Mali en Guinée) goud zien als eigendom van geesten (2010: 127). Goudmijnbouw is in deze context vergelijkbaar met jagen en het vereist soortgelijke vaardigheden als jagen. Een jager moet kunnen omgaan met de krachten die vrijkomen bij het doden van dieren; gouddelvers moeten kunnen omgaan met geesten tijdens het 'stelen' van het goud (Jansen, 2010: 99-100). Het vermogen om goud te delven en om relaties aan te gaan met de substantie ondergrond geeft (bij Malinke), vanwege deze vereiste vaardigheden, een sociale status aan artisanale gouddelvers.

Kosmologische percepties van de relatie tussen mensen en goud spelen soms ook een rol bij artisanale goudmijnbouw in Burkina Faso (Werthmann, 2009: 19 in Pijpers, 2010: 85-88). Vrouwen ondernemen rondom artisanale goudmijnbouw vaak andere, namelijk bovengrondse, activiteiten dan mannen. Werthmann laat bijvoorbeeld zien dat in Burkina Faso de exclusie van vrouwen in de mijnschachten onder meer wordt uitgelegd in termen van menstratiebloed (dat mislukte vruchtbaarheid betekent) en sporen van seksuele interactie die het goud wegjagen. Dit wijst op een relatie tussen ondergronds goud en sociale activiteiten; het betreden van mijnschachten door vrouwen beïnvloedt de ondergrondse geologische situatie en kan het goud wegjagen. De ondergrond is dus een substantie.

Boven de grond blijven de krachten van de substanties ondergrond en goud hun invloed uitoefenen. Artisanale gouddelvers in Burkina Faso percipiëren geld dat verkregen is met goud bijvoorbeeld als 'bitter geld' (Werthmann, 2003: 105). 'Bitter geld' kan nooit de basis zijn voor blijvende welvaart. De reden hiervoor is dat goud behoort tot voorouders en landgeesten. Voorouders of geesten straffen de verkoper van het goud door de geldstromen te volgen die afkomstig zijn van het goud. Daarom moet geld dat afkomstig is van goud, gespendeerd worden aan luxe en niet aan primaire behoeften. Wanneer men 'bitter geld' besteedt aan vee of aan een bruiloft kan het vee ziek worden of de vrouw doodgaan. 'Bitter geld' wordt in Burkina Faso bij voorkeur uitgegeven aan kleding, drank of prostitutie. Werthmann legt uit waarom mensen in Burkina Faso, ondanks het 'bittere geld', toch betrokken zijn bij artisanale goudmijnbouw. Ten eerste speelt armoede een rol. Daarnaast kunnen mensen (tindana) de voorouders tevreden stellen met offers. Ook hechten jongere generaties geen of minder waarde aan het concept van 'bitter geld' (Werthmann, 2003: 118-119). Tot slot vinden artisanale gouddelvers en goudhandelaren oplossingen om de gevolgen van 'bitter geld' te omzeilen. Bijvoorbeeld door

goudmijngebieden te zien als een culturele exclave waar nieuwe *spheres of exchange* ontstaan en nieuwe vormen van consumptie toelaatbaar zijn; door het goudmijnbouwgebied te benaderen als culturele exclave is handel in goud, hoewel nog steeds op gespannen voet met de norm, minder gebonden aan principes van 'bitter geld'.

De Tallensi in Tongo, die een grote rol spelen in het onderzoeksveld van deze scriptie en in de goudmijnbouwwijk Kejetia, hebben relaties met de ondergrond, voorouders en landgeesten die vergelijkbaar zijn met de hierboven besproken kosmologische opvattingen van de ondergrond (Fortes, 1974). Fortes schrijft verder dat Tallensi een onderscheid zien tussen enerzijds de Namoos, die claimen van origine Mamproesi immigrant te zijn en exclusieve erfelijke rechten te hebben op het chiefschap, en anderzijds de Talis, de 'echte Tallensi', die claimen dat zij de autochtone inwoners van het land zijn en exclusieve rechten hebben op het terrein van de tindana (*Tendaana*) ofwel 'Bewaarder van de Aarde' (1978: 8).²⁷ De tindana beheert het land en de relaties van mensen met de ondergrond, voorouders en landgeesten. Literatuur over Tallensi delvers met betrekking tot zowel goudmijnbouw als hun relaties met de substantie ondergrond is mij onbekend.

Townsend beargumenteert dat het interessant is om te onderzoeken welke eigenschappen van een ecosysteemelement (zoals goud of de ondergrond) bepalen hoe mensen het element percipiëren en classificeren (2009: 20).²⁸ Bij onderzoek naar delvers' oriëntatie op de ondergrond, goud en lokale geologische structuren mag men echter niet vergeten dat cultuur en plaats niet isomorf zijn.²⁹ Men moet opvattingen veranderen die één-op-één relaties aannemen tussen geografie en cultuur (Gupta en Ferguson, 2012: 380-381). Een *ethos* en cultureel geheel bestaan niet (Ferguson, 1999: 226). Gemeenschappen van betekenis bestaan en overlappen alleen gedeeltelijk en zijn zowel geografisch als sociaal verspreid (Ferguson, 1999: 227). Hannerz stelt passend: een *single site* is in antropologische en etnografische termen ook *multi-sited* (2012: 402). Omdat deze *multi-sited* visie mogelijk een onderscheid creëert of uitvergroot tussen mensen, op basis van hun verschillende percepties of wereldbeleving, gebruik ik het advies van Gupta en Ferguson: men moet verschillende percepties en mensen benaderen door een verbinding van mensen in plaats van een segregatie van mensen (2012: 376). Dit doe ik met het driedimensionale perspectief (in plaats van met een systeemmodel of categoriebenadering). Daarbij, door delvers' *oriëntaties* en *bestuur* te onderzoeken, ga ik uit van hun diverse percepties en handelingen - zoals ik bespreek later in dit hoofdstuk. Hoewel Townsend, Gupta, Ferguson en Hannerz wijzen op belangrijke punten, maken zij niet de fundamentele stap naar de materie-substantie problematiek. Hoe divers delvers' percepties en

---

²⁷ Hoewel Namoos en tindana bij de Tallensi dezelfde manieren van leven hebben en intiem met elkaar zijn verbonden door verwantschap, huwelijk en woning, is het onderscheid tussen hen fundamenteel en is er sprake van een complementaire politiek-rituele interafhankelijkheid tussen hen (Fortes, 1978: 8).

²⁸ Daarbij is het belangrijk om een ecosysteem te benaderen vanuit het onderzoeken van diverse percepties van het ecosysteem (Townsend, 2009: 18). Hoewel Townsend terecht wijst op diverse percepties van ecosystemen, benadert zij niet de materie-substantie problematiek.

²⁹ Dit blijkt bij artisanale mijnbouw om te beginnen al uit de variërende activiteiten en sociale structuren op één plek per seizoen. Daarnaast zijn delvers' oriëntaties, bestuur en percepties van een gebied divers en veranderlijk.

handelingen ook zijn, in de substantiebenadering staat buiten kijf dat men *niet zonder consequenties* kan interveniëren in de ondergrond.

Culturele geologie kan mogelijk bijdragen aan de herwaardering, door bovengrondse sociaal-politieke spelers, van de ondergrond als substantie. Wanneer de ondergrond een substantie is, wordt het ondenkbaar voor nationale overheden om land als commodity te verkopen aan multinationale mijnbouwbedrijven zonder de problematische eigenschappen van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) programma's te overwegen. De MVO-programma's van deze bedrijven werken namelijk niet. Ze focussen op monetaire compensatie van lokale bewoners en op medische of educatieve projecten. MVO-programma's laten echter na om te overwegen hoe, en in welke mate, de substantiële krachten in de aarde getemd kunnen worden. MVO-programma's leggen impliciet hun definities van de aarde als materie en economische hulpbron op bij lokale bewoners; deze definities zijn gebouwd op de structurele economische armoede en politieke marginalisatie van lokale bewoners. Kwesties die de aarde als substantie aangaan, kunnen MVO-programma's echter niet onderhandelen; de programma's kunnen niet omgaan met het grieven van de geesten van de aarde. Slechte tijden zullen, daarmee, onvermijdelijk volgen.³⁰

Boven de grond dienen wetenschappers, beleidsmakers en sociaal-politieke spelers in de driedimensionale arena van artisanale goudmijnbouw een herwaardering te overwegen van de ondergrond als substantie. Dit zou inzichten kunnen bieden in het complexe bestuur van goudmijnbouw door artisanale gouddelvers, evenals inzichten in de complexiteit van hun sociaal-politieke relaties met andere bovengrondse actoren rondom goudmijnbouw.

Boven de grond: een complexiteit aan sociaal-politieke relaties

Boven de grond zijn co-habitatie en een complex breed netwerk van sociaal-politieke relaties kenmerkend voor ontwikkelingen rondom (de winning van) ondergrondse mineralen. Actoren hebben verschillende belangen, perspectieven, en machtsposities én verschillende mogelijkheden en strategieën om hun claims op grondstoffen te legitimeren. Deze paragraaf biedt een theoretische ondersteuning voor onderzoek naar artisanale gouddelvers' bovengrondse oriëntatie. Ik bespreek enkele hoofdzaken: sociaal-politieke simplificaties, diverse actoren en migratie.

De scriptie focust op de artisanale gouddelver: de artisanale gouddelver in relatie tot de ondergrond en goud én in relatie tot diens sociaal-politieke omgeving. De 'sociaal-politieke omgeving' is echter een breed begrip en niet zelden simplificeren sociale wetenschappen deze omgeving.

De 'sociaal-politieke omgeving' van Ostrom en Ballard en Banks simplificeren de driedimensionale ruimte waarin artisanale delvers zich begeven. Ostrom onderscheidt globaal sociale en culturele structuren (S), het gerelateerde ecosysteem (ECO), gebruikers (U), de grondstof (RU), het grondstofsysteem (RS) en het

---

³⁰ Persoonlijke communicatie (per e-mail) met Jan Jansen op 15-01-2017.

governance systeem (GS) - gebruikers (U) is één categorie (2009: 419-422). Ballard en Banks noemen hoofdzakelijk drie stakeholdercategorieën betrokken bij artisanale mijnbouwgemeenschappen: overheids *agencies*, mijnbouwbedrijven en lokale gemeenschappen (Ballard & Banks, 2003: 297). Hoewel deze simplificaties waardevol zijn in communicatie over mijnbouw, doen ze geen recht aan de complexiteit van de driedimensionale én bovengrondse sociaal-politieke grondstoffen-arena. Beleidsmakers dienen daarom terughoudend te zijn in het afgaan op dergelijke categorieën. De stakeholdercategorieën wekken namelijk de suggestie dat de stakeholders losstaande, homogene en duidelijk te onderscheiden entiteiten zijn - de praktijk is echter anders, wat ik toets tijdens mijn veldwerk. Deze scriptie biedt daarom ruimte voor overlappende en diverse actoren - door gebruik van het driedimensionale perspectief in plaats van een systeem- of categoriebenadering. Hoofdstukken 3 en 5 tonen de complexiteit van delvers' sociaal-politieke ruimte.

Simplificaties van delvers' 'sociaal-politieke omgeving' bestaan uiteraard ook in etnografische studies over artisanale delvers. Rijke beschrijvingen van mijnbouwgemeenschappen tonen zeker de sociaal-culturele complexiteit van artisanale goudmijnbouw (Grätz, 2004: 150-153, 165-167; Werthmann, 2003: 105, 188-119). Maar deze studies zijn meer een etnografie *in* het wereldsysteem dan een etnografie *van* het wereldsysteem (Marcus, 1995: 96): ze benadrukken de 'wereld van een artisanale mijnbouwgemeenschap', meer dan de connecties van deze 'gemeenschappen' met 'de wereld daarbuiten'. Dit suggereert dat mijnbouwwijken bestaan in een (culturele) enclave en een 'eigen wereld' (Werthmann, 2003: 118-119).³¹ Deze scriptie onderzoekt daarom de *oriëntaties* van delvers en focust daarmee op hun relaties *met* het wereldsysteem - hiermee draagt de scriptie bij aan een complexer begrip van artisanale mijnbouw. 'Het wereldsysteem', in de vorm van voor artisanale gouddelvers belangrijke driedimensionale relaties, is in deze scriptie zichtbaar in delvers' oriëntaties.

De 'sociaal-politieke arena' van delvers is dus een breed begrip. Het kan wijzen op verschillende en overlappende actoren, binnen en buiten een goudmijnbouwwijk, en op lokale ontwikkelingen, regionale, nationale en internationale ontwikkelingen.³² Een aantal sociaal-politieke thema's rondom artisanale mijnbouw bespreek ik hieronder.

Diverse actoren komen elkaar tegen in de driedimensionale ruimte van grondstoffenwinning. Zoals besproken in de inleiding - en nog aan bod zal komen in hoofdstuk 3 - hebben artisanale delvers te maken met overheidsinstanties en grootschalige industriële mijnbouwbedrijven die claims leggen op dezelfde grond - wat voor alle partijen een uitdaging kan zijn.^{33,34} Om 'informele en illegale' artisanale mijnbouw tegen te gaan,

---

³¹ Werthmann noemt dat delvers soms ook *zelf* een mijnbouwgebied benaderen als culturele exclave.

³² In hoofdstuk 3 bespreek ik nationale, regionale en lokale ontwikkelingen in relatie tot de artisanale mijnbouwactiviteiten van het onderzoeksveld. Internationale ontwikkelingen met betrekking tot (artisanale) goudmijnbouw illustreer ik in dit hoofdstuk alleen met behulp van het International Monetary Fund (IMF) en de Wereldbank (WB) in relatie tot Ghana.

³³ Ballard en Banks wijzen erop dat antropologen een eenzijdiger en eenvoudiger kijk hebben op grootschalige mijnbouwbedrijven dan op artisanale mijnbouw (2003: 293). Terwijl ook grootschalige industriële mijnbouw veelzijdig en dynamisch is. Binnen een grootschalig mijnbouwbedrijf bestaan namelijk interacties tussen verschillende partijen zoals het management, lokale groepen, nationale groepen en immigrantengroepen. Deze partijen bestaan uiteraard ook uit individuen

hebben veel overheden in Sub-Sahara Afrika initiatieven genomen om artisanale mijnbouw te formaliseren en reguleren én om landbouw weer te stimuleren en economisch meer stabiel te maken (Banchirigah & Hilson, 2009: 175; Collins & Lawson, 2014: 18). Deze initiatieven bleken echter inadequaat, omdat beleidsmakers onvoldoende op de hoogte waren van lokale ontwikkelingen en artisanale mijnbouwnuances - de ‘illegale’ mijnbouw nam niet significant af (Banchirigah & Hilson, 2009: 175). Artisanale mijnbouw zit inmiddels diep geworteld in landen in Sub-Sahara Afrika, ook dit onderschatten overheden (Banchirigah & Hilson, 2009: 175). Lokale ontwikkelingen rondom artisanale mijnbouw zijn complex. De voorgaande paragraaf besprak de rol van (percepties van) de ondergrond, geologische structuren en goud in deze complexiteit. Migrerende activiteiten rondom artisanale mijnbouw dragen ook bij complexe bovengrondse sociaal-politieke relaties.

Migratie draagt bij aan de complexiteit van lokale ontwikkelingen rondom artisanale mijnbouw. In verschillende West-Afrikaanse landen (zoals Mali en Guinea) migreren er elk droge seizoenen duizenden mensen naar goudmijnbouwlocaties (Jansen, 2010: 97-98). Deze migraties naar goudmijnbouwlocaties zijn niet per se economisch georiënteerd, ze hebben ook een sociale functie. De migratie stelt mensen in staat om een veiligheidsnetwerk op te bouwen voor huidige en toekomstige perioden van schaarste (Jansen, 2010: 97-98). Relaties rondom goudmijnen zijn georganiseerd in termen van gastheren en gasten – mensen kunnen het ene jaar gast en het volgende jaar gastheer zijn, omdat goudmijnbouwlocaties kunnen verplaatsen.

Delvers benadrukken soms met autochtonieclaims hun spirituele banden met het land (en met sociaal-politieke macht) om claims op land en macht te onderbouwen (Pelican, 2009: 54). Termen zoals autochtoon en allochtoon gaan uit van het idee van voorrang in tijd (‘wie was er eerst’).³⁵ Het Engelse equivalent van autochtoon, ook wel ‘zoon of dochter van de aarde’, is *native* (dit betekent ‘er geboren zijn’) - tegenovergestelde termen van *native* zijn ‘vreemdeling’ en ‘migrant’. Autochtonieclaims kunnen interessant zijn in termen van geclaimde (machts)relaties met de substantie ondergrond en met voorouders; zoon of dochter van de aarde.³⁶

---

met verschillende percepties. Het onderzoek naar diversiteit binnen grootschalige mijnbouwbedrijven, in relatie tot de driedimensionale ruimte van mijnbouw, zou interessant vervolgonderzoek kunnen zijn.

³⁴ Wanneer instituties van de staat ergens nauwelijks tot niet (zichtbaar) aanwezig zijn, materieel of symbolisch gezien, kunnen alternatieve machtsclaims het vermogen uitdagen van de staat om soevereiniteitsclaims te maken (Ballard & Banks, 2003: 296). Landbezit is voor artisanale delvers soms een manier om zich te profileren ten opzichte van de overheid, bedrijven of andere lokale gemeenschappen (Ballard & Banks, 2003: 298-230). Dit werkt namelijk effectiever dan het enkel wijzen op het burgerschap.

³⁵ De termen *autochthonous* en *native* zijn geïntroduceerd door respectievelijk Franse en Britse koloniale autoriteiten (Pelican, 2009: 54).

³⁶ Wie praat over macht spreekt over een onderscheid. Macht gaat namelijk altijd over een relatie. Machtsrelaties kunnen bestaan tussen a) individuen en groepen, b) verschillende groepen en c) mensen en de (energie)bronnen uit hun omgeving (Barnard & Spencer, 2010: 565). In mijn onderzoek spelen vooral relaties tussen individuen en groepen een rol én relaties tussen mensen en het goud uit hun ecosysteem. In machtsrelaties tussen individuen en groepen wordt macht gelegitimeerd door middel van het erkennen van (vaak een herverdelende) leiderschap. In machtsrelaties tussen mensen en de (energie)bronnen uit hun ecosysteem gaat het om de macht van een gemeenschap om zich te kunnen organiseren en onderhouden (Barnard & Spencer, 2010: 565). Foucault beschrijft macht als “niet een institutie en niet een structuur: macht is niet een bepaalde kracht die we hebben; het is de naam die men toeschrijft aan een complexe strategische situatie in een

Artisanale delvers hebben te maken met al dit soort dynamieken. Artisanale delvers en hun activiteiten integreren in dit complexe netwerk van sociaal-politieke relaties; ze bewegen met ontwikkelingen en relaties die reiken tot ver buiten de fysieke mijnbouwlocatie. Deze scriptie gebruikt de driedimensionale benadering om te onderzoeken hoe bestuur van goudmijnbouw door artisanale gouddelvers is ingebed in complexe sociaal-politieke ontwikkelingen.

Bestuur door artisanale gouddelvers

Deze scriptie focust op *bestuur door* artisanale gouddelvers in plaats van op *cultuur van* artisanale gouddelvers. Bestuur is namelijk performatief: het benadrukt actie (*agency*), heterogeniteit en toekomst. Cultuur daarentegen suggereert normatief te zijn: leunend naar passiviteit, homogeniteit en verleden tijd. Bestuur is daarbij meetbaarder dan onderliggende betekenissen en cultuur.

Bestuur definieer ik als ‘het organiseren, coördineren en bepalen van strategieën’ door delvers in relatie tot artisanale goudmijnbouw - de term coördineren verwijst naar de manier waarop delvers hun activiteiten op elkaar afstemmen.³⁷

Bij bestuur hoort een oriëntatie die deel is van een historische context. Ferguson is één van de eerste antropologen die expliciet de toekomstoriëntaties van zijn informanten onderzoekt. Hij toont dat *huidige* ‘stijlen’ het resultaat zijn van actief verkregen stilistische competenties, gebaseerd op ervaringen uit het *verleden* en verwachtingen van de *toekomst* (Ferguson, 1999: 221).³⁸ Het is daarom essentieel om verwachtingen van informanten te onderzoeken in plaats van informanten te benaderen als onderdeel van een verleden tijd. Met het doen van onderzoek, stap een antropoloog in de historische context van de informanten.

Oriënteren betekent in deze scriptie het anticiperen en reageren op de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw.³⁹ Percepties, verwachtingen en visies beïnvloeden delvers’ oriëntaties en daarmee hun handelingen en beslissingen; “als mensen situaties als werkelijk definiëren, zijn ze werkelijk in hun gevolgen” (Thomas & Thomas, 1928: 572). Deze scriptie onderzoekt delvers’ oriëntaties, die gebaseerd zijn op historisch

---

bepaalde maatschappij” (Foucault, 1981: 93 in Barnard & Spencer, 2010: 567). Macht is daarnaast niet simpelweg ingebed in structurele relaties – onderhouden door een soort dwang – macht wordt ook gevormd door taal en alledaagse praktijken.

³⁷ De term *governance* verwijst, volgens Kooiman (1993), naar het resultaat van alle interacties en (wederzijdse) afhankelijkheden tussen verschillende politieke actoren: de zelf-organiserende sociale netwerken die ontstaan uit de interacties tussen een variëteit aan organisaties en verenigingen (Bennet, Grossberg & Morris, 2005: 152). De term *government* brengt het beeld van ‘de overheid’ naar boven: de organisatie en het personeel met de verantwoordelijkheid voor de regelgeving en het besturen van de staat (Bennet et al., 2005: 151). De term *governance* focust echter op de relaties tussen politieke regelgeving en gouvernementele praktijken buiten de regelgeving van de staat (Bennet et al., 2005: 152).

³⁸ Ferguson beargumenteert dat mythen over, en verwachtingen van, moderniteit (in relatie tot de aanwezigheid van grootschalige industriële kopermijnbouw) bijdroeg (samen met de economische crisis in Zambia) aan lokale ervaringen van *abjection* en *disconnection* (vernedering en ontkoppeling van ‘een nieuwe wereldorde’) (1999: 236-238). Gilberthorpe laat ook de enorme impact zien die verwachtingen van mijnbouwindustrieën hebben op lokale ervaringen en percepties van ontwikkelingen (2009: 8, 31).

³⁹ ‘Anticiperen’ benadrukt de actieve houding van delvers en hun focus op de toekomst. Anticiperen gaat niet alleen over delvers’ verwachtingen van de toekomst, maar ook over delvers’ visie van de toekomst.

geconstrueerde percepties en verwachtingen, en de manier waarop deze oriëntaties leiden tot delvers' bestuur van goudmijnbouw.

2.2 Conclusie: theoretische benadering van het onderzoeksobject

Deze scriptie benadert artisanale goudmijnbouw vanuit een driedimensionaal perspectief. Dit perspectief benadert de ondergrond als substantie en de bovengrondse sociaal-politieke ruimte als complex en verrijkend. Verder onderzoekt de scriptie delvers' oriëntatie op de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw én de invloed van deze oriëntatie op delvers' bestuur van goudmijnbouwactiviteiten. Het driedimensionale perspectief, evenals het substantieperspectief en het idee van culturele geologie, dragen mogelijk bij aan de herwaardering van artisanale goudmijnbouw - wat een voorbeeld kan zijn voor onderzoek naar, en het begrip van, andere thema's op het terrein van extraherende industrieën en samenlevingen.

3. Casus: een introductie van het onderzoeksveld

De casus, het onderzoeksveld, van deze studie is de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Kejetia in de Tongo regio (Noord-Ghana). De rijkdom aan lokale (gepercipieerde) ondergrondse krachten en geologische nuances, evenals de complexiteit aan bovengrondse sociaal-politieke relaties en de recente geschiedenis van Kejetia, Gbani, Tongo en Ghana, bieden een goudmijn aan driedimensionale relaties. Het onderzoeksveld is hiermee zowel uniek als representatief voor het onderzoeksobject.

Het onderzoeksveld introduceer ik met een beknopte bespreking van (artisanale) goudmijnbouw in relatie tot het Ghanese nationale overheidsbeleid en recente ontwikkelingen daarin in paragraaf 3.1.

Vervolgens beschrijf ik een recente geschiedenis van Tongo, Gbani en Kejetia, in paragraaf 3.2. Deze geschiedenis baseer ik op mijn veldonderzoek en daarmee op het driedimensionale perspectief. Ten eerste toont deze paragraaf driedimensionale relaties met betrekking tot het ontstaan van goudmijnbouwwijken in relatie tot ondergrondse geologische structuren. Daarnaast beargumenteert de paragraaf de complexiteit van bovengrondse sociaal-politieke relaties rondom artisanale goudmijnbouw in Kejetia: veronderstelde ‘stakeholdercategorieën’, zoals overheids *agencies*, grootschalige mijnbouwondernemingen en lokale delvers en bewoners, blijken zeer heterogeen én met elkaar verweven - en zijn allemaal aanwezig in de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Kejetia.

In paragraaf 3.3 introduceer ik vijf sleutelinformanten in mijn onderzoek. Zij zijn bedoeld om de leesbaarheid van de scriptie te vergroten en representeren tegelijkertijd de diversiteit van mensen en activiteiten in Kejetia.

Tot slot beargumenteer ik dat dit onderzoeksveld zowel uniek als representatief is.

3.1 Nationale overheid en (artisanale) goudmijnbouw

In 1983 startte de Ghanese overheid het nationale *Economic Recovery Program* (ERP) onder begeleiding en op initiatief van het IMF en de Wereldbank (Hilson, 2004: 53). Dit gebeurde nadat de Ghanese economie verslechterd was in de 1970's en de vroege 1980's, en in 1983 in een staat van crisis was beland (Hilson, 2004: 57). Vanaf 1983 ontwikkelde de Ghanese overheid beleid om buitenlandse mineraalverkennde en -extraherende bedrijven aan te trekken. Sinds dat moment groeide de Ghanese mijnbouwindustrie; in 2004 was de jaarlijkse goudproductie vijf keer zo groot als de goudproductie in 1983 (Hilson, 2004: 53). In 2004 deden er 83 buitenlandse industriële mijnbouwbedrijven prospecties in Ghana. Daarbij hadden nog 18 bedrijven werkende goudmijnen. Momenteel wordt in Ghana de op een na grootste hoeveelheid goud geproduceerd van alle Afrikaanse landen (Abzu Gold, 20-07-2015).

De Ghanese overheid was voorheen betrokken bij alle economische sectoren in Ghana. Vóór het nationale ERP was excessieve controle vanuit de staat karakteristiek voor de Ghanese mineralensectoren. Het

ERP was bedoeld om de mineralensector in Ghana te privatiseren en meer toegankelijk en aantrekkelijk te maken voor buitenlandse investeerders.

Een ander ingevoerd beleid was de legalisering van de kleinschalige en artisanale mijnbouwsector (Hilson, 2004: 60). De Ghanese overheid hoopte dat de legalisering van de kleinschalige en artisanale mijnbouwsector zou bijdragen aan de Ghanese economie. In de 1970's en 1980's was het smokkelen van mineralen naar buurlanden, door de slechte Ghanese economie, namelijk lucratiever geworden – voor houders en handelaren die werkzaam waren op elke schaal (Hilson, 2004: 58). Artisanale gouddelvers – in Ghana *galamsey* genoemd – zijn nu verplicht om, middels een registratiesysteem, een vergunning aan te vragen.⁴⁰ Deze vergunningen voor kleinschalige goudmijnbouw geven recht op het delven op een plot van 25 hectare land. De aanvraag voor een concessie voor artisanale en kleinschalige mijnbouw moet gedaan worden bij nationale overheidsorganisaties. In Ghana is de staat namelijk de ultieme eigenaar van alle mineralen onder de grond. Artisanale gouddelvers hebben echter vaak ook te maken met oppervlaktrechten die lokaal gereguleerd worden op basis van lange historische praktijken en landrechten. Dit zorgt voor een complex multidimensionaal sociaal-politiek netwerk waarbinnen artisanale gouddelvers zich moeten bewegen.

Een substantieel aandeel van de Ghanese mineraaleconomie is nu onder controle van buitenlandse multinationals. De Ghanese overheidsinstanties Minerals Commission en Environmental Protection Agency werken (samen) om grip te krijgen op de kleinschalige en artisanale mijnbouwsector met behulp van de invoering van wetten zoals de Minerals and Mining Act (Act 703, ingevoerd in 2006) (Ghana Extractive Industries Transparency Initiative, 20-07-2015; Minerals and Mining Act 703, 2006: punt 81-99). Deze wet benadrukt de mineraalsoevereiniteit van de Ghanese staat en verplicht kleinschalige en artisanale delvers tot de aanvraag van een concessie voor kleinschalige en artisanale goudmijnbouwactiviteiten.

De goudproductie in Ghana is gestegen, maar dit heeft schadelijke gevolgen voor inheemse gemeenschappen en voor artisanale delvers. De hervorming van de Ghanese mijnbouwsector droeg daarbij nauwelijks bij aan het Ghanese BNP (Hilson, 2004: 54). De privatisering van de mineraalsector en de stijging van de mineraalproductie brachten een reeks nadelen met zich mee: baanverlies op *grass roots level*, milieuschade, stijgende levenskosten, ontwrichte families, een stijging in prostitutie en drugsgebruik, en gedwongen verplaatsingen van gemeenschappen (Hilson, 2004: 61, 68, 69).

De recente ontwikkelingen van het nationale Ghanese overheidsbeleid in relatie tot (artisanale) mijnbouw zijn relevant voor deze scriptie omdat ze te verbinden zijn aan de complexe driedimensionale relaties en oriëntatie van artisanale delvers in Kejetia – zoals hoofdstuk 5 zal tonen. Hiermee - wat betreft artisanale

---

⁴⁰ De *galamsey* methode is oude kennis van de Ashanti, zegt een man die werkt als sponsor en goudopkoper in Kejetia: “Wij hebben lange ervaring met goud delven en onze voorouders leerden van de blanken *galamsey* (gather and sell): het goud moet je niet beetje bij beetje delven en verkopen, maar eerst verzamelen en dan verkopen (aan de blanken)”. Een andere sponsor-opkoper zegt dat *galamsey* Twi is voor artisanale goudmijnbouw en ‘gather and sell’ betekent.

goudmijnbouw in Ghana in relatie tot bovengrondse bredere sociaal-politieke relaties - is mijn onderzoeksveld representatief voor mijn onderzoeksobject.

3.2 Tongo, Gbani en Kejetia: een recente geschiedenis (en een beschrijving)

Kejetia is een artisanale goudmijnbouwwijk in het dorp Gbani dat ligt in Tongo (de bestuurlijke hoofdstad van het Tallensi district) in Noord-Ghana.⁴¹ Sinds er goud is gevonden in die regio maken steeds meer actoren aanspraak op het land en goud, wat de sociaal-politieke complexiteit voor artisanale gouddelvers vergroot.⁴² De omgeving waarin goud wordt gevonden, groeit daarnaast nog steeds; er is een grote rijkdom aan (gepercipieerde) geologische nuances die artisanale gouddelvers vertalen naar verschillende wijken. Deze paragraaf vertelt - gebaseerd op mijn veldonderzoek - een driedimensionale geschiedenis van Kejetia, Gbani en Tongo.

In 1984 stichtte de (toenmalige) Tallensi vorst en opperchief (*paramount chief*) van Tongo het dorp Gbani en introniseerde (*enskined*) een divisiechief (*divisional chief*): de huidige chief van Gbani.⁴³⁴⁴⁴⁵ Tot op heden wijzen zowel familieleden van de (toenmalige) Tallensi vorst en opperchief van Tongo als familieleden van de (toenmalige en huidige) divisiechief in Gbani regelmatig naar deze gebeurtenis wanneer ze hun onderlinge machtsrelaties definiëren. De chieffamilie uit Tongo heeft meer macht in de goudmijnbouwwijk Kejetia dan de chieffamilie van Gbani. Gbani valt namelijk niet alleen geografisch en politiek gezien onder de macht van Tongo, de huidige chieffamilies hebben ook een relationele geschiedenis. De relationele geschiedenis van de twee chieffamilies uit Tongo en Gbani heeft te maken met het volgende: de huidige Tallensi vorst en opperchief van Tongo, Tongdan Abdallah Kwadanaab, is de zoon van de opperchief die Gbani stichtte. Dit betekent dat het Tongdan Abdallah's vader was die de Gbani chief introniseerde, wat Tongdan Abdallah (en zijn familie) een sterke positie geeft ten opzichte van deze Gbani chief.

In 1994, tien jaar na de oprichting van Gbani, werd er goud gevonden in Gbani. Op dat moment gebruikten voornamelijk (semi-)nomadische veehouders het betreffende land van Gbani om met hun vee

---

⁴¹ Gbani ligt op de 'Bole-Nangodi Gold Belt' tussen (potentiële) gebieden met artisanale en kleinschalige mijnbouwactiviteiten in Noord-Ghana en West-Afrika (Arah, 2015: 3; <http://www.goldbeltempires.com/projects.html>; <http://archive.constantcontact.com/fs005/1102243211822/archive/1108582456653.html>).

⁴² Delfers in Kejetia vertellen: "Tongo heeft ook goud in de grond. Daar delven we echter niet, omdat er in Tongo een gemeenschap woont. In Kejetia is het anders, daar woont inmiddels ook een gemeenschap, maar die is daar ontstaan vanwege het goud in Kejetia."

⁴³ De oprichting van het dorp Gbani was het resultaat van een bemiddeling in een conflict in het dorp GbokGbani. De opperchief van Tongo beslechtte het conflict door twee nieuwe dorpen in het leven te roepen: Gbok en Gbani. In Gbok bleef de chief van het voormalige GbokGbani chief. Gbok en Gbani zijn nu twee van de zesendertig dorpen die in de Tongo regio liggen en behoren tot het gebied van de opperchief van Tongo.

⁴⁴ Enskinning is de naam voor de intronisatie van de chiefs in Ghana die hun macht uitdragen door middel van het zitten op één of meer huiden (*skin*). De huiden representeren en eren de voorouders en voormalige chiefs. Chiefs die enskinned worden zijn voornamelijk chiefs in het noorden van Ghana. De Ashanti chief in het zuiden zit bijvoorbeeld niet op een huid maar op een gouden stoel, de intronisatie van deze chief heet daarom *enstoolment*.

⁴⁵ Er bestaat ook nog zoiets als een subchief. Het verschil tussen een divisiechief en een subchief is mij onduidelijk. In deze scriptie maak ik alleen onderscheid in opperchief en chief (divisiechief).

doorheen te trekken.⁴⁶ Het land van Gbani was in 1994 een *bush*.⁴⁷ Gouddelvers konden aan boeren toestemming vragen om op hun land te delven, de boeren kregen dan een deel van de goudopbrengst. De boeren lichtten vervolgens, eventueel, de Gbani chieft in over de veranderingen in het landgebruik.⁴⁸ Sommige boeren begonnen zelf ook met goudmijnbouw. In 1995 kwam het delven echt op gang en in 1996 begonnen artisanale gouddelvers zich te vestigen in het gebied. De ‘eerste’ huizen van artisanale gouddelvers in Gbani waren houten palen met plastic erop. Goudmijnbouwwijken ontstonden in rap tempo in en rondom Gbani doordat mensen het goud in de regio volgden.

Artisanale gouddelvers (uit de Ashanti regio) noemden de gebieden waar ze goud vonden naar bekende instituties die ze met goud(mijnbouw) of rijkdom associeerden: Krosia, Kejetia, Obuasi, World Bank, Gold Coast, Bantama, Accra Site, Tarkwa, Bingo en Zommilla (onder meer).⁴⁹ Op deze manier leidden de vondsten van ondergronds goud tot de locaties van subwijken in de goudmijnbouwregio met namen die onder andere refereren aan (de hoeveelheden van) het goud onder de grond. Deze scriptie neemt de wijken Kejetia, Obuasi, Tarkwa en Accra Site in beschouwing en focust in het bijzonder op Kejetia.

Kejetia en Obuasi liggen in Gbani, het dorp dat de opperchieft van Tongo in 1984 stichtte. De divisiechieft van Gbani maakte twee van zijn zonen, Awuru en Paazi, vertegenwoordigers van zijn positie: divisiechefs in respectievelijk Obuasi en Kejetia.⁵⁰

Over het begin van de artisanale goudmijnbouw in Gbani gaan verschillende verhalen de ronde in Kejetia. Ze illustreren opvattingen over ‘wie er eerst was’ in Kejetia en leggen indirect een claim op Kejetia’s artisanale goudmijnbouwactiviteiten. Twee Ashanti inwoners van Kejetia, beiden sponsor en goudopkoper, claimen dat de Ashanti als eerste naar Gbani kwamen toen er goud werd gevonden. De Ashanti wisten namelijk hoe ze moesten delven en de lokale bevolking niet. Zij leerden, zeggen de twee Ashanti, de lokale bevolking *galamsey*: gather and sell. De Tallensi van het gebied verwelkomden de Ashanti, vervolgen ze, maar zodra de

---

⁴⁶ Boeren trekken nog steeds af en toe door het gebied met hun vee, zeggen inwoners van Kejetia. Ik heb tijdens mijn veldwerkperiode geen boeren met vee voorbij Kejetia zien trekken.

⁴⁷ Inwoners van Kejetia bedoelen met het woord *bush* dat de plek *wild* is; er is *niets*. Er gingen bijvoorbeeld verhalen de ronde over wilde dieren en olifanten die leefden in Gbani voordat er goudmijnbouw in Gbani was. De verhalen, waar of niet, illustreren de perceptie die inwoners van Kejetia hebben van Kejetia als *bush*.

⁴⁸ Artisanale gouddelvers, en Awuru (de vertegenwoordiger (en zoon) van de Gbani chieft in de goudmijnbouwwijk Obuasi), zeggen dat het niet nodig was om een host te hebben in Gbani. Iedereen kon, volgens hen, komen en afspraken maken met boeren of de chieft om te gaan delven.

⁴⁹ Krosia is fonetisch gespeld, de betekenis is mij onbekend. Kejetia is vernoemd naar een marktgebied in de commerciële markt in Kumasi, gelegen in de Ashanti regio. Obuasi is vernoemd naar een goudmijnbouwlocatie, tevens in de Ashanti regio. World Bank en Gold Coast kregen hun naam omdat artisanale gouddelvers veel goud op deze plekken vonden. Bantama is vernoemd naar een suburb in Kumasi waar mensen wonen en dat tegelijk een commercieel gebied is van het *Kumasi Metropolitan District*. De wijken Kejetia, Obuasi, World Bank, Gold Coast en Bantama liggen in het dorp Gbani. Accra Site ligt niet in Gbani en heeft een eigen chieft, de wijk is vernoemd naar de hoofdstuk van Ghana: Accra. Tarkwa ligt in het dorp Datoko en is vernoemd naar de eerste goudmijnbouwlocatie in Ghana, gelegen in de *Western Region*. Bingo ligt achter Accra Site en dankt zijn naam aan de hoeveelheid goud die artisanale gouddelvers op deze plek vonden. Zommilla is fonetisch gespeld, de betekenis is mij onbekend.

⁵⁰ Vanaf nu schrijf ik, ten behoeve van de leesbaarheid van de scriptie, *chiefs* in plaats van *divisiechefs* van Obuasi en Kejetia.

Tallensi zelf wisten hoe ze moesten delven, stuurden ze de Ashanti weg. Inmiddels zijn er weer Ashanti in Kejetia. De chieffamilie uit Tongo heeft een ander verhaal. Toen er goud werd gevonden in Gbani, zou de toenmalige opperchief van Tongo een project hebben opgezet om zijn volk artisanale goudmijnbouw te leren. Dit project was in samenwerking met een Chinese organisatie.⁵¹ De chieffamilie uit Tongo erkent dat Ashanti ook zijn gekomen om het volk te helpen.⁵² Toch benadrukt de familie dat het land in Gbani van hen is en dat de Tallensi zijn begonnen met goud delven in Gbani. Deze verhalen illustreren machtsverhoudingen en opvattingen over claims op Kejetia's goud. Informele machtsrelaties, met betrekking tot mogelijkheden om toegang te krijgen tot goud, leggen artisanale gouddelvers in Kejetia soms uit in termen van autochtonen (*being from here*) en vreemdelingen (*strangers*) in Kejetia.⁵³ Artisanale gouddelvers (van de Tallensi) uit Tongo zijn autochtonen in Kejetia volgens delvers, andere inwoners en lokale autoriteiten (zoals de chieftindana). Artisanale gouddelvers uit andere delen van Ghana en uit het buitenland zijn vreemdelingen in Kejetia. Delvers uit Tongo, en in het bijzonder delvers van de chieffamilie uit Tongo, hebben een sterke machtspositie in Kejetia. Dit heeft ten eerste te maken met hun relaties met de chiefs in Gbani en Kejetia, die lokale autoriteiten zijn. Daarnaast heeft dit te maken met hun relaties met het land en de ondergrond via hun voorouders en landgeesten. Hoofdstuk 5 gaat in op informele machtsrelaties in Kejetia. Tot nog toe hadden vooral de lokale chiefs en landeigenaren sterke machtsposities in Kejetia. Wanneer de artisanale goudmijnbouwactiviteiten in Kejetia bruisen, komt er een nieuwe actor met een sterke machtspositie in beeld: de Minerals Commission.

Rond 1996 kwam de overheidsorganisatie Minerals Commission te weten van de opkomende artisanale goudmijnbouw in en rondom Gbani. Tenminste, toen verkondigde de Minerals Commission dat artisanale gouddelvers in Kejetia alleen nog maar mochten delven met een vergunning voor een concessie voor kleinschalige mijnbouw.⁵⁴ Deze maatregel was in lijn met de nationale overheidsontwikkelingen zoals beschreven in paragraaf 3.1. Deze verplichting tot een vergunning geldt alleen voor Ghanese delvers – buitenlandse delvers kunnen geen vergunning aanvragen. De Minerals Commission draagt zo bij aan de ontwikkeling van een nieuwe machtsrelatie in Kejetia: naast informele machtsverschillen tussen autochtonen en vreemdelingen ontstond er een formeel machtsverschil tussen Ghanezen en buitenlanders in Kejetia. Het is opvallend dat Ghanezen die vreemdeling zijn in Kejetia de concessies, in plaats van hun relatie met de lokale chieftindana (of het land), gebruiken om hun claims op land en goud in Kejetia te legitimeren en een zekerdere positie

---

⁵¹ De Chinese organisatie zou de mensen in Gbani en Tongo leren hoe ze goud konden delven. Daarna ging de Chinese organisatie echter zelf delven. Dit was in tegenstrijd met de afspraak, volgens de chieffamilie uit Tongo. De huidige Tallensi vorst en opperchief van Tongo heeft toen tegen de Chinese organisatie opgetreden en inmiddels is de organisatie weg.

⁵² Mogelijk gaat het hier over Anglogold, een bedrijf dat volgens de huidige opperchief van Tongo ook actief is geweest in het goudmijnbouwgebied in Tongo.

⁵³ De termen autochtoon en allochtoon werden niet door delvers gebruikt. Zij spraken in termen van *being from here* en *being a stranger*. Deze scriptie gebruikt, ten behoeve van de leesbaarheid, de termen autochtoon en vreemdeling (of allochtoon).

⁵⁴ Een artisanale gouddelver vertelde dat de Minerals Commission de artisanale gouddelvers zonder vergunning zou straffen of wegsturen. Of de Minerals Commission zijn aankondiging daadwerkelijk heeft nageleefd, is mij onbekend.

in Kejetia te verkrijgen. Met de komst van de Minerals Commission naar Kejetia ontstond er nog een soort actor met een sterke machtspositie in Kejetia: de concessieleider.

Concessieleiders zijn artisanale gouddelvers die een concessie voor kleinschalige goudmijnbouw hebben gekregen van de Minerals Commission en stukken van hun land beschikbaar stellen voor andere gouddelvers in Kejetia. Buitenlanders legitimeren hun claims op land en goud in Kejetia doorgaans via concessieleiders. De meeste concessieleiders in Kejetia, maar niet allemaal, komen uit Tongo – paragraaf 5.2 gaat hier op in. De variëteit aan machtsposities en informele en formele reguleringen voor het toegang krijgen tot land en goud maakt dat artisanale gouddelvers in Kejetia zich moeten oriënteren in een complex multidimensionaal netwerk van sociaal-politieke relaties en regulaties.

In begin 2000 begonnen artisanale gouddelvers meer permanente huizen te bouwen: anders dan de houten palen met plastic erover, bouwden delvers huizen van leem met daken van riet en plastic of van golfplaten. De stijl van de huizen die artisanale gouddelvers bouwen, is in verband te brengen met hun intenties en verwachtingen wat betreft hun verblijf in Kejetia – hoofdstuk 5 gaat hier op in.

In 2008 gingen, volgens geruchten in Kejetia, twee artisanale gouddelvers uit Gbani, op uitnodiging van een Chinese organisatie, naar China om daar artisanale goudmijnbouw te bestuderen. In China ontmoetten zij financierders van Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. (SMC) en maakten afspraken voor een samenwerking. SMC zou de dienstverlener worden van goudmijnbouwactiviteiten, en financiële en logistieke ondersteuning geven, op twee concessies voor kleinschalige mijnbouw (elk 25 acre) in Gbani: een concessie van Awuru (de chief van Obuasi) in de wijk World Bank en een concessie van Charles (een vriend van Awuru die relaties heeft met de Ghanese nationale overheid) in de wijk Bantama. Van 2009 tot en met 2011 deed SMC prospecties op de twee concessies. SMC is juridisch gezien slechts een dienstverlener. De dienstverlener werkt voor (en is daarmee verscholen achter) zowel de concessie-eigenaren Awuru en Charles als de officiële ondernemingen op deze concessies: Nyenyeya en Pubortaaba.

Toen SMC naar Gbani kwam, gaf, volgens geruchten, Awuru opdracht om tweehonderd artisanale gouddelvers te arresteren die actief waren op de grond waar SMC zou gaan delven.⁵⁵

In het jaar 2011 op 2012 startte SMC de goudmijnbouwwerkzaamheden. Artisanale gouddelvers in Kejetia, Obuasi en de omgeving verwachtten in eerste instantie dat de onderneming hen zou helpen met delven en dat met de komst van SMC ook ontwikkeling zou komen zoals toegang tot water en sanitatie. De onderneming bouwde echter een hek om de concessie en werkte niet samen met de artisanale gouddelvers. De mijnbouwactiviteiten van SMC riepen bij artisanale gouddelvers reacties op van jaloezie, verongelijking en verontwaardiging. Dus toen SMC in 2013 een brug bouwde van Kejetia naar Tarkwa en artisanale gouddelvers dit percipieerden als een poging om SMC's goudmijnbouwactiviteiten uit te breiden, demonstreerden artisanale gouddelvers tegen SMC. Ze staken daarbij een mijnbouwwerktuig van SMC in brand.

---

⁵⁵ Wie de arrestaties uitvoerde is mij onbekend, ik verwacht dat de politie uit Bolgatanga de arrestaties uitvoerde.

Een politieteam uit Bolgatanga komt, sinds die rellen tussen de artisanale gouddelvers en SMC, elke week naar Kejetia, om de veiligheid in Gbani te waarborgen. De politieteams uit Bolgatanga hebben shifts waarin ze om beurten een week overnachten op de compound van SMC. Ze hebben ook contacten met Awuru en Paazi, de chiefs van Obuasi en Kejetia. Overdag en in de avond lopen of rijden ze (met de auto) door Kejetia. Momenteel zijn er nauwelijks spanningen meer tussen artisanale gouddelvers en SMC. Bij SMC zijn zowel Chinezen als Ghanezen in dienst.⁵⁶ De onderneming is te herkennen aan een reeks gebouwen, grote trucks, graafmachines en bergen met stenen omringd door een hek met een bord ervoor waarop staat: *Welcome to SMC, Safety is our no.1 goal, Think, Talk & Work, Safety* (foto 1).⁵⁷ Paragraaf 5.3 benoemt beknopt delvers' interpretaties van ondergrondse geologische structuren, in relatie tot hun percepties van bovengrondse machtsrelaties met SMC.

Begin 2013 verkondigde de nationale overheid (opnieuw) dat kleinschalige en artisanale gouddelvers een concessie moesten aanvragen of verlengen om binnen het nationale legale kader te kunnen delven.⁵⁸

Inmiddels is Kejetia uitgegroeid tot een bruisende en gevestigde wijk waarin allerlei mijnbouwactiviteiten en andere activiteiten plaatsvinden. De nabijgelegen basisschool en een kerk, in Obuasi, duiden op een familielevens in de wijk. In Kejetia zijn verder bars, kleine restaurants, motor- en fietsenmakers, kledingverkopers, voedingswinkels, gereedschapswinkels, medicijnwinkels en er is een kleine markt.⁵⁹ Vrachtwagens met eten en water komen regelmatig uit Bolgatanga naar Kejetia de voorraden van winkels in Kejetia aanvullen. De mate van activiteit in Kejetia is mede afhankelijk van de seizoenen. In droge seizoenen trekken meer mensen naar Kejetia omdat ze dan geen landbouwactiviteiten ondernemen. In het regenseizoen zijn er ook artisanale gouddelvers in Kejetia, maar minder dan in het droge seizoen. De mensen die in het regenseizoen delven in Kejetia doen dit omdat ze meer geld kunnen verdienen met goudmijnbouw dan met landbouw. In het regenseizoen staat de rivier niet droog en halen Kejetia's inwoners drink- en waswater uit een pomp in Kejetia – de pomp werkte niet tijdens mijn veldwerk. Veel artisanale gouddelvers geven aan dat ze liever delven in het regenseizoen dan in het droge seizoen, omdat in het regenseizoen de ondergrond niet zo heet is. Om te voorkomen dat in het regenseizoen de verticale mijnschachten vollopen met water, staan er daken van hout, riet en plastic op houten palen boven de schachtopeningen.

Kejetia's inwoners komen uit allerlei delen van Ghana en uit Burkina Faso, Togo, Benin en Nigeria. De intentie van vrijwel alle artisanale gouddelvers is om tijdelijk te verblijven in Kejetia - hoe lang tijdelijk dan ook

---

⁵⁶ Volgens inwoners van Kejetia doen Ghanezen bij SMC de zware arbeid en hebben de Chinezen bij SMC taken zoals delegeren en het bedienen van machines.

⁵⁷ Op 24-04-2015 en op 20-01-2016 vonden er ongelukken plaats in de mijnschachten van SMC, waarop demonstraties volgden van Gbani's delvers en inwoners tegen SMC (<http://www.news24.com/Africa/News/3-dead-in-Ghana-gold-mine-accident-20150424>; <http://www.todaygh.com/residents-call-for-closure-of-shaanxi-mining-company/>).

⁵⁸ De aanleiding, vorm en handhaving van deze verkondiging is mij onbekend.

⁵⁹ Een artisanale gouddelver vertelt: "Voordat er goud werd gevonden in en rondom Gbani, leden veel mensen honger. Maar nu, sinds de vondst van goud, eten er meer mensen (vooral mensen uit Tongo) drie maaltijden per dag."

moge zijn. Een deel van de mensen in Kejetia komt uit Tongo en noemt zichzelf Tallensi. In Kejetia worden verschillende talen gesproken: Tallen, Gurunsi, Nabdam, frafra, Engels en Frans - het woord voor goud in Tallen is *salama* en betekent 'rood geld'.⁶⁰ Verder wonen en werken vrouwen, mannen én kinderen in Kejetia.^{61,62}

In de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Kejetia, komen de (voor artisanale gouddelvers) relevante actoren redelijk overeen met de stakeholders die Ballard en Banks identificeren. Tussen de verschillende stakeholders zijn echter geen harde grenzen: a) de lokale *governance agency* in Tongo hoort, door familiebanden en geografisch-politieke banden, ook bij de artisanale gouddelvers in Kejetia;⁶³ b) de lokale chieft in de artisanale goudmijnbouwwijk Obuasi faciliteert de concessie voor het grootschalige mijnbouwbedrijf;⁶⁴ c) politieteams uit de regio (Bolgatanga) representeren de nationale overheid en komen regelmatig naar Kejetia, zij hebben goede contacten met de chieft in Kejetia,⁶⁵ én verblijven tijdens hun weken in Kejetia in de gebouwen van het grootschalige mijnbouwbedrijf; d) het is tot slot niet mogelijk om te spreken van *het* grootschalige mijnbouwbedrijf, aangezien dit niet één homogene groep is; het bestaat uit i) werknemers (delvers) uit verschillende Ghanese regio's, ii) de dienstverlener SMC die diensten verleent aan Nyenyeya en Pubortaaba, iii) de twee ondernemingen Nyenyeya en Pubortaaba die actief zijn op twee concessies, concessies die toebehoren tot iv) twee 'lokale' concessie-eigenaren Awuru en Charles - artisanale gouddelvers spreken van 'de Chinezen' als het gaat over SMC.⁶⁶ De actoren in en rondom artisanale goudmijnbouw in Kejetia zijn dus zeer heterogeen en met elkaar verweven.

Vijf sleutelinformanten representeren en onderstrepen, in de volgende paragraaf, de diversiteit in Kejetia.

---

⁶⁰ Tallen is de taal van de Tallensi en een veel gesproken taal in Tongo. Gurunsi is een veel gesproken taal in Bolgatanga. Nabdam is een veel gesproken taal in Nangodi en Pwalugu. Frafra betekent "mix" in het Twi en is een combinatie van Tallen, Gurunsi en Nabdam.

⁶¹ Een deel van de kinderen in Kejetia gaat naar school en sommige kinderen spelen of hangen rond bij hun ouders die werken. De oudere kinderen nemen soms deel aan (ondergrondse en bovengrondse) goudmijnbouwactiviteiten. De kwestie van kinderarbeid bediscussieer ik niet in mijn onderzoek. Een artisanale gouddelver (die al sinds 1998, af en aan, in Kejetia naar goud delft) zegt hierover het volgende: "Hoewel de vondst van goud in Kejetia erg gunstig is voor Ghana (en vooral voor de Tallensi) zit er ook een groot nadeel aan. Omdat er hier goud te delven is, stoppen veel kinderen met school omdat ze door middel van goudmijnbouw geld kunnen verdienen - en voor artisanale goudmijnbouw heb je geen school nodig. Dit is problematisch, want als het goud hier straks op is, dan hebben veel kinderen geen opleiding en zijn ze te oud geworden om nog naar school te gaan. Daarbij is Kejetia een lastige plek voor kinderen om op te groeien. Er worden namelijk veel verschillende talen gesproken in Kejetia, wat kinderen in de war kan maken. Kinderen leren geen enkele taal goed spreken, maar leren in plaats daarvan alle talen een beetje."

⁶² Ik heb in Kejetia geen tekenen van prostitutie gezien – hier heb ik overigens ook niet op gefocust.

⁶³ Opperchieft Tongdan Abdallah Kwadanaab.

⁶⁴ Awuru; zijn concessie heeft hij gekregen van de Minerals Commission van de nationale overheid.

⁶⁵ Paazi.

⁶⁶ Tijdens mijn veldwerk sprak ik met de delvers die in dienst waren van SMC en met de pr- en HR-managers van SMC.

3.3 Diversiteit in Kejetia: sleutelinformanten

Deze paragraaf introduceert vijf sleutelinformanten van mijn onderzoek. Dit moet ten eerste de leesbaarheid vergroten van de komende paragrafen waarin deze sleutelinformanten een rol spelen. Daarnaast tonen de vijf sleutelinformanten de diversiteit die er bestaat in de achtergrond en drijfveren van mijn informanten en in de activiteiten die zij ondernemen in Kejetia. Tot slot blijkt uit de introductie van de sleutelinformanten hoe partijen rondom goud delving met elkaar verweven zijn én hoe sociaal-politieke relaties in Kejetia en Gbani reiken tot relaties die fysiek buiten Kejetia liggen. Mijn sleutelinformanten zijn: Luckydubé, Awuru, Abigail, Robert en Rast'Asatu.

Luckydubé, geboren in 1970, komt uit Tongo. Hij behoort tot de Tallensi elite familie van Tongo en is de oudere broer van de opperchief van Tongo. Luckydubé's religie is, vertelt hij, het traditionele Tallensi geloof. Luckydubé woont met zijn vrouw in Tongo. Daar beheert hij een stuk land waarop zijn werknemers in het regenseizoen landbouw bedrijven. Sinds tien jaar heeft hij ook een huis in Kejetia. Hij werkt namelijk in Kejetia, Obuasi en Tarkwa als artisanale goud delver: hij is teamleider (*gang leader*), beitel-expert en doet goudertsverwerkingsactiviteiten. Hij hoopt op een dag grote klompen goud te vinden, zodat hij voor zijn familie kan zorgen. Luckydubé was mijn gastheer in Kejetia.⁶⁷ Hij legt uit dat hij in Kejetia vrijwel iedereen kent: "Omdat ik behoor tot de chieffamilie in Tongo, komen de mensen in Kejetia, wanneer ze problemen hebben, vaak naar mij voor hulp." Luckydubé zegt daarnaast zowel met de Kejetia chieffamilie als met concessieeliders een goede relatie te hebben. In Kejetia is Luckydubé zowel een Tallensi elite figuur als een artisanale goud delver in Kejetia waar de lokale chieffamilie politiek gezag heeft. Luckydubé zegt daarom op gelijkwaardige voet te staan met de Kejetia chieffamilie: "Paazi is de chieffamilie in Kejetia, maar ik ben familie van Tongo's opperchief." In deze scriptie vertegenwoordigt Luckydubé de Tallensi delvers in Kejetia (en de opvattingen van zijn broer, Tongdan Abdallah Kwadanaab, de opperchief van Tongo).

Awuru is de chieffamilie van Obuasi. Hij is zoon van de Gbani chieffamilie en broer van de Kejetia chieffamilie - net als zijn familie is Awuru moslim. Awuru heeft, net als zijn broer, een complexe relatie met Luckydubé. Ooit heeft Luckydubé's vader, Awuru's vader in Gbani geïntoneerd. Deze gebeurtenis zorgt voor een sterke reciprociteitsbeleving in hun relatie. Awuru en Luckydubé stellen zich bescheiden naar elkaar op. Ze hebben namelijk zowel een opperchief-chieffamilie relatie als een chieffamilie-delver relatie. Als Obuasi chieffamilie heeft Awuru een belangrijke relatie met de artisanale goud delvers en inwoner van Obuasi. Wanneer goud delvers problemen hebben, zoals onderlinge conflicten of complicaties met het vinden van goud, helpt Awuru hen met hun problemen. Awuru heeft een concessie voor kleinschalige goudmijnbouw in de wijk World Bank. Op deze

---

⁶⁷ Ik kreeg één van de lemen huizen die hij en zijn broers bouwden toen ze in Kejetia gingen werken. Nu reizen Luckydubé en zijn broers regelmatig af en aan tussen Kejetia en het centrum van Tongo; dan weer zijn ze een aantal dagen in Kejetia, dan weer een aantal dagen in Tongo.

concessie werkt SMC. Volgens geruchten in Kejetia heeft Charles (een vriend van Awuru) relaties met de Ghanese nationale overheid. Awuru is chief van Obuasi én partners van SMC.

Abigail, geboren in 1993, komt uit Tongo. Sinds twee jaar is ze ondernemer in Kejetia. Ze heeft een klein afhaalrestaurant in de avond en doet overdag bovengrondse goudertsverwerkingsactiviteiten. Abigail werkt in Kejetia totdat ze terug kan naar school. Ze is christen en Tallensi. Abigail was mijn vriendin en informant in Kejetia. Zij liet me alle activiteiten en plekken in Kejetia zien. Abigail is ook te zien als lid van een elite familie: haar oom was opperchief in Tongo in de periode tussen het opperchiefschap van de huidige opperchief en van diens vader (de opperchief die Gbani stichtte). Abigail vertegenwoordigt in deze scriptie vrouwen en bovengrondse ondernemers in (mijnbouw)activiteiten.

Rast'Asatu is Rastafari, Ashanti en komt uit Kumasi. Tien jaar geleden kwam hij naar Kejetia. Hij woont daar nu samen met zijn vrouw. Rast'Asatu heeft een winkel vlak naast de verticale mijnschachten van Kejetia. Daar verkoopt hij onder meer zaklampen, batterijen en wiet. Daarnaast is hij sponsor en goudopkoper. Rast'Asatu hoopt, in tegenstelling tot veel andere inwoners van Kejetia, zo lang mogelijk in Kejetia te blijven. Hij zegt: "Toen ik in Kejetia kwam, was ik een vreemdeling, nu niet meer, nu ben ik populair." Bij de winkel van Rast'Asatu is dag en nacht activiteit. Ik kwam daar vaak om op de hoogte te blijven van de laatste gebeurtenissen en roddels. Rast'Asatu spreekt graag kritisch en analytisch over Kejetia, de chief, SMC en de artisanale gouddelvers. In deze scriptie vertegenwoordigt hij het (kritische) geluid van een 'observerende vreemdeling' en van bovengrondse ondernemers.

Robert is concessieleider en komt uit Bolgantanga. Als concessieleider vormt hij een brug tussen de wetgeving van de Ghanese nationale overheid met betrekking tot kleinschalige goudmijnbouw en de artisanale gouddelvers in Kejetia - via Robert als concessieleider kunnen delvers hun claim op een stukje land in Kejetia legitimeren. Robert is een van de weinige concessieleiders in Kejetia die niet uit Tongo komt. Robert vertelt dat hij in een concessieleiderscommissie probeert om de stem en belangen van vreemdelingen in Tongo te vertegenwoordigen. Robert zou graag willen dat de overheid meer energie steekt in kleinschalige goudmijnbouw dan in een samenwerking met SMC. Daarnaast zegt Robert dat hij, indien hij hiertoe de kans zou krijgen, graag net zo'n samenwerkingsverband met investeerders en dienstverleners zou aangaan als Awuru heeft gedaan op zijn concessie. Robert herinnert mij bijna wekelijks aan het feit dat hij investeerders zoekt voor goudmijnbouw op zijn concessie en dat zijn land meer goud heeft dan het stuk grond van SMC. Robert vertegenwoordigt in de scriptie concessieleiders én Kejetia's delvers die niet uit Tongo komen.

In Kejetia bestaat een grote diversiteit aan delvers en andere inwoners. Luckydubé, Awuru, Abigail, Rast'Asatu en Robert zullen deze diversiteit in mijn scriptie vertegenwoordigen.

3.4 Conclusie: een uniek en representatief onderzoeksveld

Het onderzoeksveld is zowel uniek als representatief voor mijn onderzoeksobject. De rijkdom aan lokale (gepercipieerde) ondergrondse krachten en geologische nuances, evenals de complexiteit aan bovengrondse sociaal-politieke relaties én de recente geschiedenis van Kejetia, Gbani, Tongo en Ghana, bieden een goudmijn aan driedimensionale relaties.

In Kejetia zijn bovengrondse sociaal-politieke relaties representatief voor recente ontwikkelingen van de Ghanese nationale overheid (en van andere West-Afrikaanse landen) in relatie tot artisanale mijnbouw. Dit heeft bijvoorbeeld betrekking op het privatiseren van de mijnbouwsector en het formaliseren van de kleinschalige goudmijnbouwsector. Daarnaast zijn bovengrondse sociaal-politieke relaties in Kejetia representaties voor lokaal landbeheer door chiefs (en tindana) in Ghana (en in West-Afrikaanse landen).

Het onderzoeksveld is uniek vanwege haar recente (snel ontwikkelende) geschiedenis, haar (geologisch verschillende) wijken, de bovengrondse sociaal-politieke complexiteit, en de mogelijkheid om de ondergrond te onderzoeken als substantie in relatie tot artisanale gouddelvers' diverse opvattingen.

Dit hoofdstuk toont tot slot dat bovengrondse sociaal-politieke relaties in Kejetia complex en verreikend zijn: veronderstelde 'stakeholdercategorieën', zoals overheids *agencies*, grootschalige mijnbouwondernemingen en lokale delvers en bewoners, blijken zeer heterogeen én met elkaar verweven - en zijn allemaal aanwezig in de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Kejetia.

4. Methodologie en ethiek: het construeren van mijn onderzoeksveld

Dit hoofdstuk geeft een analyse van methodologie en ethiek in mijn onderzoek. Het bespreekt hoe ik door het maken van methodologische keuzes, en beslissingen bij ethische dilemma's, mijn eigen onderzoeksveld heb geconstrueerd. Mijn persoonlijke positionering binnen mijn onderzoek draagt, ook daar waar ik het niet door heb, bij aan deze constructie in alle fases van het onderzoek: mijn onderzoeksvoorstel, het veldonderzoek en het schrijven van deze scriptie. Mijn theoretische positionering blijkt uit hoofdstuk 2, ik bespreek deze dus alleen beknopt in 4.1. Vervolgens maak ik een analyse van methode, ethiek en mijn positioneringsuitdagingen in Kejetia (en Tongo). Tot slot bespreek ik mijn verantwoordelijkheid omtrent de representatie van mijn onderzoekspopulatie. Het is opvallend dat methodiek en ethiek, in alle onderzoeksfases, zeer verbonden zijn met elkaar. Een aantal kernconcepten, die raken aan ethische overwegingen in antropologisch veldwerk, zijn deel van dit hoofdstuk: 'geïnformeerde toestemming van informanten', 'privacy van informanten', 'schade aan informanten', 'uitbuiting van informanten' en 'de eerste verantwoordelijkheid aan informanten'.

4.1 Theoretische positionering

De keuze om artisanale goudmijnbouw te benaderen vanuit een driedimensionaal perspectief (en als deel van sociaal-ecologische relaties) en de ondergrond te benaderen als een substantie, begint bij mijn theoretische positionering ten opzichte van artisanale goudmijnbouw. Met deze keuze focust mijn onderzoek op artisanale gouddelvers' oriëntaties op de ondergrond, goud en de diverse actoren die (sociale) relaties aangaan met (krachten in) deze substanties - het doel van deze focus is een beter begrip van bestuur door artisanale gouddelvers. Deze theoretische positionering is de eerste stap in het construeren van mijn eigen onderzoeksveld. De vraag 'hoe oriënteren artisanale gouddelvers zich op sociaal-ecologische relaties van artisanale goudmijnbouw in Tongo (Noord Ghana) en hoe beïnvloedt deze oriëntatie hun bestuur?' leidt immers tot een heel ander onderzoeksveld dan een theoretische focus op, bijvoorbeeld, milieugevolgen of erbarmelijke omstandigheden van goudmijnbouw. Het driedimensionale perspectief, en het concept van sociaal-ecologische relaties, benadrukken de aanwezigheid van meerdere actoren rondom een substantie en het belang van onderzoek naar hun relaties met elkaar én met de substantie. Mijn theoretische positionering is daarmee ook een methodologische keuze én het resultaat van een ethisch dilemma. Methodologisch gezien vereist de theoretische positionering dat ik verschillende sociale, culturele en ecologische elementen uit de omgeving van artisanale gouddelvers betrek bij het onderzoek naar hun bestuur en oriëntatie. De theoretische positionering is tevens belangrijk in het licht van ethiek, omdat ze erkent dat er verschillende actoren en elementen zijn in het verhaal - in de driedimensionale ruimte - die allemaal een eigen perspectief en belang hebben en invloed uitoefenen op elkaar.

Een driedimensionaal perspectief, en het concept van sociaal-ecologische relaties, roept vervolgens de vraag op: wie is dan mijn onderzoekspopulatie en waar ligt mijn eerste verantwoordelijkheid? De 'Code of

Ethics' van de 'American Anthropological Association' stelt dat een antropoloog bovenal een ethische verplichting heeft tegenover haar onderzoekspopulatie (AAA, 2012: 360). In mijn onderzoek maak ik een duidelijke keuze: hoewel ik geïnteresseerd ben in een indruk van actoren zoals de Environmental Protection Agency (EPA), de Minerals Commission (MC), lokale chiefs en Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. (SMC), hebben zij een bijrol in de scriptie; het gaat mij om de artisanale gouddelvers in Kejetia en de manier waarop zij zich oriënteren op deze actoren én op de ondergrond, goud en geologische structuren in de driedimensionale ruimte.⁶⁸ Dit betekent niet dat de kwestie van 'eerste verantwoordelijkheid' eenvoudig is, gezien het feit dat de artisanale gouddelvers in Kejetia niet één belangengroep vormen.

4.2 Veldwerk

Tongo en Kejetia zijn, geografisch gezien, mijn onderzoeksveld. Tijdens mijn veldwerk gebruikte ik de volgende onderzoeksmethoden: participerende communicatie, semi-gestructureerde interviews, transectwandelingen, volgen, en het gezamenlijk maken van kaarten. Deze methoden stemde ik af op de communicatieve contexten die ik tot mijn beschikking had: conversaties, activiteiten, uiterlijkheden van de wijk Kejetia, kaarten en bovengronds goud en gesteenten. Voordat ik deze methoden en communicatieve contexten bespreek, vraag ik aandacht voor drie thema's die ten grondslag liggen aan mijn uitvoering en interpretatie van het veldwerk: mijn persoonlijke positionering, kennismaking met diverse lokale idiomen en terminologieën, en mijn onderzoeksoriëntatie om structureel en adequaat onderzoek op te kunnen stellen. Tijdens het veldwerk zijn methodologie, ethiek, persoonlijke positionering, communicatieve contexten, en onderzoeksthema's met elkaar verweven.

Persoonlijke positionering en kennismaking met terminologie en activiteiten in Kejetia

In Tongo en Kejetia was het een dagelijkse praktijk: mijzelf positioneren. Ik bespreek dit proces van positionering in relatie tot gastheren, het volgen van de lokale lijn van autoriteit, het opbouwen van relaties met diverse informanten, en (het communiceren van) mijn rol in Kejetia.

Mijn gastheren in Tongo en Kejetia waren respectievelijk Tongdan Abdallah Kwadanaab en Luckydubé (broers). Zij waren tevens de belangrijkste poortwachters (*gate keepers*) in mijn onderzoek. Mijn relatie tot deze poortwachters bracht positioneringskansen en -uitdagingen met zich mee en heeft ongetwijfeld mijn onderzoeksveld gevormd, ook daar waar ik me hier niet bewust van was. Tongdan Abdallah, de opperchief van Tongo en mijn vader tijdens het veldwerk, formuleerde mijn positie als volgt: "je bent geen bezoeker, geen vreemdeling, geen volwassene, maar een kind, je bent mijn dochter". Dit betekende: ik ben deel van de familie, maar ik weet nog praktisch niks. Wat het nog meer betekende: vanaf het begin van mijn veldwerk was ik, zowel

---

⁶⁸ Voor mijn motivatie voor (antropologisch etnografisch) onderzoek naar artisanale gouddelvers (vanuit een driedimensionaal perspectief), verwijs ik naar hoofdstuk 1 en 2.

in Tongo als Kejetia, dochter (of oudste zus) van de politieke elite familie van de Tallensi in Tongo. Deze bias erkende ik, maar de implicaties ervan leerde ik pas later.⁶⁹ Een van mijn positioneringskansen werd meteen duidelijk. Antropologen staan hoog in het vaandel bij mijn gastheer Tongdan Abdallah. Zijn grootvader was namelijk, zo vertelt hij, sleutelinformant van Meyer Fortes.⁷⁰ Dit betekende dat ik veel ruimte én hulp kreeg tijdens mijn veldwerk en dat ik, naast een huis in Tongo, onderdak tot mijn beschikking kreeg in de goudmijnbouwwijk Kejetia.

Een officiële introductie in Kejetia kreeg ik met behulp van Luckydubé. Op mijn verzoek nam hij mij mee naar de lokale chiefs van Kejetia en Obuasi.⁷¹ De chiefs in Kejetia en Obuasi benadrukten dat deze introductie in principe onnodig was. Ik hoorde immers bij Luckydubé die, als lid van de politieke elite familie van Tongo, hun meerdere was. Toch stelden ze de ontmoeting op prijs en boden ze hun hulp aan mij aan, en ze benadrukten: ik was vrij om te gaan en staan waar ik wilde in Kejetia en Obuasi. Om ethische en methodische overwegingen, had ik aangedrongen op de ontmoeting. Ik wilde namelijk de lokale *right line of authority* respecteren én via deze ‘poortwachters’ (de chiefs van *iedereen* in de twee wijken) een zo toegankelijk mogelijk onderzoeksveld creëren. Nu werd mijn onderzoek en verblijf in Kejetia ook door de lokale chiefs erkend. Door net als alle delvers in Kejetia de lokale lijn van autoriteit in de mijnbouwwijk op te zoeken, te erkennen en te volgen (naast de enorme steun die ik kreeg van de elite familie uit Tongo), wilde ik me expliciet en toegankelijker positioneren te midden van de diverse delvers: vrouwen, mannen, delvers uit Tongo, delvers uit andere Ghanese plaatsen, en delvers uit andere landen.

Om het construeren van een divers onderzoeksveld na te streven, deed ik *transectwandelingen*. Transectwandelingen behoren tot de *Participatory Rural Appraisal* (PRA) methoden.⁷² Transectwandelingen zijn de structurele en herhaaldelijke wandelingen door het fysieke onderzoeksveld, op verschillende momenten van de dag en met verschillende informanten, om zo een divers beeld te krijgen van de omgeving en wat die betekent voor informanten. Gedurende deze wandelingen schoof ik aan bij mensen die ik niet kende, om later nog eens terug te komen bij deze nieuwe informanten. Ik wilde een indruk krijgen van, en relaties opbouwen met, delvers en niet-delvers, vrouwen en mannen, en delvers met verschillende achtergronden en functies.⁷³

---

⁶⁹ Implicaties in de zin van bij welke thema's (bijvoorbeeld bij (informele) machtsverhoudingen in Kejetia) deze bias tot uiting kwam.

⁷⁰ Fortes deed tientallen jaren onderzoek bij de Tallensi in Tongo naar onder meer stamstructuren, verwantschap en de eerstgeborene in de generatiecyclus (Fortes, 1945; Fortes, 1949; Fortes, 1974).

⁷¹ Ik betaalde, volgens lokaal gebruik, aan hen respectievelijk 15 en 20 GHC, bedoeld voor kolanoten, *snaps* en lokale tabak.

⁷² PRA is een familie van benaderingen en methoden die mensen in staat stellen om hun kennis en manier van leven te delen, verbeteren en analyseren (Chambers, 1994: 953). Deze methoden zijn bedoeld om informanten meer macht te geven (to empower) en hun begrip van het onderzoeksobject te vergroten. PRA-methoden focussen voornamelijk op de manier waarop mensen hun ecologische context percipiëren en gebruiken.

⁷³ Er waren ook veel (schoolgaande en jonge) kinderen in Kejetia. Ik betrok hen echter niet in mijn onderzoeksveld, tenzij het jonge delvers waren - een delver vertelde dat er soms delvers zijn van dertien, vijftien of zeventien jaar.

Zowel ethisch als methodisch gezien, was dit belangrijk: ik hoorde, en schonk aandacht aan, verschillende mensen én kreeg een zo divers mogelijk onderzoeksveld en beeld van Kejetia.

Door het vergroten van de diversiteit van mijn onderzoeksveld maakte ik kennis met (een element van) mijn initiële bias voor delvers van de elite familie uit Tongo. Ik leerde dat allochtone delvers in Kejetia vonden dat mensen uit Tongo meer macht hadden dan andere delvers, waarover ik meer vertel in hoofdstuk 5. Daarnaast leerde ik de rijkdom en nuances kennen van de sociale organisatie rondom goudmijnbouw in Kejetia met betrekking tot vrouwen en mannen. Alle *ondergrondse* delvers in Kejetia waren mannen én mijn eerste relaties in Kejetia waren met de broers van Luckydubé: mannen. Ik benaderde daarom actief veel vrouwen in Kejetia. Zij leerden mij een heel nieuwe zijde kennen van de (bovengrondse) sociale organisatie rondom goudertsverwerkingsactiviteiten. Vaak combineerden vrouwen deze goudverwerkingsactiviteiten met ondernemingen zoals winkels of mijnbouwinvesteringen. Het feit dat ik zelf ook vrouw ben, en mij presenteerde als getrouwde vrouw, hielp waarschijnlijk met de aansluiting tot deze vrouwen en deze verbreding van mijn onderzoeksveld - sleutelinformant Abigail speelde eveneens een belangrijke rol in mijn aansluiting tot vrouwen in Kejetia.⁷⁴ Bij het contact maken met nieuwe informanten stond voorop, soms tot teleurstelling van delvers: ik ben onderzoeker, geen investeerder.

Mijzelf positioneren als onderzoeker was belangrijk in relatie tot de verwachtingen die mijn informanten van mij hadden. Daarnaast had het ook een methodologische functie, met de betrekking tot de betrokkenheid van mijn informanten. Maar wat betekent het, antropologisch en etnografisch onderzoeker zijn, en welke verantwoordelijkheden horen daarbij?

Bourgois bespreekt de sociale verantwoordelijkheid van antropologen tegenover hun informanten. Antropologen focussen hun ethische overwegingen doorgaans op de aspecten omtrent antropoloog-informant relaties, en daar stoppen de overwegingen vervolgens (Bourgois, 2012: 319-320). Bourgois stelt daarom dat, hoewel antropologen geen mensenrechtenactivisten hoeven te worden om een ethisch persoon te zijn, alle antropologen (ongeacht hun theoretische oriëntatie) de plek voor menselijke belangen moeten overwegen in het nastreven van wetenschap onder 'de hongerigen en de achtervolgden' (2012: 328). Daarom zijn, om te beginnen, thema's als 'mijn eerste verantwoordelijkheid naar de informant' en 'het voorkomen van uitbuiting van de informant' belangrijk in dit hoofdstuk.

In de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Tongo ligt mijn eerste verantwoordelijkheid bij de artisanale gouddelvers in Kejetia. Wat dit betekende voor mijn contact met actoren als Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. en de Environmental Protection Agency bediscussieer ik later in dit hoofdstuk. Wat betreft de artisanale gouddelvers in Kejetia wil ik nogmaals onderstrepen: zij maken niet deel uit

---

⁷⁴ Abigail nam mij overal mee naar toe en introduceerde mij bij veel vrouwen en hun activiteiten.

⁷⁵ Het feit dat ik een vrouw ben en veel van mijn informanten (ondergrondse delvers) mannen waren, heeft ongetwijfeld gezorgd voor positioneringsproblemen - ook al heb ik zulke positioneringsproblemen niet opgemerkt.

van één belangengroep. De delvers zijn divers in geografische achtergrond, religie, gender, de activiteiten die ze ondernemen en de strategieën die ze gebruiken om aanspraak te maken op het goud in Kejetia. Ethische verplichtingen tegenover een onderzoekspopulatie zijn complex als het gaat om onderzoek naar marginalisatie, onderdrukking of machtsrelaties (Bourgois, 2012: 320). Eveneens wanneer het gaat om de onderlinge machtsrelaties tussen informanten. Bij de eerste verantwoordelijkheid naar de artisanale gouddelvers, hoort dus ten eerste het erkennen van, en ruimte bieden voor, de diversiteit van deze groep. Dit poogde ik te doen met onder meer het volgen van de lokale lijn van autoriteit en met de transectwandelingen. Maar wat hoort er verder bij die eerste verantwoordelijkheid, hoe ver gaat die verantwoordelijkheid?

Berreman analyseerde de historische context van de 'Code of Ethics' (2012: 331). Hij beschrijft vier fundamentele principes die, volgens hem, de geest zijn van de ethische praktijk van antropologie (2012: 348). Het vierde principe is de verantwoordelijkheid om je publiekelijk uit te spreken (Berreman, 2012: 340, 348). De onderzoeksresultaten moeten toegankelijk zijn voor het publiek en bruikbaar zijn voor het vormen van meningen en politiek beleid. De resultaten moeten tevens toegankelijk zijn voor de informanten; zij moeten de mogelijkheid krijgen om te reageren op de resultaten - dit bespreek ik later in dit hoofdstuk. Erkennende dat ik als onderzoeker in Kejetia was, vroegen delvers mij 'het verhaal' van artisanale goudmijnbouw in Kejetia te vertellen en eventueel te benadrukken dat zij investeerders zoeken om mee samen te werken op hun goudrijke grond. Het hoort nu bij mijn taak om 'het verhaal', in antropologentaal zou ik zeggen 'mijn verhaal' of 'een verhaal', van artisanale goudmijnbouw in Kejetia te vertellen. Een begin heb ik gemaakt door mijn onderzoek te presenteren op de conferentie 'LANDac Land Governance for Equitable and Sustainable Development 2015' in Utrecht en door deelname aan een gezamenlijke publicatie in een editie over artisanale en kleinschalige mijnbouw.⁷⁶

Er zijn ook andere mogelijke verantwoordelijkheden naar informanten toe. Deloria beargumenteert dat informanten, in sommige gevallen, niet willen dat antropologen ze begrijpen of representeren (2012: 206). In plaats daarvan, willen zij nieuw beleid die hun intelligentie en waardigheid erkent. Dit herken ik in de wens van Robert, de concessieleider. Hij wil dat de Ghanese overheid artisanale gouddelvers serieus neemt en met hen samenwerkt in plaats van met het buitenlandse bedrijf Shaanxi Mining Company (GH) Ltd.. Mijn rol hierin besprak ik met delvers; ik heb mijn rol beperkt tot het opschrijven en uitdragen van delvers' suggesties en wensen. Toch zijn sociaal-politieke handelingen te vinden in kleine acties. Een etnografisch onderzoek begeeft zich namelijk nooit buiten de processuele, historische context van het onderzoekssubject (Fabian, 1971: 30, 35).

Politiek handelen krijgt vorm door keuzes over wiens stemmen ik representeer en door de manier waarop ik met vergoedingen en representatiegiften omga. Doordat mijn gastheren Tongdan Abdallah en Luckydubé waren, bestonden mijn eerste informanten uit leden van de Tallensi elite familie. Hoewel ik mijn

---

⁷⁶ LANDac Land Governance for Equitable and Sustainable Development 2015 in Utrecht - 8 t/m 10 juli 2015; Van de Camp, E. (2016) 'Artisanal Gold Mining in Kejetia (Tongo, Northern Ghana): a three-dimensional perspective' *Third World Thematics: A TWQ Journal* 1-2: 267-283.

onderzoeksveld verbreedde om diverse stemmen te kunnen representeren, bleven de representatiegiften voornamelijk voor deze familie. Delters hoopten soms dat ik potentiële zakenrelaties en investeerders voor hen kende. Dit is niet zo vreemd gezien ik een witte-westerse-vrouw-geïnteresseerd-in-goudmijnbouw ben. Toch wilde ik mij niet begeven in zakenrelaties en investeringen. In het veld communiceerde ik dus continu verwachtingen: “Ik ben student, geen investeerder, ik zal niet een nieuwe goudertsverwerkingsmachine voor je kopen.” Tegelijkertijd gaf ik Tongdan Abdallah aan het einde van mijn veldwerk wel een koe voor zijn *skin*, als symbool van respect en waardering.⁷⁷ Ook gaf ik, eveneens als symbool van waardering, een ventilator aan mijn gastvrouw in Kejetia van wie ik elke dag water, eten en gezelschap kreeg.⁷⁹ Bij het afnemen van interviews nam ik doorgaans eten of drankjes mee voor mij en de informant. Hoewel ik mijn giften en vergoedingen probeerde af te stemmen op wat gepast is in diverse situaties, nam ik door mijn positie binnen het onderzoeksveld en mijn keuzes omtrent giften, vergoedingen en de representatie van informanten, deel aan lokale machtsstructuren.

Het onderdeel zijn van lokale machtsstructuren was in het bijzonder zichtbaar, letterlijk, op de dag dat Tongdan Abdallah op bezoek kwam in Kejetia. Hij kwam naar Kejetia om mijn gastvrouw en Luckydubé te bedanken voor hun zorgen voor mij en om enkele persoonlijke zaken te organiseren.⁸⁰ Mijn relatie met de Tallensi elite familie was hier duidelijk aanwezig. Maar ook daar waar mijn bias en impact niet te meten of ontdekken zijn, neem ik deel aan lokale machtsstructuren. Omdat dit gegeven inherent is aan etnografisch onderzoek doen, is het belangrijk om hierover open te zijn en hierop te reflecteren.

Nash verwerpt expliciet de wetenschappelijke houding van onpersoonlijke objectiviteit, omdat etnografen met hun aanwezigheid het instrument van hun eigen onderzoek zijn (2012: 254). Etnografen kunnen niet vrij, zonder consequenties, interveniëren in de samenleving die ze bestuderen; etnografen beïnvloeden de sociale situaties die ze tegenkomen en daarmee de sociale ‘feiten’ die ze daaraan ontleen. Sociale ‘feiten’ moeten daarom verkregen worden in een context van reflectie op de communicatieve interactie (Fabian, 1971:

---

⁷⁷ In werkelijkheid gaf ik Tongdan Abdallah geld dat bedoeld was voor de koe.

⁷⁸ Tongdan Abdallah had 29 koeien nodig voor zijn *skin*. Elke chieft in Noord-Ghana heeft een *skin* nodig om op te zitten om chieft te kunnen zijn en worden. Een *skin* is vergelijkbaar met een troon. Wanneer iemand geïntoneerd wordt, heet deze ceremonie een *enskinment*; de persoon wordt *enskinned*. Tongdan Abdallah verwierf zelf 28 van de 29 koeien.

⁷⁹ In werkelijkheid gaf ik mijn gastvrouw geld dat bedoeld was voor de ventilator. Luckydubé had haar gevraagd om mijn gastvrouw te zijn.

⁸⁰ Halverwege mijn veldwerk bezocht Tongdan Abdallah Kejetia - delvers in Kejetia (vooral die uit Tongo) herkenden hem als de chieft van Tongo. Tongdan Abdallah wilde een aantal mensen in Kejetia bedanken voor hun zorg voor mij. Tongdan Abdallah, Luckydubé, Musa, nog twee delvers van de familie en ik liepen samen door Kejetia. De mannen hadden smocks aan getrokken, we waren zo een opvallend gezelschap in Kejetia tussen alle delvers. Tongdan Abdallah was onder de indruk van het zien van de ghetto's en van de delvers die daarin naar boven en beneden klommen. Tongdan Abdallah wist zijn bezoek te combineren met zijn eigen actuele projecten, zoals zijn verwachte *enskinment* en zijn strijd met Shaanxi Mining Company (GH) Ltd.. Tongdan Abdallah wilde in Kejetia bijvoorbeeld (los van elkaar) een sponsor en Awuru spreken, hij hoopte dat hij via hen toegang zou kunnen krijgen tot geld voor koeien voor zijn *enskinment*. Mijn veldwerk vond voor Tongdan Abdallah plaats op een gunstig moment vanwege de competitie om het opperchieftdom van Tongo en vanwege zijn (op dat moment) interesse in Shaanxi Mining Company (GH) Ltd..

27, 32, 38), zoals ik bespreek in de volgende paragraaf. Soms reflecteerde ik met informanten op verwachtingen omtrent mijn rol als onderzoeker naar aanleiding van dingen die ze mij vertelden, bijvoorbeeld over hun mijnbouwexpertise en goudrijke grond. De verbale en non-verbale communicatie omtrent verwachtingen met betrekking tot mijn verantwoordelijkheden als onderzoeker zijn belangrijk gedurende de volledige periode van het veldwerk - en gaan verder na mijn fysieke vertrek uit Kejetia. Bij het positioneren van mijzelf als onderzoeker horen kortom diverse verantwoordelijkheden, zoals het omgaan met lokale machtsstructuren, het continu communiceren van verwachtingen en wensen, en het reflecteren op deze zaken zowel tijdens het veldwerk als bij de representatie van het veld.

De houding van antropologisch onderzoeker en studente nam ik tijdens mijn veldwerk aan door een terugkerende interesse te tonen in mijn diverse informanten en in de mijnbouwactiviteiten. Mijn woning en leefstijl in Kejetia onderschreven het verschil tussen mij en een rijke investeerder. Door per fiets tussen Tongo en Kejetia heen en weer te reizen – door af en toe een paar dagen naar Tongo te gaan om vervolgens weer terug te komen, toonde ik mijn oprechte, langdurige en terugkerende belangstelling en betrokkenheid; wanneer ik ging, kwam ik telkens weer terug.⁸¹⁸² Al snel kwamen delvers mij halen wanneer er iets interessants gebeurde – zoals het boven brengen van gouderts of het peilen van de hoeveelheid goud in een lading gouderts – en wanneer er delf- en verwerkingsactiviteiten plaatsvonden waarvan ze dachten dat ik die nog niet had gezien. Dit was belangrijk voor mijn veldonderzoek, vooral omdat ik geen onderzoeksassistent had. Dit *volgen* van informanten is een PRA-methode, net als transectwandelingen - in de volgende paragraaf bespreek ik de methode van het volgen en bediscussieer ik de balans tussen volgen en transectwandelingen. Met het positioneren van mijzelf in Kejetia, het aannemen van de houding van antropologisch onderzoeker, de transectwandelingen en het volgen, construeerde ik een steeds breder en diverser wordend onderzoeksveld en oriënteerde ik mij op artisanale goudmijnbouw in Kejetia.

In mijn onderzoeksveld kwam ik in aanraking met diverse activiteiten, terminologieën en idiomen in Kejetia - welke naar voren komen in hoofdstuk 5. Dit was niet alleen belangrijk voor de diversiteit van mijn onderzoeksveld, het was ook belangrijk voor de communicatie tussen informanten en mij. Elk begrip is namelijk ook onbegrip: niemand interpreteert een woord precies hetzelfde als een ander (Fabian, 1971: 31). Het leren van taal en terminologie zijn daarmee essentieel voor communicatieve interactie en etnografisch veldwerk (Fabian, 1971: 27, 32, 38). Tijdens het oriënteren op artisanale goudmijnbouw in Kejetia en het nastreven van een divers onderzoeksveld, leerde ik welke vragen te stellen in Kejetia in relatie tot mijn onderzoeksobject en welke woorden te gebruiken ik daarvoor kon gebruiken. Het continue proces van de oriëntatie op mijn

---

⁸¹ De laatste keer dat ik wegging uit Kejetia heb ik dan ook uitgebreid en lang van te voren gecommuniceerd.

⁸² Ik woonde in Kejetia tussen de delvers en andere inwoner en ik oefende in bovengrondse artisanale goudertsverwerkingstechnieken.

onderzoeksubject door de constructie van mijn onderzoeksveld is zowel een oriëntatieproces als onderzoeksmethode.

Parallel aan het initiële proces van positioneren van mijzelf in het onderzoeksveld, oriënteerde ik mij dus op de diverse lokale mijnbouwactiviteiten en mijnbouwtaal, zocht ik nieuwe activiteiten en informanten op, en verstevigde ik mijn relaties met mijn diverse informanten. Met als doel: het adequaat uitvoeren van onderzoeksmethoden, adequaat gebruiken van communicatieve contexten, en toegang krijgen tot kwalitatieve, gedetailleerde en diverse data uit mijn onderzoeksveld.

Onderzoeksmethoden, onderzoeksthema's en communicatieve contexten

Communicatieve contexten en onderzoeksmethoden in combinatie met de onderzoeksthema's zijn niet los van elkaar te trekken. In het veldwerk is er namelijk een continue onderhandeling en samenwerking tussen deze drie elementen. Om hier recht aan te doen, bespreek ik ze dan ook verweven met, na een inleiding van het concept communicatieve contexten. De structuur van deze bespreking, ontleen ik aan de methodologische en ethische opvallendheden tijdens mijn veldwerk.

Communicatieve contexten zijn de contexten van de communicatie in het onderzoeksveld, en de middelen die onderzoeker en informant kunnen gebruiken om met elkaar te communiceren. Voorbeelden van communicatieve contexten zijn het gesproken woord, aanwijsbare voorwerpen en aanwijsbare gebeurtenissen. Mijn communicatieve contexten in het onderzoeksveld waren conversaties, activiteiten, uiterlijkheden van de wijk Kejetia, kaarten en bovengronds goud en gesteenten. Deze communicatieve contexten overlaptten bijna altijd.

Elke antropologische onderzoekscontext behoeft communicatie. Communicatieve contexten ondersteunen deze communicatie. Hoewel observaties (zoals tijdens participerende observatie) belangrijk zijn, zijn ze niet voldoende om een situatie adequaat te duiden. Zo heb ik toelichting van mijn informanten nodig voor het begrijpen van hun oriëntatie en bestuur. Het gaat mij namelijk niet om mijn perceptie van wat ik observeer, maar om het perspectief van mijn informanten – en *dat* zal ik uiteindelijk analyseren (onvermijdelijk doe ik dit vanuit mijn perceptie en bias van driedimensionale relaties, daarom bespreek ik in de paragraaf 'Representatie' het concept van *the other talks back*). Ik heb het dan ook liever over de veldwerkmethode *participerende communicatie*.

In communicatieve contexten zijn zowel communicatie als miscommunicatie, signaal als ruis, gelijk in hun kwalitatieve waarde (Ferguson, 1999: 210-211, 229). Daarnaast is het in een onderzoeksveld het geval dat iedereen 'iets begrijpt' van wat er gaande is, maar niemand 'begrijpt alles'; informanten zijn soms net zo *out of place* als de onderzoeker (1999: 208-209). In Kejetia merkte ik dit ook: delvers doen soms gewoon mee met de gewoonten van andere delvers. Bijvoorbeeld wat betreft het taboe op ondergronds delven op vrijdagen (dat ik bespreek in hoofdstuk 5): iedereen weet dat er een taboe is, bijna iedereen houdt zich eraan, maar niemand heeft

hiervoor dezelfde verklaring en niet iedereen heeft een verklaring.⁸³ Mensen in Kejetia zijn allemaal deel van bestuur van Kejetia, maar zijn soms even *out of place* als ik. Zoals al besproken in hoofdstuk 2, bestaat er geen cultureel geheel en zijn plaats en cultuur niet isomorf. In Kejetia stelde ik daarom dezelfde vragen aan een informant op verschillende plaatsen en momenten; dit deed ik vervolgens bij diverse informanten. Mijn terminologische oriëntatie en mijn oriëntatie op diverse activiteiten in Kejetia, stelden mij in staat om communicatieve contexten adequaat te gebruiken.

In mijn driedimensionale onderzoek gebruik ik de communicatieve contexten: conversaties, activiteiten, uiterlijkheden van de wijk Kejetia, kaarten en bovengronds goud en gesteentenen. Ik gebruikte de onderzoeksmethoden: participerende communicatie, semi-gestructureerde interviews, transectwandelingen, volgen, en het gezamenlijk maken van kaarten. De onderzoeksmethoden bespreek ik aan de hand van onderzoeksonderwerpen en opvallendheden tijdens mijn veldwerk.

Volgen was een belangrijke PRA-methode tijdens mijn veldwerk. Volgen is het onderzoek doen naar relaties tussen onderzoekselementen binnen (en buiten) je onderzoeksveld door de weg te *volgen* van een informant, het goud(erts) of de oriëntatie van delvers.⁸⁴ Marcus beargumenteert dat strategieën die vrij letterlijk connecties, associaties en relaties ‘volgen’ de kern zijn van multi-sited etnografisch onderzoek (1995: 97). Een multi-sited etnograaf verbreedt zo de focus op lokale subjecten *binnen* een wereldsysteem (de theoretisch samengestelde holistische context), naar een subject als *geïntegreerd en ingebed* in dynamische studieobjecten. Op deze manier is de etnografie zowel *in* het wereldsysteem als *van* het wereldsysteem (Marcus, 1995: 96).⁸⁵ Het veelvuldig volgen van goud en van diverse informanten - wat doorgaans hetzelfde betekende - toonde een steeds complexer beeld van het bestuur en de oriëntatie van artisanale gouddelvers in Kejetia. Het toonde eveneens relaties van Kejetia’s delvers met actoren die fysiek buiten Kejetia liggen, zoals SMC, de EPA, MC en lokale autoriteiten in Tongo. Wanneer delvers onder de grond gingen, kon ik hen niet volgen. Daarom vroeg van tevoren naar hun plannen en naar de huidige ondergrondse situatie. Achteraf vroeg ik weer hoe het was gegaan. Een balans tussen het volgen van informanten en het volgen mijn eigen plannen is essentieel. Wanneer ik namelijk alleen maar volg, laat ik mijn onderzoeksveld te veel afhangen van mijn bestaande informanten.

---

⁸³ Een ander voorbeeld heeft betrekking op het samenleven van delvers met verschillende achtergronden in Kejetia: verschillende inwoners van Kejetia zien op hun eigen manier woonpatronen en hebben eigen percepties van hoe mensen in Kejetia met of naast elkaar leven; mensen leggen het samenleven uit op basis van hun persoonlijke percepties van machtsrelaties. Nog een voorbeeld heeft betrekking op de theorieën van delvers over de ondergrond: theorieën over de ondergrondse muur die SMC gebouwd zou hebben; interpretaties van geologische structuren; en relaties van de ondergrond met landgeesten, voorouders, God, of geologie - deze thema’s bespreek ik in hoofdstuk ‘5. Kejetia’s delvers: een driedimensionale oriëntatie voor bestuur’.

⁸⁴ Door het volgen van de oriëntaties van delvers, kreeg ik inzicht in de manieren waarop delvers informatie krijgen over hun sociaal-ecologisch systeem van artisanale goudmijnbouw in Kejetia. Deze informatieve media werden ook mogelijke interessante bronnen voor mij: de chieft, tindana, geologische structuren, delvers die ondergrondse geologische situaties inspecteren, roddels en geruchten, en activiteiten van andere delvers en van SMC.

⁸⁵ Townsend stelt voor, in het kader van haar systeembenadering, om systeemstromen (zoals voedsel, handel en energie) te volgen om zo de verbindingen van een systeem in tijd en ruimte aan te tonen (2009: 25-26, 38-39).

Wanneer ik alleen oog heb voor mijn eigen plannen, bijvoorbeeld de structurele transectwandelingen, loop ik wellicht een potentieel onderzoeksveld mis. Volgen was, in samenwerking met transectwandelingen, een belangrijke methode voor de oriëntatie op en de vorming van mijn onderzoeksveld.

De geologische oriëntatie van delvers in Kejetia is één van de hoofdthema's van mijn onderzoek. Om deze te onderzoeken gebruikte ik als communicatieve contexten: conversaties, bovengronds goud en gesteenten, en kaarten (volgens de PRA-methode) die delvers in mijn bijzijn maakten om de ondergrond en geologische structuren te illustreren en uit te leggen. Mijn verkregen kennis van terminologieën voor het geologische domein, ondersteunde de communicatie met delvers. Het was onveilig om zelf onder de grond te gaan. Aangezien het mij om delvers' percepties, oriëntaties en bestuur ging, was dit niet een beperking voor mijn onderzoek. Aan de hand van de genoemde communicatieve contexten kon ik in detail telkens weer zien, aanwijzen, vragen, luisteren en doorvragen naar geologie en goud en delvers' percepties en oriëntaties hierop. In deze communicatieve contexten brachten delvers (en ik) geregeld ook kosmologische en sociaal-politieke oriëntaties ter sprake, aangezien de driedimensionale relaties zeer verweven met elkaar zijn – zoals zal blijken in hoofdstuk 5.

Semi-gestructureerde interviews waren een belangrijk onderdeel van mijn onderzoek wat betreft elk onderzoeksthema. De semi-gestructureerde interviews combineerde ik grotendeels met de andere onderzoeksmethoden: transectwandelingen, volgen, participerende communicatie en het gezamenlijk maken van kaarten.⁸⁶ Een semi-gestructureerd interview is een breed begrip in mijn onderzoek. Na twee weken veldonderzoek stelde ik semi-gestructureerde interviews op met vragen die mijn onderzoeksobject vertaalde naar mijn onderzoeksveld. Het was mij dus duidelijk wat ik in elk geval wilde weten en van wie - deze vragenlijst groeide naarmate mijn onderzoek vorderde, waardoor ik vaak weer terugkeerde naar de diverse informanten met vervolgvragen. Het plannen van afgebakende interviewmomenten met mijn informanten bleek echter lastig. Artisanale gouddelvers in Kejetia nemen weinig rustmomenten: werken, slapen en eten wisselen elkaar af en in vrije momenten gaan delvers vaak naar hun huis buiten Kejetia.⁸⁷ Wanneer delvers onder de grond werkten, kon ik ze niet volgen. Ondergronds werk doen ze daarbij soms 's nachts, omdat de ondergrond dan koeler is, wat betekent dat delvers overdag ook moeten slapen. Het bruisende bovengrondse leven en werk in Kejetia bood echter een uitstekende mogelijkheid om continu met delvers en inwoners in Kejetia op te trekken, te praten en te participeren, en om te observeren en communiceren. Communicatieve contexten van conversaties, activiteiten, uiterlijkheden van de wijk Kejetia én bovengronds goud en gesteenten, stelden mij in staat om mijn vragen veelvuldig en semi-gestructureerd te stellen. Hierdoor kreeg ik een grote gevarieerde groep informanten en had ik elke dag en de hele dag door de gelegenheid om op wisselende momenten onderzoek te doen. Hoewel ik dus

---

⁸⁶ Semi-gestructureerde interviews zijn ook PRA-methode.

⁸⁷ Artisanale gouddelvers die uit Noord Ghana kwamen, reizen frequent heen en weer tussen Kejetia en de plek waar ze met hun familie wonen.

weinig concrete semi-gestructureerde interviewafspraken had, heb ik tijdens mijn veldwerk volop semi-gestructureerde gesprekken gevoerd.

Ethische overwegingen met betrekking tot ‘uitbuiting van de informant’ hielden mij bezig bij dit brede begrip van semi-gestructureerde interviews. Wat krijgen de delvers terug voor de data en tijd die ze me geven? Vijf keer lukte het om een afspraak te plannen (én na te komen) voor de onverdeelde aandacht voor een semi-gestructureerd interview.⁸⁸ Het overgrote merendeel van mijn data komt echter van alle gesprekken die ik dag in dag voerde met delvers, terwijl ik met ze meeliep, medeed of meekeek tijdens hun werk. Omdat de lijn tussen een semi-gestructureerd interview en een gesprek vaag was, besloot ik niet met geld te betalen voor interviews. Op deze manier minimaliseerde ik ongelijke behandelingen op dit terrein. Delvers hadden overigens aan mij ook allerlei vragen, zoals “waar wordt goud voor gebruikt?” en “wat doen jullie witte mensen allemaal met dit goud?”. Tijdens het veldwerk werd mij duidelijk dat informanten ook blij waren met mijn interesse en het idee dat ze hun verhaal konden vertellen.

Het volgen van delvers’ verhalen leidde mij onder meer naar de Ghanese overheidsinstantie Environmental Protection Agency (EPA) in Bolgatanga en Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. (SMC). Tijdens mijn ontmoetingen met informanten van deze organisaties bleek opnieuw mijn eerste verantwoordelijkheid naar de artisanale gouddelvers in Kejetia.

Tijdens mijn interview met de directeur van de EPA in Bolgatanga stuitte ik op een ethisch overweging. Van artisanale gouddelvers leerde ik over het gebruik van gevaarlijke chemicaliën en metalen zoals kwik en cyanide, over buitenlandse delvers die via concessieiders in Ghana dolven en over ‘illegale’ ghetto’s. Hoewel het gebruik van schadelijke stoffen en het ‘illegaal’ delven bekend was bij de EPA directeur, was ik voorzichtig met wat ik zei. Ik begreep van de directeur dat concessies voor kleinschalige mijnbouw toegekend worden aan één persoon, dat constructies waarin meerdere delvers onder dezelfde naam op een concessie delven niet toegestaan zijn en dat dit ook niet gebeurt. Ik hield mijn mond over de concessieiders in Kejetia. Ik wilde geen mogelijke schade aanrichten aan mijn informanten door gevoelige informatie aan de EPA kenbaar te maken, hoewel ik denk dat het werk van de EPA juist waardevol kan zijn in Kejetia. In mijn scriptie ga ik wel vrij om deze informatie en daarom schrijf ik hem in het Nederlands.

Met het contact met SMC was ik zorgvuldig. Mijn onderzoek focust namelijk op de oriëntatie en het bestuur van artisanale gouddelvers in Kejetia, en hoewel ik nieuwsgierig was naar een gesprek met een vertegenwoordiger of geoloog van SMC, stond voor mij het vertrouwen van mijn informanten op de eerste plaats. Na dit in Kejetia gecommuniceerd te hebben, zocht ik contact met SMC. Dit hield in dat ik me verscheidene keren meldde bij de ingang van het SMC-hek met het verzoek om een interview. Na een aantal pogingen mocht ik het terrein van SMC betreden. Tot nog toe vormde mijn beeld van SMC zich rondom de (voornamelijk negatieve) percepties die artisanale gouddelvers in Kejetia hadden van SMC en door mijn

---

⁸⁸ Met Tongdan Abdallah, Luckydubé, Awuru, Rast’Asatu en met een investeerder/goudopkoper in Kejetia.

verwachting dat SMC niet transparant of toegankelijk zou zijn.⁸⁹ Omdat ik een dergelijk beeld van SMC verwachtte, probeerde ik delvers zo open en niet-suggestief mogelijk te vragen naar SMC. Zo ontdekte ik dat er ook delvers in Kejetia waren die opkeken tegen Awuru en Charles; deze delvers zouden zelf ook voor hun concessie een overeenkomst willen sluiten met een organisatie als SMC als ze hiervoor de gelegenheid hadden. Ik kon de pr- en HR-manager van SMC interviewen. Eenmaal bij hen aangeschoven, bleek dat een introductiebrief en interview-aanvraagformulier, formeel gezien, vereisten waren. Hoewel ik deze niet had, kon het interview plaatsvinden. De vertegenwoordigers van SMC brachten in het interview vooral naar voren dat artisanale goudmijnbouwers in Kejetia de mijnbouwactiviteiten van SMC niet verwacht hadden en niet begrepen en daarom boos waren op SMC. SMC's communicatie met de artisanale goudmijnbouwers zou volgens de pr- en HR-manager beter kunnen. De mannen hadden overigens gewild dat ik hen eerder had benaderd en intensiever had betrokken bij mijn onderzoeksveld. Ze verzochten mij ook om de data uit het interview niet zomaar voor publicaties te gebruiken, maar alleen voor mijn scriptie. Vervolgonderzoek in Kejetia met een focus op de diverse activiteiten van SMC en SMC's verbindingen met andere actoren zou interessant zijn voor een vollediger begrip van de driedimensionale arena van (artisanale) goudmijnbouw in Tongo.

De constructie van mijn onderzoeksveld, door methodologie, ethiek en positioneringskeuzes, verschaftte een rijkdom aan data over de driedimensionale ruimte en de sociaal-ecologische relaties van artisanale goudmijnbouw in Kejetia - gedefiniëerd door artisanale goudmijnbouwers' diverse oriëntaties op sociaal-ecologische relaties. Ook buiten het kader van mijn gekozen invalshoek verzamelde ik allerlei data - die data zijn, op verzoek, beschikbaar ter inzage (zie voorwoord). De manier waarop ik mijn bevindingen opschrijf en de invalshoek die ik hiervoor kies, vormen de representatie van mijn informanten en het onderzoeksveld. De representatie van mijn onderzoek bespreek ik in de volgende paragraaf.

4.3 Representatie

De representatie van mijn onderzoek bespreek ik in relatie tot de invalshoek van mijn scriptie, de privacy van informanten en het concept 'the other talks back'.

De scriptie focust op artisanale goudmijnbouw in Kejetia en op het bestuur en de oriëntatie van artisanale goudmijnbouwers. Deze invalshoek komt niet alleen voort uit mijn theoretische positionering, het komt ook voort uit het veldwerk dat ik deed en de data die ik verwierf. Hoewel ik ook in Tongo, Obuasi, Tarkwa en Accra Site onderzoek deed, was mijn onderzoek daar niet zo grondig, divers en gestructureerd als in Kejetia.⁹⁰ Ditzelfde geldt voor mijn korte interacties met SMC en de EPA. Omdat ik niet gelijkwaardige informatie had van bestuur binnen de verschillende wijken en actoren, en wel een goudmijn aan informatie over delvers'

---

⁸⁹ Deze bias had ook betrekking op andere actoren die betrokken waren bij het contract dat met SMC was gesloten, zoals Awuru en zijn vader, en de (voor mij onbekende) betrokken actoren van de nationale overheid.

⁹⁰ Het onderzoek in Tongo vergrootte overigens enorm mijn inzichten in het bredere (sociaal-politieke) netwerk van artisanale goudmijnbouw in Kejetia.

oriëntatie en bestuur in Kejetia, koos ik voor een focus op Kejetia. De andere wijken en actoren spelen een achtergrondrol, in de oriëntatie van delvers in Kejetia - zoals in de sociaal-geologische vergelijking tussen de vier mijnbouw wijken in paragraaf 5.1. Delvers' oriëntaties op deze achtergrondactoren tonen de verreikende sociaal-politieke relaties waarin Kejetia's delvers zich begeven.

In deze scriptie gebruik ik de echte namen van mijn informanten, omdat ze zelf aangaven dat ze dit wilden. Gevoelige informatie zal ik, zo nodig, anonimiseren.

Bij mijn informanten ligt mijn eerste verantwoordelijkheid, volgens de eerste regel van de 'Code of Ethics'. Hoe kan ik deze eerste verantwoordelijkheid naar mijn informanten combineren met mijn verantwoordelijkheid naar wetenschap? Wat als mijn representatie van de mensen die ik bestudeer hen oncomfortabel of boos maakt? The AAA noemt de verantwoordelijkheid naar wetenschap ook in de code (2012: 361). Greenberg benadrukt dat informanten mogelijk ook, direct of indirect, het onderzoek lezen (Greenberg, 2012: 212-213). Om zowel ethische als methodologische redenen moeten antropologen kritiek van hun informanten gelijk behandelen aan de kritiek van hun collega's: de kritiek in aanmerking nemen, accepteren, afwijzen of wijzigen (Brettel 1993: 16 in Sluka, 2012: 194). Het concept van 'the other talks back' is zowel ethisch als methodologisch gezien belangrijk. Ethisch gezien is het belangrijk om informanten de kans te geven om te reageren op de resultaten die over hen gaan. Wat betreft methodologie, het verschaft inzichten in de percepties die mijn informanten hebben. Omdat ik geïnteresseerd ben in percepties, is het zinvol om mijn informanten te vragen om te reageren op mijn resultaten. De publicatie, evenals een Engelse samenvatting van de scriptie, zal ik opsturen naar Tongdan Abdallah en Luckydubé.⁹¹

4.4 Conclusie: methodologie, ethiek en mijn positionering construeren mijn onderzoeksveld

Dit hoofdstuk bespreekt hoe ik door het maken van methodologische keuzes, en beslissingen bij ethische dilemma's, mijn onderzoeksveld heb geconstrueerd. Methodologie, ethiek, persoonlijke positionering, communicatieve contexten, en onderzoeksthema's zijn hierbij met elkaar verweven en niet los van elkaar te zien.

Mijn persoonlijke positionering binnen mijn onderzoek draagt, ook daar waar ik het niet door heb, bij aan deze constructie in alle fases van het onderzoek: mijn onderzoeksvoorstel, het veldonderzoek en het schrijven van deze scriptie. Mijn theoretische positionering, om artisanale goudmijnbouw te benaderen vanuit een driedimensionaal perspectief, beïnvloedt de resultaten van mijn veldwerk. De driedimensionale oriëntatie van delvers is dan ook een heuristisch model, niet een empirisch gegeven. De representatie van het onderzoek vormt, samen met het geconstrueerde onderzoeksveld, deze scriptie en het antwoord op mijn onderzoeksvraag. Over Kejetia zouden vele verhalen verteld kunnen worden. Deze scriptie bespreekt Kejetia's gouddelvers en hun driedimensionale oriëntatie voor bestuur.

---

⁹¹ Tongdan Abdallah had aangegeven dat hij geen stukken wilde lezen voorafgaand aan de publicatie.

5. Kejetia's gouddelvers: een driedimensionale oriëntatie voor bestuur

Artisanale gouddelvers in Kejetia organiseren hun bestuur en strategieën op basis van een driedimensionale oriëntatie, waarbij zij de ondergrond, en alles wat daaruit voortkomt, als een substantie ervaren. Dit betekent dat artisanale gouddelvers in Kejetia anticiperen en reageren op *bovengrondse* sociaal-politieke relaties, die zichtbaar zijn boven het (tweedimensionale) oppervlak van de aarde, alsof deze verweven zijn met dynamische *ondergrondse* geologische structuren (die de diepte en een derde dimensie zijn) en evenzeer met (kosmologische) percepties van de ondergrond (en goud) als *substantie*.

In dit hoofdstuk toon ik de driedimensionale relaties die Kejetia's delvers aangaan bij artisanale goudmijnbouw. Dit doe ik door middel van een bespreking van de implicaties van het starten en ondernemen van onder- en bovengrondse artisanale goudmijnbouwactiviteiten. Deze bespreking toont de driedimensionale terminologie, implicaties, overwegingen, nuances, machtsrelaties én strategieën die vorm geven aan delvers' bestuur van artisanale goudmijnbouw in Kejetia. Anekdoten van delvers' strategieën vullen deze bespreking aan en illustreren en nuanceren de driedimensionale oriëntatie.

Ten eerste maak ik, in paragraaf 5.1, een driedimensionale vergelijking van de goudmijnbouwwijken Kejetia, Obuasi, Tarkwa en Accra Site als mogelijke ghettolocaties - *ghetto* is de lokale term voor mijn(schacht) in Kejetia, Obuasi, Tarkwa en Accra Site. De ondergrondse dimensie in deze driedimensionale vergelijking betreft geologische structuren. Delvers oriënteren zich op deze geologische structuren en baseren hierop hun strategieën. De geologische structuren op zich zijn niet als enige van belang: ze zijn vooral ook onderwerp van delvers' culturele interpretaties van de ondergrond, welke ik bespreek in paragraaf 5.2 en 5.3.

In paragraaf 5.2 bespreek ik de bovengrondse sociaal-politieke relaties die delvers aangaan om toegang te krijgen tot land en goud in Kejetia – ook tijdens het aangaan van deze bovengrondse relaties blijft een geologische oriëntatie cruciaal. Vandaar dat, ook in deze fase van mijnbouw, delvers' oriëntatie driedimensionaal is. Delvers' bovengrondse relaties omtrent de toegang tot land en goud zijn complex en deel van lokale, regionale, nationale en internationale sociaal-politieke structuren en ontwikkelingen.⁹²

In paragraaf 5.3 analyseer ik de organisatie van goudmijnbouwactiviteiten in Kejetia. Ik bespreek de organisatie van mijnbouwteams en ondergrondse goudmijnbouwactiviteiten - appendix 1 bespreekt bovengrondse goudertsverwerkingsactiviteiten. Bestuur in Kejetia verbind ik, onder meer, aan: (percepties van) ondergrondse krachten en geologische structuren, goud, de richting van ondergrondse goudaders, relaties met voorouders en landgeesten, de chieft en tindana, de Minerals Commission, concessieiders, lokale machtsrelaties

---

⁹² In deze scriptie beschouw ik Kejetia en Gbani als 'lokaal', Tongu en Noord-Ghana als 'regionaal' en Ghana als nationaal. Verbindingen in Kejetia met internationale sociaal-politieke relaties en ontwikkelingen hebben te maken met de internationale trends om de mijnbouwsector te privatiseren (aangemoedigd door het IMF en de Wereldbank) en om het formaliseren en legaliseren van artisanale en kleinschalige mijnbouw na te streven - deze trends uit zich in Kejetia in de vorm van enerzijds SMC en anderzijds de Minerals Commission en concessieiders.

en ondergrondse competitie tussen mijnbouwteams.⁹³ Verder toon ik beknopt dat delvers' percepties van bovengrondse sociaal-politieke machtsrelaties met SMC hun ondergrondse interpretatie van geologische structuren beïnvloeden.

Een set foto's illustreert aan het einde van dit hoofdstuk enkele fragmenten uit dit hoofdstuk en uit appendix 1.

5.1 Kejetia, Obuasi, Tarkwa of Accra Site: waar een ghetto te starten?

Om een wijk en een specifieke locatie voor een ghetto te bepalen, kunnen artisanale gouddelvers zich driedimensionaal oriënteren: ondergrondse geologische en bovengrondse sociaal-politieke factoren spelen een rol. Deze paragraaf bespreekt ten eerste enkele verschillen tussen wijken en vervolgens strategieën om de exacte locatie van goud in de grond te bepalen.

Kejetia, Obuasi, Tarkwa en Accra Site hebben allemaal amalgaam goud en hun goudrijke grond bestaat voornamelijk uit steen.⁹⁴ Artisanale gouddelvers in Kejetia schrijven verschillende geologische eigenschappen toe aan de wijken. Geologische structuren in het goudmijnbouwgebied zijn ook *binnen* de wijken divers en *tussen* de wijken overeenkomstig. In deze paragraaf benoem ik echter de *geologische verschillen tussen de wijken* zoals artisanale gouddelvers in Kejetia die zien. Zij leggen de geologische diversiteit en nuances, die ze ervaren in en rondom Gbani, zelf namelijk uit in termen van geologische verschillen tussen de wijken.⁹⁵ Deze verschillen zitten hem in vier elementen: de soliditeit van de grond,⁹⁶ de zuiverheid van het goud, de diepte en vorm van de goudertslagen en de richting en vorm van de goudaders. De ghetto's in de vier mijnbouwwijken zien er ook verschillend uit. Dit heeft te maken met de verschillende 'leeftijden' van de ghetto's, de geologische verschillen van de wijken en de verschillende goudmijnbouwmethoden. Artisanale gouddelvers in Kejetia wijzen ook op de verschillende sociale organisatie van de goudmijnbouwwijken, welke ik ook bespreek. Aan het einde van deze paragraaf bespreek ik de strategieën (de geologische oriëntatie) van artisanale gouddelvers om een specifieke ghettolocatie te bepalen. Artisanale gouddelvers kunnen zowel geologische als sociale overwegingen maken voor een wijk en ghettolocatie; ze moeten zich driedimensionaal oriënteren.

De soliditeit van de goudrijke ondergrond van de wijken varieert. Artisanale gouddelvers vertellen dat de grond in Obuasi zachter en minder stevig is dan in Kejetia, Tarkwa en Accra Site; de stenen in Obuasi zitten losser. Recentelijk stortte er nog een ghetto in in Obuasi. Deze gebeurtenis bespreek ik ook later in dit hoofdstuk,

---

⁹³ Stofeigenschappen zijn natuurkundige of chemische eigenschappen van een stof.

⁹⁴ Er groeien wat bomen en struiken in de wijken, dus er zit ook aarde in de grond. De goudrijke bodem bestaat echter voornamelijk uit steen en nauwelijks tot niet uit aarde.

⁹⁵ De geologische verschillen tussen wijken die artisanale gouddelvers zien, zijn mogelijk (gedeeltelijk) het resultaat van geologische verschillen tussen ghetto's. Toch claimen artisanale gouddelvers en winkeleigenaren in Kejetia dat de verschillende wijken hun namen mede kregen naar aanleiding van de hoeveelheid goud die er in de grond zit.

⁹⁶ De soliditeit betekent de mate waarin de ondergrondse stenen los of vast zitten en stevig of zwak zijn.

artisanale gouddelvers in Kejetia schrijven het instorten van een ghetto namelijk toe aan zowel geologische als kosmologische oorzaken. Delfstrategieën van artisanale gouddelvers zijn gedeeltelijk afhankelijk van ondergrondse structuren. Zo vereist de lossere grond van Obuasi bijvoorbeeld meer tijd én houten balken voor het stutten van een ghetto.⁹⁷ Daar staat tegenover dat het gouderts in de grond van Obuasi relatief gemakkelijk los te beitelen of blazen is. De soliditeit van de ondergrond kan op deze manier relevant zijn in de geologische oriëntatie en de keuze voor een wijk.

De zuiverheid van het goud verschilt ook per wijk. De percepties hierover komen niet altijd met elkaar overeen. Net als de geologische structuren kan de zuiverheid van goud ook in de wijken divers zijn en tussen de wijken overeenkomstig. Daarbij verkrijgen inwoners van Kejetia op verschillende manieren kennis over de zuiverheid van het goud in de grond.⁹⁸ Artisanale gouddelvers en opkopers waren het eens over de zuiverheid van het goud in Obuasi en Tarkwa: respectievelijk 22 en 24 karaat. Maar wat betreft Kejetia waren er verschillende geluiden: 22 karaat, 18 karaat en ‘een laag zuiverheidsgehalte’.⁹⁹ Wat betreft Accra Site zijn delvers het er vooral over eens dat er veel goud in de grond zit.¹⁰⁰ De kleur van het gesteente verschilt ook per wijk (en per laag gesteente), zeggen artisanale gouddelvers in Kejetia,¹⁰¹ de kleur van gesteente heeft echter niets te maken met de zuiverheid van het goud. Hoe zuiverder het goud is, hoe meer geld het opbrengt.¹⁰² De zuiverheid van het goud kan relevant zijn in de geologische oriëntatie en de keuze voor een wijk.

De diepte en vorm van de goudertslagen verschillen ook in de vier wijken. Artisanale gouddelvers in Kejetia onderscheiden oppervlakte, bovenlaag en diepe mijnbouw. Oppervlakte mijnbouw gebeurt aan het aardoppervlak of in ondiepe kuilen. Bovenlaag mijnbouw delft de bovenste goudlagen en gebeurt onder andere in open kuilen. Diepe mijnbouw gebeurt door middel van het graven van ghetto’s. In Kejetia en Obuasi is er diepe mijnbouw. In Accra Site is er zowel oppervlakte, bovenlaag als diepe mijnbouw. Bij de oppervlakte en bovenlaag mijnbouw in Accra Site zijn ook vrouwen betrokken (die werken met een schep en emmer) – in Kejetia zijn vrouwen niet betrokken bij het delven, maar alleen bij bovengrondse artisanale goudertsverwerkingsactiviteiten.

---

⁹⁷ Stutbalken komen van de bomen die groeien in en rondom Kejetia.

⁹⁸ Sommige artisanale gouddelvers of opkopers hebben kennis van de zuiverheid van goud doordat ze het in Bolgatanga hebben gemeten. Anderen leren over de zuiverheid van goud van anderen uit tweede of derde hand.

⁹⁹ Mocht de zuiverheid van het goud in Kejetia werkelijk ofwel 22 karaat ofwel 18 karaat zijn, dan ben ik geneigd aan te nemen dat het goud 22 karaat is. Dit werd namelijk verteld door twee goudhandelaren (sponsor en opkoper) in Kejetia die regelmatig goud uit Kejetia naar Bolgatanga brengen om het te meten en te verkopen.

¹⁰⁰ Luckydubé vertelde dat Accra Site, net als Obuasi en Tarkwa, “een hoog zuiverheidsgehalte” heeft.

¹⁰¹ Kleuren van gesteenten zijn puur wit, puur zwart, wit-zwart, bruin, rood, chocolade, en gras (*grass*; grijsachtig). Het roodachtige gesteente is (momenteel) typerend voor Accra Site en het grijsachtige gesteente is typerend voor Kejetia. In Kejetia komen artisanale gouddelvers in hun ghetto ook soms eerst chocolade tegen, dan zwart en dan wit.

¹⁰² Opkopers in Kejetia meten niet de zuiverheid van goud, alleen het gewicht. Zij verkopen het goud door in Bolgatanga. Opkopers in Bolgatanga meten wel zowel de zuiverheid als het gewicht van het goud. In sommige situaties kiezen delvers in Kejetia ervoor hun goud in Bolgatanga in plaats van Kejetia te verkopen. Bijvoorbeeld wanneer ze zo veel goud kunnen verkopen dat de kostenbesparing door het overslaan van de middenman/middelvrouw (de opkoper in Kejetia) groter is dan de vervoerskosten naar Bolgatanga.

De richting en vorm van goudaders verschillen ook per wijk. Artisanale gouddelvers in Kejetia onderscheiden verschillende soorten gesteenten (zie tabel 1).

Naam	Beschrijving
Steen	Gouderts
Rots, Afval	Goudloos gesteente
Goud-Rots	Gelaagd gesteente dat bestaat uit lagen Steen en Rots
Bulksteen	Groot stuk Steen (een explosieven-expert is nodig)
Pakketjesgesteente	Kleine stukjes Steen (een beitel-expert is nodig)
Goot	Goudader, zowel horizontaal als verticaal
Regenboogsteen	Buigende goudader
Tafelsteen	Vierkante Steen, waar een delver op staat
Laan	Verticale ghetto die een verticale goudader volgt; een ondergrondse straat
Plafondsteen	Steen, dat boven het hoofd van een delver hangt
Poedergoud, Poedergeld	Goudstof in Steen (kleine hoeveelheden en lage concentratie)
Goudklomp	Klompen en klompjes goud in Steen

Tabel 1: Namen (vertaald uit het Engels) en beschrijvingen die artisanale gouddelvers in Kejetia geven aan geologische structuren.¹⁰³¹⁰⁴

Tarkwa heeft *regenboogsteen*; Kejetia heeft *goot* en *regenboogsteen*, maar geen *tafelsteen*; Obuasi heeft *goot* die diep de grond in gaat; in Accra Site is geen *regenboogsteen* en *goot*, daar zijn voornamelijk ontzettend veel goudlagen. Dit zijn geologische nuances die artisanale gouddelvers in Kejetia typerend vinden in het goudmijnbouwgebied. De oriëntatie van artisanale gouddelvers op, onder meer, deze geologische structuren bespreek ik in paragraaf 5.3. Artisanale gouddelvers in Kejetia zeggen dat ‘De Chinezen’ geen *regenboogsteen*

¹⁰³ Andere termen die slechts één keer voorbijkwamen zijn: *face* (het landoppervlak waarvoor je rechten hebt om te delven, een ghetto-eigenaar kan meerdere ghetto's op zijn/haar *face* hebben), *check check* (Steen waarin je spikkels goud kan zien), *tjek tjek* (fonetisch gespeld, Steen met verschillende kleuren) en *okobiri* (kleine Steen). Een artisanale gouddelver vertelde over zwart-wit gelaagd Steen: het witte gedeelte bevatte *poedergoud* en het zwarte gedeelte bevatte zichtbare goudspikkels.

¹⁰⁴ Om het verschil te benadrukken tussen de gouddelvers' termen ‘Steen’ (dat gouderts betekent) en ‘Rots’ (dat goudloos gesteente betekent) en het Nederlandse woord ‘gesteente’ (dat kan verwijzen naar allerlei soorten steen), schrijf ik de termen Steen en Rots in deze scriptie met een hoofdletter. Dit doe ik, in verband met de leesbaarheid, niet voor de andere termen die gouddelvers in Kejetia gebruiken.

of *goot* hebben, maar dat ze diep de grond in gaan en daar vervolgens naar goud zoeken. Dit illustreert eerder delvers' percepties van SMC's delfmethode dan de geologische structuren van de concessie waarop het bedrijf delft.

De soliditeit van de ondergrond, de zuiverheid van goud, de diepte en vorm van goudertslagen en de richting en vorm van goudaders zijn onderdeel van de geologische kennis die artisanale gouddelvers in Kejetia hebben van de ondergrond in het goudmijnbouwgebied in en rondom Gbani.

De ghetto's in de wijken zien er verschillend uit wat betreft diepte, onderlinge connecties en vorm. Er zijn bijvoorbeeld 'leeftijdverschillen': Gbani heeft oude en nieuwe ghetto's. De oude ghetto's zijn dieper. Ze hebben daarom te maken met andere ondergrondse structuren: er staat vaker water in de oude (en dus diepe) ghetto's dan in nieuwe ghetto's. Gouddelvers in Kejetia schatten de diepte van oude ghetto's tussen de 10 tot 100 meter diep.¹⁰⁵ Oude ghetto's gaan horizontaal onder de grond ver, vertellen artisanale gouddelvers in Kejetia: soms wel tot aan de districtweg (het is vanaf Kejetia zo'n honderd meter tot het dichtstbijzijnde punt van de districtweg). Nieuwe ghetto's gaan minder diep en minder ver horizontaal onder de grond (ze gaan bijvoorbeeld maar tien meter horizontaal onder de grond). De 'leeftijd' van de ghetto's is te verbinden aan de onderlinge connecties die de ghetto's hebben. Onder de grond zijn veel oude ghetto's met elkaar verbonden en veel nieuwe ghetto's met elkaar verbonden. Oude ghetto's zijn niet verbonden met nieuwe ghetto's. Kejetia en Obuasi hebben beiden zowel oude als nieuwe ghetto's.¹⁰⁶ In Accra Site hebben sommige mijnen een andere vorm. Accra Site heeft zowel de smalle en diepe ghetto's (zoals in Kejetia, Obuasi en Tarkwa) als open kuilmijnen. De open kuilmijnen zijn gemaakt door 'De Chinezen of Amerikanen', vertellen artisanale gouddelvers, met industriële in plaats van artisanale mijnbouw.¹⁰⁷ Nu delven artisanale gouddelvers in de kuilen die zijn achtergelaten. Naar sommige kuilen zullen 'De Chinezen of Amerikanen' terugkomen met machines, vertellen artisanale gouddelvers, naar anderen niet. Niet alle locaties hebben namelijk geologische structuren die rendabel zijn voor de grootschalige delfmethoden van 'De Chinezen en Amerikanen', die vereisen namelijk grote hoeveelheden

---

¹⁰⁵ Ik vind het lastig te peilen toe accuraat deze schattingen zijn. Op basis van mijn eigen schattingen variëren de dieptes van ghetto's van zo'n 2 meter tot 30 meter. Het is jammer dat ik geen touw heb meegenomen om de diepte van ghetto's te meten. Soms kon ik in het donker de bodems van ghetto's zien, soms niet – maar dit hoeft niet veel te zeggen omdat ghetto's soms een klein stukje horizontaal gingen om daarna weer verticaal te gaan (om een plaats te creëren waar delvers tijdelijk kunnen staan tijdens het naar beneden klimmen).

¹⁰⁶ Oude ghetto's hebben volgens gouddelvers in Kejetia vaak concessies (vooral in Obuasi). Nieuwe ghetto's, van één à twee jaar oud, hebben niet allemaal concessies (er zijn in Kejetia zo'n twintig nieuwe ghetto's waarvan er vijf illegaal zijn, schat een artisanale gouddelver in Kejetia). Het feit dat oude ghetto's vaker concessies hebben, heeft mogelijk te maken met het moment dat de overheid kleinschalige goudmijnbouw ging registreren – wellicht zijn de nieuwe ghetto's pas gekomen na het laatste actieve registratie-initiatief van de overheid.

¹⁰⁷ Een tijd geleden zijn er 'Chinezen' en/of 'Amerikanen' geweest in Accra Site, vertellen artisanale gouddelvers. Ze deden prospecties, dolven (kort) goud en zijn toen weer vertrokken. Artisanale gouddelvers hebben verschillende ideeën over wanneer ze er waren: een paar maanden geleden, een jaar geleden, of jaren geleden. Verkennende mijnbouwondernemingen lijken te komen en gaan in Accra Site. Tijdens mijn veldwerk in 2015 zag ik een Chinese mijnbouwonderneming in Accra Site. 'De Chinezen' bij Accra Site zijn niet van het bedrijf SMC dat in Gbani zit, vertelt een Ghanese medewerker van 'De Chinese organisatie' bij Accra Site.

goud in de grond. De leeftijden van de ghetto's, geologische verschillen (tussen de wijken) en delfmethoden die actoren gebruiken, zijn te verbinden aan elkaar en aan de vorm van de ghetto's en mijnen in en rondom Gbani.

De sociale organisatie in de vier wijken heeft ook onderlinge verschillen. Het belangrijkste verschil is dat Kejetia, meer dan de andere wijken, uitgegroeid is tot een goed georganiseerd dorp waar zowel mijnbouwactiviteiten als andere activiteiten plaatsvinden – zie paragraaf 3.2. Daarnaast is de houding van artisanale gouddelvers tegenover buitenlandse mijnbouwbedrijven in Accra Site milder dan hun houding tegenover SMC. Dit komt doordat de chief van Accra Site zijn afspraken met buitenlandse mijnbouwbedrijven duidelijker communiceerde naar de delvers in de regio dan de chief van Obuasi deed. Er waren daarom geen demonstraties tegen de mijnbouwbedrijven in Accra Site – die waren er wel tegen SMC. Verder leek er in Accra Site meer samenwerking te zijn, binnen dezelfde activiteit op hetzelfde moment en op dezelfde plaats, tussen mannen en vrouwen dan in Kejetia – in Accra Site waren mannen en vrouwen bijvoorbeeld samen aan het stampen en wassen.¹⁰⁸ Nog een verschil: volgens artisanale gouddelvers zijn de arbeidsomstandigheden in Accra Site slechter dan in Kejetia, omdat er in Accra site meer stof in de lucht zit vanwege de continue maalactiviteiten en hardere wind – Accra Site is, meer dan Kejetia, een open vlakte. Tot slot hebben delvers sterkere persoonlijke sociale relaties, voornamelijk familierelaties, in de ene wijk dan in de andere wijk. Veel delvers gaan ondernemen in de wijk waar ze al een sociaal netwerk hebben.

Om een exacte ghettolocatie te bepalen, moet een delver zich geologisch oriënteren: waar *precies* zit er goud in de grond? Artisanale gouddelvers zeggen dat hiervoor twee mogelijkheden zijn. Een eerste mogelijkheid om goud te lokaliseren is het 'lezen' van de structuur van de bestaande en gebruikte ghetto's in Kejetia. Artisanale gouddelvers in Kejetia weten dat goud in Kejetia veelal in de vorm van aders in de grond zit. Deze goudaders kunnen verticaal, horizontaal of in kronkels in de grond zitten. Vaak is boven de grond een reeks van ghetto's te zien: een reeks van gaten in de grond. Deze gaten in de grond, de ghetto's, volgen allemaal de kleine concentraties van goud(stof) in de grond naar beneden totdat ze bij een punt komen dat het exploiteren waard is.¹⁰⁹ Dit is het punt waarop de ghetto een goudader bereikt. Wanneer boven het landoppervlak een hele reeks van ghetto's naast elkaar te zien is, is het waarschijnlijk dat aan de uiteinden van deze reeks ook goud in de grond zit. De goudader onder de grond loopt namelijk vermoedelijk door – eventueel iets omhoog of naar beneden. Een delver zou dus meteen kunnen beginnen met het verkennen van de grond in het verlengde van een ghettoereeks. Het verkennen van de grond kan door middel van het nemen van monsters. De details en techniek

---

¹⁰⁸ In 'Boven de grond: van Steen tot goud' ga ik in op deze goudmijnbouwactiviteiten.

¹⁰⁹ Het *poedergoud* leidt niet altijd naar meer of groter goud in het gesteente. Ik ken niet de gemiddelde duur van de prospectie fase van de meeste artisanale gouddelvers in Kejetia (hoe lang het duurt voordat ze besluiten om het delven voort te zetten of te stoppen). De meeste delvers zetten het delven voort zolang ze merken dat het goud 'groeit'. In Kejetia zijn kuilen zichtbaar van ongeveer drie meter diep waar delvers zijn gestopt met delven omdat er geen of nauwelijks goud te vinden was. Nu liggen deze kuilen vol met afval. Indien delvers geen goud vinden in hun beginnende ghetto gaan ze elders verder.

van het monsters nemen, bespreek ik in appendix 1. Een tweede mogelijkheid om goud te lokaliseren is met een metaaldetector.¹¹⁰

Concluderend komen geologische verschillen in Kejetia, Obuasi, Tarkwa en Accra Site vooral naar voren in vier elementen: de soliditeit van de grond, de zuiverheid van het goud, de diepte en vorm van de goudertslagen en de richting en vorm van de goudaders. De ghetto's in de vier mijnbouwwijken zien er ook verschillend uit. Dit is te verbinden aan de verschillende 'leeftijden' van de ghetto's, de geologische verschillen van de wijken en de verschillende goudmijnbouwmethoden. Artisanale gouddelvers in Kejetia wijzen ook op verschillen in de sociale organisatie van de goudmijnbouwwijken. Tot slot wijzen ghettoreeksen op geologisch aantrekkelijke mijnbouwlocaties.

De geologische (en sociaal-politieke) oriëntatie van artisanale gouddelvers komt duidelijk naar voren in delvers' definities van de verschillende wijken en delvers' omschrijvingen van ghettolocaties. Ik vraag me af of delvers hun driedimensionale kennis van de omgeving verwierven voor of nadat ze een ghettolocatie kozen en mijnbouwactiviteiten gingen ondernemen. Wat buiten kijf staat, is dat artisanale gouddelvers de kennis relevant achten voor het werk als delver. Daarnaast toont deze kennis dat delvers geologische diversiteit en sociaal-politieke nuances zien in het goudmijnbouwgebied in en rondom Gbani.

De volgorde waarin delvers zich geologisch en sociaal-politiek oriënteren voor een ghettolocatie is niet statisch of voor elke delver hetzelfde. Sommige delvers zullen hun ghettolocatie uitzoeken binnen de grenzen van een gebied waarop ze mogen delven, andere delvers zullen hun ghettolocatie kiezen naar aanleiding van een geologische oriëntatie en vervolgens toestemming proberen te krijgen. Deze twee manieren van oriënteren zijn deel van delvers' driedimensionale oriëntatie. Bij de keuze van een ghettolocatie zijn ze in onderhandeling met elkaar; delvers moeten de verschillende dimensies van de oriëntatie op elkaar afstemmen. Delvers' sociaal-politieke oriëntatie met betrekking tot het toestemming krijgen voor een ghettolocatie bespreek ik in de volgende paragraaf.

Nu zoomt de scriptie in op de wijk Kejetia en bespreekt het de driedimensionale oriëntatie van delvers op microniveau: hoe moet een delver, na het bepalen van een ghettolocatie, zich in Kejetia driedimensionaal oriënteren om een ghetto te starten en operationeel te houden?

5.2 Land en goud in Kejetia: van wie is het en hoe een ghetto te starten?

Deze paragraaf biedt een driedimensionaal perspectief op de ondergrond, het land en goud in Kejetia. De paragraaf beantwoordt de vraag: van wie is land en goud in Kejetia en hoe oriënteren delvers zich, voor toegang tot land en goud, in de driedimensionale ruimte Kejetia?

---

¹¹⁰ Een alternatief voor de geologische oriëntatie op goud, is het gebruik van een metaaldetector. Rast'Asatu vertelt hierover - zelf heb ik geen metaaldetectors gezien in Kejetia). Volgens Rast'Asatu past een metaaldetector in een rugzak. Delvers kunnen de detector daardoor gemakkelijk meenemen wanneer ze op de motor naar Kejetia komen om zich te oriënteren op goud in de grond.

Hoewel inwoners van Kejetia vertellen dat ze in Kejetia grotendeels hun eigen gang gaan - en de (ongeschreven) regels in Kejetia niet als dwingend ervaren - zijn er wel degelijk (ongeschreven) regels in Kejetia, zo ook omtrent land en goud.¹¹¹¹² Belangrijke oriëntatiepunten van delvers omtrent de toegang tot de ondergrond, land en goud zijn de chieft en tindana, de Minerals Commission, concessieleders en lokale machtsrelaties. In het sociaal-politieke proces van het toegang krijgen tot land en goud moeten artisanale gouddelvers zich ook geologische blijven oriënteren - dit blijkt aan het einde van deze paragraaf.

Land en de ondergrond in Kejetia horen bij het beheer van respectievelijk de chieft en tindana in Kejetia.¹¹³ Typerend voor het landbeheer in Tongo, Noord-Ghana en West-Afrika, werken de chieft en tindana in Kejetia samen: de chieft beheert bovengrondse zaken rondom sociaal-politieke relaties; de tindana beheert ondergrondse zaken rondom krachten, voorouders en landgeesten.

De chieft is een autoriteit in Kejetia. Wie in Kejetia wil wonen of werken, moet aan hem toestemming om land vragen en zich aan zijn regels houden. Daarnaast bemiddelt de chieft bij misverstanden, ruzies en conflicten tussen inwoners van Kejetia. Dit geldt ook voor ondergrondse conflicten over goud; mijnbouwteams komen elkaar onder de grond geregeld tegen, doordat ze via dezelfde goudader naar elkaar toe graven.¹¹⁴ In het geval van een ondergronds conflict, biedt een goede relatie met de chieft een kansrijke uitkomst voor delvers.

De chieft heeft diverse relaties met de inwoners van Kejetia. De chieft heeft ten eerste met Luckydubé een gelijkwaardige relatie - zoals besproken in paragraaf 3.3.¹¹⁵ De chieft maakt in principe de regels in Kejetia. Wanneer iets echter buiten zijn macht ligt, vraagt hij Luckydubé of de opperchieft van Tongo om hulp.¹¹⁶ De

---

¹¹¹ Artisanale gouddelvers vertellen soms over Kejetia alsof het een opzichzelfstaand land (*country*) is en een dierenrijk waar het recht van de sterkste geldt. Inwoners van Kejetia beschrijven Kejetia regelmatig als een 'bush': een plek die tot niemand toebehoort, waar geen regels zijn en waar iedereen recht mag uitoefenen. Bestuur in Kejetia blijkt echter onderdeel van een lokaal, regionaal, nationaal en internationaal sociaal-politiek netwerk: het bestuur in Kejetia bestaat niet in een enclave of exclave.

¹¹² De enige (ongeschreven, vanzelfsprekende) regel die geldt in Kejetia, volgens veel informanten, is het verbod op misdaden zoals stelen en verkrachten. Indien zoiets gebeurt, vertelt Luckydubé, nemen mensen in Kejetia zelf het heft in handen en verjagen de misdadiger. Het inschakelen van politie kost te veel tijd en geld. Twee politiemannen (uit Bolgatanga) in Kejetia vertelden mij op een dag dat iemand die middag een motor had gestolen. Mensen in Kejetia ving en 'arresteerde' hem toen zelf, waarop iemand de politie waarschuwde die de verdachte meenam naar het politiebureau in Tongo. De politiemannen waren blij met de waarschuwing, want ze vreesden dat de mensen in Kejetia de verdachte anders misschien iets aangedaan zouden hebben.

¹¹³ Deze chieft en tindana in Kejetia zijn de vertegenwoordigers (en zonen) van respectievelijk de chieft en tindana in Gbani.

¹¹⁴ Dit leidt niet altijd tot conflict, artisanale gouddelvers zeggen dat ze meestal, ondanks de afwezigheid van ondergrondse fysieke grenzen, weten welk goud voor welk team is.

¹¹⁵ De chieft's vader is ooit geïntroniseerd door de vader van Luckydubé én Kejetia valt geografisch en politiek gezien onder de macht van Tongo (waar Luckydubé's broer opperchieft is). Hierdoor is Luckydubé zijn meerdere. Tegelijkertijd beheert de chieft het land waarop Luckydubé werkzaam is als artisanale gouddelver en waar de chieft de baas is.

¹¹⁶ Abigail illustreert de macht van Luckydubé en de opperchieft in Kejetia: "De chieft moet Luckydubé en de opperchieft van Tongo gehoorzamen, ook nu de opperchieft tijdens dit interregnum een waarnemende opperchieft is. Zij hebben het recht om de chieft weg te sturen indien hij zijn taken volgens hen niet goed doet. Luckydubé en de opperchieft hebben in Kejetia zoveel macht dat, wanneer ze zouden zeggen dat de we in Kejetia moeten stoppen met werken, we ook echt moeten stoppen met werken." De waarnemende opperchieft van Tongo was niet zomaar een waarnemend chieft, maar ook familielid van de Tallensi elite familie en van een oude lijn van opperchieft's. Dit speelt wellicht mee in zijn (en Luckydubé's) macht. De

chief heeft met andere inwoners van Kejetia heel andere relaties. Rast'Asatu is kritisch over de chief: "De chief heeft een ongelijke relatie met Kejetia's inwoners. Het is bijvoorbeeld moeilijk om een gesprek met hem te voeren. Ik stel mij nederig op tegenover de chief, omdat hij mijn problemen oplost wanneer iemand in Kejetia mij bijvoorbeeld stoort. Soms functioneert hij als een goede chief. Maar ik doorzie de chief: hij vertelt niet altijd de waarheid. Hij is analfabeet, maakt nooit plannen voor Kejetia en denkt alleen maar aan geld. Het lijkt op een *bush* in Kejetia, er zijn niet eens toiletten." Robert, de concessieleider uit Bolgatanga, vertelt dat hij zich nederig opstelt tegenover de chief. Hij is namelijk een vreemdeling in Kejetia - ook al werkt hij sinds 1994 in Kejetia. Robert benadrukt dat hij in Kejetia geen burger (*citizen*) is; hij werkt er alleen maar. In Kejetia hebben autochtonen, en vooral de politieke Tallensi elite familie, doorgaans een sterke relatie met de chief, de ondergrond en het land. Het is opvallend dat de autochtonieclaimen in Kejetia van de politieke Tallensi elite familieleden wijzen op een modern discours (van de geprivilegieerde burger). In de stichtingsverhalen van Kejetia zijn zij echter nieuwkomers. Machtsverschillen tussen autochtonen en vreemdelingen uiteten zich vooral in ondergrondse conflicten over de toegang tot goud - waarbij de chief bemiddelt. De nationale overheid erkent de chief, volgens Rast'Asatu, als lokaal politiek leider en beheerder van het land. Want het land behoort tot de voorouders van de chiefs. De ondergrondse mineralen, vertelt Rast'Asatu, zijn echter eigendom van de nationale overheid - de nationale overheid bespreek ik later in deze paragraaf. Voor zaken over de ondergrond, krachten, voorouders en landgeesten werkt de chief samen met de tindana.

De tindana kan omgaan met de ondergrond als substantie. Hij beheert ondergrondse zaken over krachten, voorouders en landgeesten. Hij is *de* spil in de driedimensionale relaties tussen artisanale gouddelvers, voorouders, landgeesten, en goud. De tindana geeft, samen met de chief, toestemming voor goudmijnbouw aan delvers. Luckydubé vertelt dat, hoewel de chief meer respect krijgt dan de tindana, de tindana meer macht heeft dan de chief. Tindana hebben namelijk verstand van het land en de landgeesten én de vaardigheden om met ondergrondse krachten om te gaan. Luckydubé vertelt: "De landgeesten in Kejetia zijn mijn voorouders. Wij moeten soms offers maken voor hen. Tindana weten wanneer dit nodig is, om onze voorouders tevreden te stellen." Wanneer een delver dus problemen ervaart met het land, bijvoorbeeld omdat hij geen goud vindt of omdat een ghetto instort, kan de tindana een kip, geit, schaap of koe offeren om zo de problemen van de delvers op te lossen. Voorouders stoppen goud in de grond, vertelt Abigail, dit heet *celebration*. Een offer door de tindana vergroot de kans dat de voorouders meer goud in de grond stoppen. De relatie tussen het offer en de hoeveelheid goud in de grond is een voorbeeld van de ondergrond als substantie; een voorbeeld van de ondergrond die leeft. De tindana wordt ook wel 'juju-man' genoemd, vertelt Abigail. *Juju*-mannen kunnen contact maken met de voorouders. De tindana heeft contacten met divinatie-experts (*sooth sayers*) buiten

---

familie van Abigail heeft waarschijnlijk ook veel macht in Kejetia, omdat de oom van Abigail de chief van Tongo was *na* de vader van Tongdan Abdallah en *voor* Tongdan Abdallah.

Kejetia. Divinatie-experts adviseren, indien nodig, de tindana over het land, de landgeesten en de voorouders - in Kejetia zijn geen divinatie experts.

De tindana heeft een invloedrijke positie ten opzichte van delfactiviteiten in Kejetia. De tindana heeft de macht om, wanneer hij dit nodig vindt, het ondergrondse werk van delvers (tijdelijk) te onderbreken. Dit gebeurde bijvoorbeeld in november 2014. Paragraaf 5.1 bracht een anekdote in verband met de soliditeit van de ondergrond: de recentelijk ingestorte ghetto in Obuasi. Delvers hebben, naast een geologische verklaring, ook kosmologische verklaringen voor het instorten van de ghetto. De ghetto stortte in toen artisanale gouddelvers onder de grond aan het delven waren.¹¹⁷ De tindana onderzocht achteraf of er een probleem was, vertelt Luckydubé: “En inderdaad: in Obuasi waren er geen offers gemaakt voor de voorouders. De tindana ontdekte dat de voorouders een koe wilden. De tindana en de chieft overlegden met elkaar, waarna de tindana een koe offerde om de voorouders weer tevreden te stellen. Na het offer kregen de delvers toestemming van de chieft om het delven te vervolgen.” De functie van de tindana in Kejetia is gebouwd op kosmologische percepties van de ondergrond als substantie – die typerend zijn voor opvattingen in Tongo, Noord-Ghana en in verschillende West-Afrikaanse landen over de ondergrond als substantie. Via de tindana kunnen delvers hun relaties met de ondergrond onderhouden tijdens hun ondergrondse mijnbouwactiviteiten.

Inwoners in Kejetia hebben een verscheidenheid aan percepties van land, goud en de functie van de tindana – hierover vertel ik meer in paragraaf 5.3. Zo zijn er ook inwoners in Kejetia die de expertise van tindana uitleggen in termen van kennis van land, bodemcondities en soms geologische condities.¹¹⁸ Wat echter voor iedereen in Kejetia duidelijk is, is dat de tindana een belangrijke functie heeft in het beheren van de ondergrond.

Landgebruik in Kejetia vereist dus toestemming van zowel de chieft als de tindana. In ruil voor toestemming vragen de chieft en tindana een deel van de opbrengsten in de vorm van geld of gouderts. Naast lokale toestemming voor landgebruik in Kejetia, hebben delvers toestemming nodig van de nationale overheid voor het extraheren van goud uit de grond.

De Ghanese staat is eigenaar van de Ghanese ondergrondse mineralen (Newmont, 2005 in Luning & Pijpers, aankomend: 3). Dit betekent dat, volgens de Ghanese wetgeving, delvers een concessie nodig hebben van de Minerals Commission voor kleinschalige goudmijnbouw. Het gaat hierbij om een vergunning voor een stuk land van (tot en met) 25 hectare (Aryee, 2003: 370). Hoewel de Ghanese nationale overheid artisanale gouddelvers in Kejetia verplicht om een concessie voor kleinschalige goudmijnbouw aan te vragen, ervaren artisanale gouddelvers de nationale overheid niet als een belangrijke of aanwezige actor in Kejetia. Artisanale gouddelvers en concessieleider Robert vinden dat de nationale overheid Kejetia links laat liggen. Robert zegt: “Kleinschalige goudmijnbouw is een potentiële groeiende industrie in Ghana. Wij delvers hebben kennis van

---

¹¹⁷ Deze gebeurtenis was tevens uitgebreid in het Ghanese nieuws. Een voorbeeld hiervan is te vinden via deze link: <https://www.modernghana.com/news/582414/1/3-bodies-recovered-from-galamsey-pit-7-missing.html> .

¹¹⁸ Rast'Asatu vertelt dat het offeren van een geit, schaap, of parelhoen voor het land vooral een jaarlijks feest is. Hij vertelt dat de offers voor het land zijn - niet per se voor voorouders. Voor hemzelf zijn het niet zijn voorouders.

goudmijnbouw. De nationale overheid zou in onze industrie moeten investeren. Maar de nationale overheid doet niets. Ze is niet aanwezig in Kejetia: Kejetia heeft geen water, geen elektriciteit en geen sanitaire voorzieningen. Wij hebben in Kejetia niets met de overheid te maken.” Een artisanale goudwerker zegt: “Ik delf al 21 jaar in Kejetia. Met anderen heb ik deze plek zelf opgebouwd. Op de trage bouw van een elektriciteitsnetwerk na, is er in Kejetia geen teken van de nationale overheid. Terwijl de delvers in Kejetia serieus zijn toegewijd aan hun werk. Wij zijn in Kejetia onze eigen overheid.”¹¹⁹ Hoewel de overheid niet zichtbaar is in Kejetia, hebben delvers zich wel te houden aan de verplichte concessies - natuurlijk delft een deel van Kejetia’s delvers ‘illegaal’. Alleen Ghanese delvers kunnen echter een concessie aanvragen. Buitenlandse delvers in Kejetia moeten andere wegen vinden om toestemming te krijgen voor goudmijnbouw in Kejetia. Delvers zonder concessie werken soms op de concessie van concessieleders.

Concessieleders spelen een grote rol in delvers’ toegang tot ondergronds goud. Concessieleders hebben van de Minerals Commission een concessie gekregen en stellen deze gedeeltelijk (tegen betaling) ter beschikking voor andere artisanale goudwerkers (die geen concessie kunnen of willen aanvragen).¹²⁰ Luckydubé vertelt dat delven op de grond van een concessiehouder een nadeel heeft voor ghettobewoners en delvers. Zij moeten dan namelijk ook de regels van de concessiehouder volgen. Concessieleders eisen daarnaast doorgaans zo’n tien tot twintig procent van de *Stenen* op die delvers boven de grond brengen. Concessieleders mogen zelf weten welke vergoeding ze van de ghettobewoners vragen.

Concessieleders hebben een sterke positie in Kejetia. Meestal beheren en bezitten zij, naast concessies, ook verpulvermachines, vergruismachines, generatoren en water-afzuiginstallaties. Als een ghettobewoner zo’n machine wil gebruiken moet deze de concessiehouder geld of diesel betalen. Concessieleders fungeren daarnaast vaak als tussenpersoon voor artisanale goudwerkers en de tindana, wanneer er een probleem is met de ondergrond. Concessieleders hebben tot slot een sterke juridische positie om hun toegang tot goud te waarborgen. Luckydubé vertelt: “Concessieleders kunnen het goud onder hun grond claimen zolang de concessie geldig is (meestal tien jaar). Met een concessie kan niemand anders de grond of het goud claimen.”¹²¹ Luckydubé voegt daaraan toe: “Natuurlijk behoort het goud niet tot de concessieleders, maar tot de goden, voorouders en landgeesten. Zij hebben het goud immers gemaakt. Daarom krijgt de tindana altijd een deel van de *Steenopbrengst*, ook van concessieleders.”

Er is een comité van concessieleders in Kejetia, waarin de meeste concessieleders uit Tongo komen.¹²² Robert, de concessiehouder uit Bolgatanga, vindt dat sommige concessieleders uit Tongo hun machtspositie in Kejetia misbruiken in ondergrondse conflicten: “Concessieleders uit Tongo hebben een sterkere positie dan de

---

¹¹⁹ Het is mij onbekend welke relaties de school in Obuasi heeft met de Ghanese nationale overheid.

¹²⁰ Gedurende mijn veldwerk heb ik alleen mannen, geen vrouwen, ontmoet die concessiehouder waren.

¹²¹ Luckydubé vertelt dat het goud in de grond wel op kan raken en dat het niet oneindig gedolven kan worden.

¹²² Volgens Luckydubé zijn er ongeveer tien concessieleders in Kejetia. Robert, de concessiehouder uit Bolgatanga, geeft aan dat ongeveer acht concessieleders in Kejetia uit Tongo komen.

rest van ons. Zij kunnen ons (via de chieft en tindana) onder druk zetten om tijdelijk te stoppen met werken in onze ghetto's. In zo'n situatie stopt ook onze ondergrondse beveiliging. De concessieleders uit Tongo gaan vervolgens soms zelf onder de grond; om te werken of om via hun ondergrondse ghetto's naar onze ghetto's te gaan en ons goud te stelen.”¹²³ Bij een geschil tussen delvers, zegt Robert, geeft de chieft het voordeel van de twijfel aan Tongo's delvers, omdat zij bij (het land en de ondergrond van) Gbani en Kejetia horen. Om deze reden sloot Robert zich aan bij het comité voor concessieleders; om vreemdelingen in Kejetia te vertegenwoordigen.

Concessieleders hebben in Kejetia dus, net als de chieft en tindana, een rol in delvers' oriëntaties omtrent het toegang krijgen tot land en goud.

Geschillen over de toegang tot ondergronds goud kunnen lokale machtsrelaties in Kejetia uitvergroten. Machtsrelaties tussen autochtonen en vreemdelingen in Kejetia, lijken delvers namelijk alleen belangrijk te vinden in hun verhalen over ondergrondse competitie. Artisanale gouddelvers - die onder de grond werken en omgaan met geschillen over toegang tot goud - lijken andere machtsrelaties te ervaren dan inwoners van Kejetia die alleen bovengronds werken. Rast'Asatu en andere bovengrondse ondernemers vertellen dat alle inwoners (afgezien van de chieft), ongeacht waar ze vandaan komen, gelijk en vrij zijn in Kejetia. Terwijl delvers veelvuldig vertellen over machtsverschillen tussen autochtonen en vreemdelingen, welke zich uiten in de problematiek rondom de toegang tot goud. De diverse ervaring van machtsrelaties lijkt verbonden aan het gegeven of inwoners van Kejetia ondergronds of bovengronds werken; de problematiek rondom de toegang tot goud vergroot mogelijk de gepercipieerde machtsverschillen tussen autochtonen en vreemdelingen.¹²⁴ Rast'Asatu zegt: “In Kejetia wonen en werken mensen uit allerlei plekken uit de omgeving prima samen. De delvers uit Tongo hebben desondanks de beste toegang tot goud in Kejetia: het land is immers van hen.” Met deze uitspraak doelt Rast'Asatu op de relaties van delvers uit Tongo met ondergrondse krachten, voorouders en landgeesten; hij doelt op hun relaties met de ondergrond als substantie. Percepties van lokale machtsrelaties in Kejetia lijken hier verbonden aan kwesties omtrent de toegang tot goud en de ondergrond.

Tijdens het aangaan van sociaal-politieke relaties met de chieft, tindana, Minerals Commission, concessieleders en/of met familieleden - om toestemming te krijgen voor het starten van een ghetto - blijven delvers zich ook oriënteren op geologische structuren. Artisanale gouddelvers stellen legaal goud te willen delven - de meeste ghetto's in Kejetia zijn legaal.¹²⁵ Artisanale gouddelvers kunnen geologisch urgente situaties echter niet altijd negeren, bijvoorbeeld wanneer armoede heerst en de toestemming voor een concessie op zich

---

¹²³ Concessieleders uit Tongo kunnen, volgens Robert, suggesties doen aan de chieft en tindana om strategische mijnbouwpauses in te lassen (wanneer dit hen uitkomt). Deze pauses kunnen bijvoorbeeld te maken hebben met de ondergrondse geologische situatie of met ondergrondse krachten en (Tongo's delvers') voorouders.

¹²⁴ De machtsrelaties waar (bijvoorbeeld) winkelhouders, bar-eigenaren, sponsors en opkopers mee te maken hebben, heb ik minder diepgaand onderzocht dan de machtsrelaties waar artisanale gouddelvers in Kejetia mee te maken hebben.

¹²⁵ Dit zeggen artisanale gouddelvers in Kejetia, ik heb nooit contracten hierover gezien. Rasta Asatu en artisanale gouddelvers vertellen dat sommige ghetto's in Kejetia wel illegaal zijn.

laat wachten;¹²⁶ tijdens bovengrondse sociaal-politieke afspraken kunnen ondergrondse geologische urgenties voorkomen. Stel je voor, vertelt een artisanale goudwerker:

“Terwijl ik wacht op toestemming voor mijn concessie vindt een ander mijnbouwteam, van de ghetto naast mijn stuk land, plotseling veel goud. De kans is groot dat dat mijnbouwteam binnenkort - door het volgen van de goudader - onder de grond van mijn land komt. Ik wil voorkomen dat het andere mijnbouwteam het goud onder mijn land delft. Meestal, wanneer mijnbouwteams elkaar onder de grond tegenkomen - omdat ze beiden dezelfde goudader volgen - kunnen ze (met bemiddeling van de chieft) tot een overeenkomst komen. Maar, als ik nog niet eens onder de grond ben, is de kans groot dat het andere mijnbouwteam de goudader blijft volgen tot onder mijn land en het goud onder mijn land opstrijkt.”

De geologische oriëntatie van artisanale goudwerkers kan in zo'n situatie hun sociaal-politieke oriëntatie overstemmen. De driedimensionale oriëntatie van goudwerkers in Kejetia zet zich voort tijdens het ondernemen van artisanale goudmijnbouwactiviteiten.

5.3 Artisanale goudmijnbouw in Kejetia: hoe goudmijnbouw te organiseren?

De organisatie en strategieën van artisanale goudmijnbouw in Kejetia zijn het resultaat van een driedimensionale oriëntatie van artisanale goudwerkers. Eerst bespreek ik de arbeidsorganisatie van mijnbouwteams en daarna bespreek ik goudmijnbouw onder de grond.

Teams: ieder voor zich

Artisanale goudwerkers in Kejetia werken onder de grond in teams (genaamd *teams of gangs*) – het *Steen* verwerken ze bovengronds individueel of met teamleden. Veel artisanale goudwerkers in Kejetia zien goudmijnbouw als een individueel “ieder voor zich” proces. “Ben je er niet, dan krijg je niets”, zeggen werkers.¹²⁷ Artisanale goudwerkers zijn elk bezig met hun eigen zoektocht naar goud en geld.

---

¹²⁶ De aanvraag van een concessie voor kleinschalige goudmijnbouw in Ghana is een lang en complex proces (Ayree, 2003: 370). Dit proces omvat (onder meer) het indienen van een ingevuld aanvraagformulier, plus tien kopieën van de plattegrond van de mijnbouwlocatie, bij de Minerals Commission via het districtcentrum. Hierop volgt de verzameling van a) een veldinspectierapport van het districtmijnbouwcentrum, b) een rapport van de District Chief Executive van het politieke district van de mijnbouwlocatie, c) een milieuvergunning van de Environmental Protection Agency, en d) de betaling van de vereiste kosten. De aanvraag wordt vervolgens geëvalueerd door de Minerals Commission, die vervolgens een aanbeveling doet aan de Minister die verantwoordelijk is voor het verlenen van een vergunning. Indien de Minister goedkeuring geeft, tekent zij/hij een overeenkomst tussen de concessie-aanvrager en de Ghanese nationale overheid. De aanvrager toont vervolgens de ondertekende overeenkomst (licentie) aan de Chief Inspector van mijnen, om zo een exploitatievergunning te krijgen alvorens de delvactiviteiten te beginnen. Kleinschalige mijnbouwvergunningen kunnen verlengd worden na drie of vijf jaar, afhankelijk van de grootte van de concessie (Ayree, 2003: 370).

¹²⁷ Een delver kan zonder problemen een dag rust nemen en niet delven. Het gevolg is alleen dat de delver dan geen Stenen krijgt. Ook kunnen delvers in principe zonder problemen wisselen van mijnbouwteam - zonder dit aan iemand te vertellen.

De teams voor ondergrondse goudmijnbouw bestaan in Kejetia allemaal uit mannen.¹²⁸¹²⁹ Bovengrondse goudmijnbouwactiviteiten worden in Kejetia ondernomen door zowel vrouwen als mannen. De bovengrondse goudertsverwerkingsactiviteiten zijn complex georganiseerd: de verschillende stappen van de goudertsverwerking zijn ingebed in een sociaal systeem waarin mannen en vrouwen dezelfde verwerkingsactiviteiten doen, mannen en vrouwen nemen echter deel aan verschillende verwerkingsketens – deze verwerkingsketens sluiten op elkaar aan, maar hebben een verschillend verdienmodel. Dit leg ik uit in appendix 1.

Een goudmijnbouwteam bestaat uit zo'n tien tot twintig delvers. In grote ghetto's werken soms meerdere teams waardoor er wel honderd tot tweehonderd mensen in de ghetto werken – de teams wisselen elkaar dan af. De organisatie van ondergrondse goudmijnbouwactiviteiten hangt af van (onder meer) de ondergrondse geologische structuren die delvers tegenkomen. De algemene taken in een goudmijnbouwteam zijn: sponsor, ghetto-eigenaar, teamleider (*gang leader*), explosieven-expert (*blast man*), boor-expert (*drill man; moyee man*), beitel-expert (*chisel man; chiseler*), beveiliging en lokale-jongen (*local boy*).¹³⁰¹³¹ Niet alle teams zijn op precies dezelfde manier opgebouwd en georganiseerd, maar veel teams zijn vergelijkbaar georganiseerd.

Een ghetto-eigenaar moet zorgen voor zijn mijnbouwteam: hij moet zijn teamleden geld geven voor eten en hij moet het mijnbouwgereedschap organiseren. Ghetto-eigenaren hebben, net als concessieleders, een lokale machtspositie in Kejetia. Zij krijgen een groot deel van de *Stenen* die delvers uit hun ghetto('s) halen. Artisanale gouddelvers zijn vaak afhankelijk van het beleid van hun ghetto-eigenaar (hun baas) wat betreft zaken als het percentage *Stenen* dat ze krijgen. Er zijn volgens artisanale gouddelvers in Kejetia 'goede', 'slechte' en 'gierige' ghetto-eigenaren. Goede ghetto-eigenaren behandelen hun teamleden met respect, geven ze een eerlijk percentage van de *Stenen* en zorgen voor koud drinkwater tijdens werkuren onder de grond. Slechte ghetto-eigenaren betalen hun teamleden te weinig of niet op tijd. Gierige ghetto-eigenaren hebben een beveiliging om te voorkomen dat hun eigen teamleden *Stenen*, of kleine hoeveelheden *Steenstof* met *poedergoud*, stelen (tabel 1).

Dit gebeurt echter bijna nooit, omdat teamleden vaak ook familieleden zijn. Een reden om uit een team te stappen is bijvoorbeeld een ghetto-eigenaar die zijn teamleden niet betaalt. Delvers kunnen ook in meerdere teams zitten (en verschillende taken uitvoeren).

¹²⁸ Delvers schrijven het feit dat vrouwen niet onder de grond gaan toe aan angst en een gebrek aan kracht. Argumenten in termen van vrouwen die het goud weggagen - zoals besproken in hoofdstuk 2 (Werthmann, 2009: 19 in Pijpers, 2010: 85-88) - kwamen niet ter sprake in Kejetia.

¹²⁹ Abigail vertelt dat vrouwen ook soms onder de grond werken. Tijdens mijn veldonderzoek in Kejetia heb ik nooit een vrouw de grond in zien gaan of horen vertellen dat ze dat doet.

¹³⁰ Sponsors van teams in Kejetia zijn zowel vrouwen als mannen - vrouwen doen dit vaak samen met hun man. Rast' Asatu vertelt dat vrouwen ook soms sponsor zijn wanneer, bijvoorbeeld, hun broer goudmijnbouwactiviteiten onderneemt, maar geen geld heeft. Een vrouw met een restaurant in Kejetia (ze is niet getrouwd en heeft drie kinderen) zegt dat weinig vrouwen sponsor zijn: "Het duurt als sponsor namelijk lang voordat je je geld terugkrijgt. Het is een lange termijn investering, het is duur en onzeker. Vrouwen willen stabiliteit."

¹³¹ Het is mogelijk om binnen een team te promoveren. Een 'opper lokale-jongen' (*chief local boy*) vertelde mij dat het mogelijk is om na lokale-jongen, opper lokale-jongen te worden. Daarna kunnen delvers bijvoorbeeld een soort teamleider (*ghetto guard*) worden. Of, als delvers dit willen, een ghetto starten en ghetto-eigenaar worden. Luckydubé begon ook als lokale-jongen, nu is hij teamleider en beitel-expert.

Het is gebruikelijker voor ghetto-eigenaren om een beveiliging te hebben wanneer hun ghetto's onder de grond andermans ghetto's tegenkomen. Dit is eveneens om diefstal te voorkomen. Ghetto-eigenaar zijn is een dure verantwoordelijkheid, zeker in de beginfase van de mijnbouw wanneer het 'grote geld' nog niet is bereikt. Ghetto-eigenaren nemen daarom vaak een sponsor.¹³² De sponsor investeert in de goudmijnbouwactiviteiten en de ghetto-eigenaar betaalt haar of hem dan met rente terug over een periode van, bijvoorbeeld, tien jaar.¹³³ Ghetto-eigenaren moeten hun goud ook verkopen aan hun sponsor voor een relatief lage prijs.¹³⁴ Zowel vrouwen als mannen zijn sponsoren.

Teamleiders hebben de verantwoordelijkheid om de benodigde teamleden en experts voor specifieke goudmijnbouwactiviteiten bij elkaar te krijgen. Dit is een ingewikkelde verantwoordelijkheid, omdat veel artisanale gouddelvers regelmatig heen en weer reizen tussen Kejetia en hun plaats van herkomst.¹³⁵ Sommige ghetto-eigenaren en teamleiders delven samen met hun team onder de grond. De taken van de andere teamleden en experts bespreek ik hieronder.

Onder de grond: een geologische, kosmologische en sociale oriëntatie

De organisatie van ondergrondse goudmijnbouwactiviteiten in Kejetia is het resultaat van een driedimensionale oriëntatie, waarbij de ondergrond een substantie is in plaats van een materie. Artisanale gouddelvers in Kejetia anticiperen en reageren tijdens het delven op ondergrondse geologische dynamiek alsof die verweven is met bovengrondse sociaal-politieke relaties. De bespreking van het ondernemen van ondergrondse delfactiviteiten illustreert delvers' oriëntaties in deze ondergrondse fase.

Krachten en geologische structuren, van de ondergrond als substantie, verklaren (samen) a) waarom delvers een eind moeten graven totdat ze goud bereiken, b) of delvers vervolgens goud vinden, en c) of ze eventuele ghetto-instortingsproblemen ervaren. Met andere woorden: delvers' relaties met de ondergrond als substantie, waarin krachten, voorouders, goden en landgeesten een rol spelen, gaan samen met hun

---

¹³² Luckydubé vertelt dat voordat hij een sponsor kreeg, hij en zijn team elke dag zelf eten kookten en aten bij hun ghetto. Nu heeft hij een sponsor en krijgt het team eten, alle lokale-jongens krijgen elke dag 5 GHC van de sponsor. De sponsor schrijft steeds de namen op van de lokale-jongens en het bedrag dat ze van hem krijgen. Wanneer Luckydubé goud aan de sponsor verkoopt, trekt de sponsor het gesponsorde bedrag af van de betaling voor het goud.

¹³³ Rast'Asatu vertelt dat een sponsor bijvoorbeeld 0.7 miljoen GHC investeert, met de afspraak om op termijn 1 miljoen GHC terug te krijgen. Rast'Asatu spreekt waarschijnlijk van bedragen uitgedrukt in old-currency - zijn argument gaat echter om de verhouding. Soms eist een sponsor betaling in de vorm van geld. Wanneer een sponsor echter doorheeft het het gesponsorde mijnbouwteam goudrijk erts heeft bereikt, kan zij of hij (een deel van) het *Steen* opeisen. Soms is dat namelijk winstgevender - het verwerken van het *Steen* besteedt de sponsor dan uit. Soms brengt het verwerken van de *Stenen* net genoeg geld op om als terugbetaling te dienen, dan haalt de sponsor de winst uit de berg zand die overblijft na het wassen (hier zit ook nog een percentage goud in, de sponsor kan het zand verkopen). Soms levert het verwerken van de *Stenen* al winst op en haalt de sponsor ook nog winst uit de berg zand die overblijft na het wassen. De 'overblijvende berg zand' en de activiteit 'wassen' leg ik verder uit in de paragraaf 'Boven de grond: van Steen tot goud'.

¹³⁴ De details van goudprijzen in Kejetia bespreek ik in de paragraaf 'Boven de grond: van Steen tot goud'.

¹³⁵ Artisanale gouddelvers geven aan dat ze wel altijd een tijdje in Kejetia moeten blijven, ze kunnen niet zomaar met lege handen weer thuis bij hun vrouw en kinderen aankomen.

gedetailleerde kennis van ondergrondse geologische structuren. Paragraaf 5.2 weidde al uit over delvers' relaties met ondergrondse krachten, voorouders en landgeesten. Deze paragraaf toont hoe deze relaties verweven zijn met delvers' geologische kennis en hun bestuur van mijnbouwactiviteiten.

Onder de grond zien artisanale gouddelvers een enorme geologische diversiteit. Delvers in Kejetia definiëren ondergrondse geologische structuren aan de hand van de aanwezigheid van goud in de grond, de richting van goudaders en de positie van de goudhoudende erts ten opzichte van de ondergrondse positie van een mijnbouwteam (tabel 1).

Een boor-expert maakt het eerste gat in de grond.¹³⁶¹³⁷ Hij drilt een gat in het grondoppervlak ter grote van een dynamietstaaf. De explosieven-expert gebruikt vervolgens dynamiet, elektriciteitsdraad en een lont om de eerste stenen weg te blazen.¹³⁸ Met behulp van deze methode volgt een mijnbouwteam het *poedergoud* en ontstaat er een vierkant (of rond) verticaal gat in de grond met een doorsnede van ongeveer anderhalve meter: een *ghetto*.¹³⁹ Om de ghetto te verstevigen (en het naar beneden klimmen te 'vergemakkelijken') stut een team de ghetto soms met houten balken, gemaakt van bomen uit Kejetia – niet alle ghetto's in Kejetia zijn gestut, sommigen zijn gedeeltelijk gestut (foto 2).

Een mijnbouwteam delft in Kejetia vaak eerst een eind verticaal alvorens goud te bereiken - in het gesteente dat relatief dicht aan het aardoppervlak zit, zit meestal alleen *poedergoud*.

Delvers leggen uit dat het goud in de grond eerst moet (op)groeien en rijpen (*grow* en *mature*). Deze termen betekenen, volgens hen, niet dat goud zich daadwerkelijk verplaatst in het gesteente. Het betekent dat, naarmate delvers dieper delven, ze meer goud in het gesteente vinden; het goud beweegt en groeit *met* het gesteente (en niet *in* het gesteente).¹⁴⁰ De terminologie die artisanale gouddelvers in Kejetia gebruiken, bestaat voornamelijk uit woorden die verwijzen naar procesmatige (in plaats van statische) gesteldheden van goud: goud groeit, rijpt en beweegt (*grow*, *mature* en *move*). Dit wijst op een substantiebenadering van goud, in plaats van een materiebenadering. Hoewel deze termen *geen* verbindingen benoemen van de ondergrond met bovengrondse

---

¹³⁶ Wanneer een ghetto-eigenaar een compressor heeft, kan deze ook een compressor gebruiken om gaten in de grond te boren. Veel compressors in Kejetia zijn echter kapot en wachten op reparatie of vervanging.

¹³⁷ Aan de oppervlakte van Kejetia vinden delvers vaak al wat *poedergoud* in het gesteente. Veel artisanale gouddelvers gebruiken dit goud voor het bekostigen van het bouwen van hun huis in Kejetia. Anderen, die niet willen investeren in een huis in Kejetia, gebruiken dit *poedergoud* om te investeren in hun ghetto – en hebben op deze manier soms geen sponsor nodig.

¹³⁸ Onder de grond is het werk van explosieven-expert gevaarlijk. Een explosieven-expert stopt het dynamiet in een geboord gat en maakt het gat vervolgens dicht. Als het gat niet goed dicht zit, kan het dynamiet uit het gat schieten. Wanneer de explosieven-expert het dynamiet heeft aangestoken, moet hij snel wegrennen: de ghetto uit of, wanneer de ghetto diep is, zich verbergen in een hoekje. Bij de explosie komt veel stof vrij. Af en toe kom ik mensen tegen die ongelukken hebben gehad tijdens hun werk bij het opblazen van gesteente.

¹³⁹ Een mijnbouwteam volgt het goud door af en toe monsters te nemen van het erts. De teamleider stampet het monster van het gesteente fijn met een grote metalen vijzel en mengt het steenstof met water. Daarna gebruikt hij een *sample tire* en water om het goud te wassen – de activiteit 'wassen' leg ik uit in 'Boven de grond: van Steen tot goud'. Op deze wijze komt een teamleider erachter hoeveel goud er in het erts zit en of het team nog dieper moet graven.

¹⁴⁰ Delvers zeggen bijvoorbeeld ook dat ze, om bij *Steen* en goud te kunnen komen, eerst *Rots* "weg moeten duwen".

sociaal-politieke relaties, wijzen ze op dynamische ondergrondse geologische structuren. De ondergrond is in deze termen niet een statische entiteit - waarin geologische structuren vaststaan en de plaats van goud bepalen - maar de ondergrond bevat krachten, processen en beweging. De terminologie wijst op een dynamische beleving van de ondergrond. Kejetia's inwoners en delvers leggen dit op diverse manieren uit.

Goud zit niet op elke plek hetzelfde in de grond. Dit is een belangrijk gegeven voor delvers, omdat het hun delfmethoden, -richting en -strategieën beïnvloedt. Delvers leggen het groeien, rijpen en bewegen van goud in de grond op verschillende manieren uit: geologische en kosmologische argumenten vullen elkaar aan en wisselen elkaar af. Robert, de concessieleider, vertelt:

“Sommige mensen in Kejetia denken dat goud in de grond daadwerkelijk kan groeien en zich kan vermenigvuldigen. Dat is niet waar, want goud zit vast in het gesteente. Zij die geloven dat goud onder de grond kan groeien en zich vermenigvuldigen, geloven ook in zwarte macht (*black power*), *juju* en geesten. Ik ben christen. Christenen geloven dit niet, wij geloven dat God het goud heeft gemaakt. Hier in Kejetia werken mensen met verschillende zienswijzen.”

Robert gebruikt zelf echter ook ‘procesmatige’ termen voor de ondergrond: “Goud beweegt altijd samen met het gesteente, maar kan zich niet verplaatsen binnen het gesteente”. Het verhaal over ‘anderen mensen die geloven in geesten (maar ik niet)’ kwam vaker voor tijdens mijn veldwerk. Delvers met verschillende zienswijzen praten namelijk ook met elkaar over, en met, mensen die de aarde als substantie zien. Een dergelijk verhaal zou overigens ook kunnen wijzen op terughoudendheid van informanten in het vertellen over hun zienswijzen, in verband met hun percepties van mijn overtuigingen - ik, de onderzoeker, zal vast niet geloven in landgeesten. Ook kan het wijzen op informanten die kennis hebben van lokale zienswijzen, maar zich niet zelf identificeren met (of herkennen in) deze zienswijzen. Daarnaast kan het wijzen op het erkennen van Kejetia's relaties met voorouders en landgeesten, maar mogelijk ziet niet iedereen dit als haar of zijn eigen relaties - bijvoorbeeld wanneer het niet om haar of zijn eigen land gaat. Wat echter duidelijk is, is dat Kejetia's inwoners allemaal een relatie erkennen tussen delvers en de ondergrond - of dit nu via anderen is of niet.¹⁴¹

Delvers volgen het *poedergoud* in de grond om bij een goudader te komen. Wanneer een goudmijnbouwteam na een paar meter verticaal delven nog steeds alleen maar *poedergoud* vindt, staat het voor een keuze: doorgaan met delven in de ghetto, of de ghetto (die nog slechts een kuil is) achterlaten om elders te beginnen. Delvers hebben wederom diverse verklaringen voor de hoeveelheden goud in de grond.

---

¹⁴¹ Mogelijk is het interessant om te onderzoeken in hoeverre er onderscheid bestaat - wat betreft wat mensen geloven over (geologische structuren van) de ondergrond - tussen mensen die wel en niet onder de grond werken met goud en dus wel of niet zicht hebben op ondergrondse geologische structuren. Het argument van deze scriptie, echter, is hoe dan ook dat het begrijpen van, en zicht hebben op, geologische structuren juist hand in hand gaan met delvers' culturele interpretatie van de ondergrond.

Luckydube vertelt:

“In een laag van *Steen* zit niet per se overal dezelfde concentratie goud. De goudconcentratie in *Steen* is soms moeilijk te voorspellen. Soms hebben twee ghetto-eigenaren hun ghetto’s vlak bij elkaar en toch een verschillende goudconcentratie in hun *Steen*; de ene ghetto-eigenaar heeft *Steen* met veel goud, terwijl de andere ghetto-eigenaar (vlakbij) *Steen* heeft met weinig goud. Zo’n scenario kan voor spanningen zorgen. In Kejetia verklaren we deze verschillen vaak met een Afrikaans geloof: het goud ‘beweegt’ misschien ergens heen, dat ligt in handen van de Goden.”

Robert, de concessieleider, zegt:

“Op school leerde ik dat goud niet kan bewegen in de grond. Magma en vulkanen zorgen voor de verdeling van goud in de grond. Soms graaf ik met mijn team naar goud en dan moeten we heel diep graven. Terwijl een ander team een eindje verderop heel dicht aan de oppervlakte goud vindt. Soms veroorzaakt dit onderlinge spanningen, maar meestal accepteren we het. We laten we het over aan God.”

Een christelijke ghetto-inspecteur in Kejetia, Obuasi en Tarkwa, vertelt:

“Ik inspecteer de veiligheid van ghetto’s en ik lokaliseer goud in ghetto’s. God wijst mij de weg en zo weet ik waar het goud zit.”¹⁴²

Bovenstaande verklaringen, voor a) waarom delvers een eind moeten graven alvorens goud te bereiken en voor b) het wel of niet vinden van goud, variëren tussen (een combinatie van) geologische en ‘bovennatuurlijke’ argumenten - of deze ‘bovennatuurlijke’ argumenten nu zijn in termen van de kerk of van landgeesten. Dit geldt ook voor delvers’ verklaringen voor c) hun ghetto-instortingsproblemen.

In Kejetia en de omliggende mijnbouwwijken hebben delvers de tendens om niet of nauwelijks te delven op vrijdagen. Op vrijdag moet het land namelijk rusten; de voorouders (de eigenaren van het goud) mogen dan niet gestoord worden.¹⁴³ Bovengrondse goudertsverwerkingsactiviteiten zijn dan ook populaire activiteiten op de vrijdagen in Kejetia. Niet alle delvers brengen overigens goud, land en de ondergrond in relatie met voorouders en landgeesten. Het taboe op delven op vrijdag is daarnaast niet voor alle delvers een doorslaggevend argument

---

¹⁴² De christelijke ghetto-inspecteur vertelt niet over het lokaliseren van goud in geologische termen.

¹⁴³ Een artisanale goudelvers vertelt dat het taboe is om op vrijdagen te delven, want op vrijdagen moeten de de voorouders en landgeesten aanbeden worden. Hij is overigens niet bekend met het woord *djinn*.

om de grond niet in te gaan. Geruchten in Kejetia verbinden de ingestorte ghetto van Obuasi (zie paragraaf 5.1) aan delfactiviteiten op vrijdag.

Delvers gebruiken deze gebeurtenis om het taboe op vrijdagse delfactiviteiten zowel te onderschrijven als verklaren: “Het is niet verbazingwekkend dat de ghetto instortte, het was immers vrijdag en de tindana had geen offer gemaakt voor onze voorouders”, en “Door het instorten van de ghetto zijn we nu huiverig om op vrijdagen te delven.” Het feit daargelaten dat de ghetto (volgens nieuwsbronnen)¹⁴⁴ instortte op een donderdag, illustreren delvers’ verhalen, over het verband tussen het ongeluk en het taboe, delvers’ driedimensionale oriëntatie en hun oriëntatie op de ondergrond als substantie: delvers kunnen niet zonder consequenties interveniëren in de ondergrond; bovengrondse offers (gemaakt door de tindana) zijn soms nodig voor de waarborging van delvers’ relaties met de ondergrond.

Delvers diverse verhalen over het taboe op vrijdagse ondergrondse delfactiviteiten illustreren ook dat cultuur en plaats in Kejetia niet isomorf zijn én dat delvers in Kejetia soms even *out of place* zijn als ikzelf. Alle delvers weten iets van wat er gaande is, maar niet alles; er is geen cultureel geheel. Het taboe heeft bijvoorbeeld niet één betekenis: bestaat het taboe vanwege de rust voor voorouders en landgeesten, vanwege een ingestorte ghetto, is het taboe vooral gewoonte of is er een andere reden? Een artisanale goudwerker uit Kejetia voegt een nieuwe verklaring toe: “Het taboe bestaat vooral in Obuasi. Daar delven namelijk vooral moslims en voor moslims is vrijdag een rustdag.” Maandag en vrijdag zijn in West-Afrika al eeuwenlang dagen dat er niet gedolven mag worden. Per definitie geldt natuurlijk dat er geen cultureel geheel bestaat, maar de een heeft meer overzicht en complexe belangen dan de ander. Iedereen in Kejetia is bekend met het taboe, maar mensen gissen soms naar de reden en voor niet iedereen is de reden hetzelfde.

Hoewel delvers diverse verklaringen hebben voor het vinden van goud en voor gebruiken rondom goudmijnbouwactiviteiten, hebben ze allemaal een relatie met de ondergrond. Delvers’ mogelijkheden om goud te verkrijgen, zijn ingebed in een web van sociaal-politieke, geologische en kosmologische relaties die verder reiken dan het opgraven van het goud op zich. Dit is een web waarin ook Kejetia’s delvers soms zoekende zijn of simpelweg meedoen.¹⁴⁵

Goud blijkt, net als de ondergrond, voor artisanale goudwerkers niet simpelweg een materie te zijn die zomaar voor het oprapen ligt. Goud is een substantie met krachten die relaties leggen met sociale en politieke relaties en die dus ervaren worden door delvers als rechtstreeks en actief interveniërend in bestuur - bijvoorbeeld door een bepaalde richting op te gaan of door niet goed te groeien. Deze percepties van goud zijn vergelijkbaar met wat Keita en Werthmann schrijven over percepties van goud dat behoort tot voorouders en landgeesten en

---

¹⁴⁴ Donderdag 20 november 2014 (<https://www.modernghana.com/news/582414/1/3-bodies-recovered-from-galamsey-pit-7-missing.html>).

¹⁴⁵ De chief geeft in onduidelijke situaties (geadviseerd door de tindana) instructies omtrent het delven. De chief en tindana hebben namelijk overzicht over de ondergrondse krachten en geologische structuren en weten wanneer en waar er soms niet gedolven moet worden.

percepties van goud dat zich terug kan trekken (Keita, 2010: 127; Werthmann, 2009: 19 in Pijpers, 2010: 85-88). De volgende anekdote raakt aan de invloed op bestuur van zowel percepties van goud als de geologische richting van een goudader.

Wanneer delvers gegroeid en gerijpt goud in de grond vinden, blijven ze zich driedimensionaal oriënteren. Bovengrondse sociaal-politieke relaties, ondergrondse geologische structuren én kosmologische factoren blijven relevant. Om de koers van het mijnbouwteam te bepalen, doen delvers ondergrondse inspecties. Op basis van hun ondergrondse geologische bevindingen, bepalen ze vervolgens een strategie. Ze bepalen bijvoorbeeld welke expert nodig is en in welke richting het team gaat delven. Tegelijkertijd houden delvers in de gaten wat andere (nabije) mijnbouwteams uit de grond halen en waar. Een delver illustreert dit met de volgende ervaring:

“Ons team heeft momenteel een probleem. Onze ghetto-eigenaar is altijd ook onze sponsor geweest. Maar het geld dat hij had, is nu *verdwenen*. Hij moest wat mensen helpen, misschien zijn familie, maar nu willen zij hém niet helpen. Onze ghetto-eigenaar wil geen sponsor nemen, omdat hij niet afhankelijk wil worden. Dus nu is er geen geld om te eten en te werken, terwijl er wel goud in de grond zit! Ik riep eerder alle lokale-jongens bijeen om de situatie te bespreken. We besloten om te gaan staken en allemaal een tijdje weg uit Kejetia te gaan. Maar nu is de situatie onder de grond dringend! We zien dat we onder de grond bij een *laan* zitten (tabel 1). We weten dat de *laan* veel goud heeft, want we zagen dat andere mijnbouwteams die dezelfde *laan* bereikten veel geld kregen. We moeten dus opschieten. We willen namelijk niet dat andere mijnbouwteams, via hun ghetto, de *laan* helemaal volgen tot onze ghetto. One ghetto-eigenaar probeert nu het team en het gereedschap bijeen te krijgen. We zullen er beslist komen en hopelijk krijgen we veel goud.”

Dit verhaal toont de onderhandeling tussen een geologische en sociale oriëntatie in de driedimensionale oriëntatie van een goudmijnbouwteam. Terwijl het team in een sociale crisis zit, overschaduwde een geologische urgentie het belang van de staking. De delvers proberen het team en gereedschap weer bij elkaar te krijgen om verder te kunnen delven. De richting van goudaders brengen delvers, zoals in bovenstaande anekdote, vaak in verband met sociale spanningen en competitie tussen mijnbouwteams - de chieft bemiddelt in het geval van conflict, zoals besproken in paragraaf 5.2. Geologische structuren op zichzelf zijn dus ook een belangrijk oriëntatiepunt in delvers' mijnbouwstrategieën.

Bovenstaande anekdote wijst ook op een benadering van de ondergrond als substantie; een ondergrond die krachten bevat. De anekdote van de delver raakt namelijk, met de term ‘verdwenen’ (*vanished*), aan verklaringen omtrent de ondergrond en goud die typisch zijn voor veel mensen in West-Afrikaanse landen. De opmerking van de delver over het ‘verdwenen’ geld correspondeert met de opvatting van artisanale gouddelvers in Burkina Faso dat geld, verkregen met goud, ‘bitter geld’ is en nooit de basis kan zijn voor blijvende welvaart

(Werthmann, 2003: 105). Geld dat afkomstig is van goud moet uitgegeven worden aan consumptie en is niet geschikt voor investeringen en productieve activiteiten.

Delvers in Kejetia spenderen hun geld, afkomstig van goud, op verschillende manieren en slechts gedeeltelijk in lijn met de principes van bitter geld - in de praktijk is dit soms in weerwil van deze negatieve perceptie van geld afkomstig van goud. Een huis, bruiloft en educatie (voor familieleden) zijn populaire doeleinden voor het verdiende geld van delvers. Dit wijst op een niet zo een 'bittere' perceptie van aan goud verdiend geld. Toch geven veel delvers hun geld ook uit aan alcohol en wiet.¹⁴⁶ Delvers vertellen: "Wiet geeft ons de kracht om onder de grond te werken, het verzacht (enigszins) de intensieve ondergrondse arbeid." Veel delvers in Kejetia hopen en verwachten op een dag een grote hoeveelheid goudklompen te vinden die hen in staat stelt om rijk terug te keren naar huis (en niet meer terug naar Kejetia te hoeven komen).^{147,148}

Succesverhalen hierover doen de ronde in Kejetia en Obuasi: drie mannen werden, afzonderlijk van elkaar, rijk van goud uit Kejetia en Obuasi, zij hoefden nooit meer terug te komen.¹⁴⁹ Delvers' gelduitgaven verhoudt zich wellicht meer tot delvers' verwachtingen omtrent goudvondsten in economisch opzicht. In hoeverre de manier van werken, wonen en geld uitgeven is te verbinden aan delvers' percepties van goud is wellicht interessant om

---

¹⁴⁶ Rast'Asatu is kritisch over delver: hij vindt dat delvers niet met geld kunnen omgaan. Zelf kwam hij ooit zonder geld naar Kejetia. Als winkelhouder kon hij iets opbouwen en nu is hij zelfs sponsor en goudopkoper. Hij vertelt: "Ik weet precies hoe delvers zich gedragen en leven, want ik moet daar op inspelen. Delvers werken in teams, maar niet echt samen. De opbrengsten van het goud bieden veel mogelijkheden, maar delvers verdelen het altijd en steken het in hun eigen zak. Daarbij plannen delvers niet, ondanks dat ze de ondergrond goed kennen en bij benadering kunnen voorspellen wat ze daar gaan vinden. Ze kopen bijvoorbeeld een motor, terwijl ze in hun huis niet eens een matras hebben liggen. Delvers geven hun geld uit aan drank, wiet en eten, en duiken daarna weer onder de grond om meer goud te delven." Rast'Asatu wijst ook op de huizen in Kejetia: de stijl van delvers uit Tongo is anders dan de stijl van delvers uit Bolgatanga (en plaatsen die nog verder weg van Kejetia liggen). Hij vertelt: "De levensstijl in Kejetia die ik net beschreef, is vooral zichtbaar in de huizen van delvers uit Tongo. Die huizen zien er verwaarloosd uit. De huizen van delvers (en anderen) uit Bolgatanga zien er veel verzorgder uit. Ze hebben betere daken (van golfplaats in plaats van riet en plastic). Mensen uit Bolgatanga hebben in Kejetia echt een tweede thuis gemaakt. In tegenstelling tot mensen uit Tongo. Misschien ligt het aan de lokale stijl van de mensen uit Tongo." Mogelijk heeft het onderscheid dat Rast'Asatu ziet, in huizen van delvers uit Tongo en daarbuiten, te maken met de functie van het huis en de mate waarin het bedoeld is voor tijdelijk verblijf. Delvers uit Tongo kunnen bijvoorbeeld vaker op en neer reizen naar hun oorspronkelijke woonplaats. Anderzijds zou dit onderscheid te maken kunnen hebben met delvers' percepties van goud en de manier waarop geld (verkregen van goud) uitgegeven moet worden. Diepgaander onderzoek naar de huizen (en het geldbeheer) in Kejetia zou interessant zijn voor vervolgonderzoek.

¹⁴⁷ Een artisanale goudwerker verklaart: "Wij in Ghana zijn arm, kijk naar onze kleding, we zijn arm, daarom gaan we onder de grond."

¹⁴⁸ Luckydubé verwacht uiteindelijk veel goud te vinden. Wanneer het zover is, verlaat hij Kejetia voor lange tijd en blijft hij in Tongo. Nu blijft Luckydubé in Kejetia. Hij vindt, beetje bij beetje, goud en hij reist tussen Tongo en Kejetia heen en weer. "Ik kan niet weten wanneer ik het grote goud zal vinden", vertelt Luckydubé, "alleen God weet dat. Als ik veel geld heb, kan ik mijn problemen oplossen en naar huis gaan. Het probleem is namelijk dat je als man een huis moet bouwen voor je vrouw. Daarbij moet je het eten en de school voor je kinderen betalen. Veel artisanale goudwerkers zijn hier om hun vrouw te ondersteunen. Ik weet niet of mijn verblijf hier kort of lang gaat duren. Ik ben al zo'n acht tot tien jaar hier. Sommige ghetto's hebben na vier tot vijf jaar al goede Stenen. Dan halen ze 1.000 à 2.000 GHC in ongeveer een Steen van het formaat van 3 banku-ballen. We hebben de ghetto in Obuasi nu al vijf á zes jaar. Binnenkort komen we hopelijk bij de goudklompen. Dan hebben we veel geld en stoppen onze problemen. Nu zit ik bijvoorbeeld nog in mijn vaders paleis, maar ik zou mijn eigen huis moeten bouwen."

¹⁴⁹ Delvers verwachten dat er in Kejetia en de omgeving voorlopig nog goud te vinden is. Delvers vinden namelijk steeds nieuwe plekken met goud. "Als het goud op is, dan gaan we ergens anders delven", zeggen delvers.

verder te onderzoeken. Delvers in Kejetia geven dus in de praktijk hun geld afkomstig van goud slechts gedeeltelijk uit in lijn met opvattingen die vergelijkbaar zijn met principes van bitter geld. Maar als het misgaat, zoals met het ‘verdwenen geld’, komen delvers toch vlug tot de conclusie dat het geld onjuist is verkregen.

De richting van goudaders is, naast ondergrondse krachten, een prominent thema in delvers’ driedimensionale oriëntatie. Luckydubé illustreert de sociaal-politieke-geologische driedimensionale oriëntatie van Kejetia’s delvers met *plafondsteen*. De vondst van *plafondsteen* kan sociale spanningen veroorzaken (tabel 1):

“*Plafondsteen* en *goot* zijn aanwezig in onze ghetto. Met *plafondsteen* moeten we snel delven. Het goud gaat dan namelijk opzij én omhoog. Daardoor bereikt een buurmijnbouwteam, in de ghetto een paar meter naast de onze, het goud relatief snel. Het *plafondsteen* zit onder het land van het buurmijnbouwteam namelijk dichterbij aan het aardoppervlak dan onder ons land. *Plafondsteen* is overigens ook gevaarlijk, omdat het ‘hangt’. Als het naar beneden valt, kan het je hoofd raken of het kan mengen met *Rots*.”

Deze anekdote onderstreept de concrete delfurgentie die kan ontstaan wanneer delvers een ondergrondse competitie anticiperen met een ander mijnbouwteam om een bepaalde goudader - in verband met de richting van de goudader.

De grondwaterspiegel is een berucht obstakel voor delvers in Kejetia. Wanneer delvers diep in de grond zitten, kan er water in de ghetto komen te staan waardoor een mijnbouwteam niet verder kan delven. Rast’Asatu vertelt dat het grondwater in de ghetto's het werk voor delvers beperkt:

“Er werken momenteel weinig mensen in Kejetia. Er staat namelijk water in de ghetto's. Delvers moeten eerst het water uit de ghetto's pompen met een waterpomp, voordat ze verder kunnen met hun werk. Inmiddels zijn delvers al drie dagen bezig met water uit de ghetto's te pompen. Ik vermoed dat ze over vier dagen klaar zijn. Wanneer het water uit de ghetto's is, zullen er veel meer mensen naar Kejetia komen. Het zal druk zijn, veel drukker dan nu.”¹⁵⁰

Om het grondwater uit de ghetto te pompen, gebruiken delvers een water-afzuiginstallatie (*puller*). Deze machine kan worden aangesloten aan een grote generator die in één van de twee ‘grote’ straten van Kejetia staat.¹⁵¹ Na het leegpompen van een ghetto kan een mijnbouwteam verder met delven.¹⁵²

---

¹⁵⁰ Nadat de vier dagen verstreken waren, nadat het water uit de ghetto's was gepompt, kwamen er inderdaad veel nieuwe mensen naar Kejetia.

¹⁵¹ Omdat de Ghanese nationale overheid Kejetia niet in elektriciteit voorziet, heeft Kejetia een eigen generator. Deze wordt onder andere gebruikt voor het aansturen van machines die water uit *ghetto's* pompen en machines die lucht in *ghetto's* blazen. Deze generator maakte het ook mogelijk dat de mensen in Kejetia de finale van de Africa Cup of Nations 2015

Soms bereikt een mijnbouwteam *bulksteen* (tabel 1). De geologische structuur van de ondergrond beïnvloedt wederom de strategie van een mijnbouwteam. Een ghetto-eigenaar wil in principe dat een beitel-expert het erts met hamer en beitel losmaakt. De arbeid kost namelijk geen geld.¹⁵³ Dynamiet kost daarentegen wel geld. Maar, het delven met hamer en beitel werkt voor *pakketjesgesteente*, niet voor *bulksteen*. Bij *bulksteen* moeten de explosieven-expert en boor-expert de *Rots* scheiden van de *Steen* (tabel 1). Het is de taak van de lokale-jongens om de *Rots* in zakken naar de oppervlakte te brengen.¹⁵⁴

Het kan strategisch zijn, vertelt Luckydube, om het *bulksteen* een tijd onder de grond te laten hangen alvorens het te delven.¹⁵⁵ Hiervoor geeft hij een aantal redenen. Ten eerste moeten delvers voorkomen dat het *bulksteen* mixt met de *Rots*. Delvers maken daarom eerst de *Steen* vrij door de *Rots* op te blazen.¹⁵⁶¹⁵⁷ Ten tweede wil een team gezamenlijk *bulksteen* delven en naar boven halen, zodat iedereen ervan verzekerd is dat het *bulksteen* eerlijk verdeeld wordt. Tot slot kan een ghetto-eigenaar meer verdienen door één keer een grote lading erts naar boven te halen, dan door een paar keer een kleinere lading erts naar boven te halen. Namelijk, elke keer dat delvers zakken met *Stenen* naar boven brengen, moet de ghetto-eigenaar een portie afstaan aan de chieft, de tindana en de sponsor. In absolute termen houden ghetto-eigenaars vaak meer *Stenen* over, voor zichzelf en hun teams, wanneer ze in één keer alle *Stenen* delven en naar boven halen. De verdeling van de *Stenen* is dus afhankelijk van de strategie van een mijnbouwteam. Deze strategie is gedeeltelijk afhankelijk van de ondergrondse geologische structuur, zoals hierboven is beschreven.¹⁵⁸

(tussen Ghana en Ivoorkust) konden zien, terwijl in de rest van de regio de stroom was afgesloten. De nationale overheid is momenteel bezig met het aanleggen van een elektriciteitsnetwerk in de regio van SMC en Gbani.

¹⁵² Sommige ghetto-eigenaren hebben meerdere ghetto's, waaronder relatief nieuwe ghetto's. Deze ghetto's zijn minder diep. Tijdens het pompen van water uit hun ghetto kunnen deze eigenaren investeren in het delven in hun nieuwe ghetto. Zo kunnen ze in periodes van water pompen ook een inkomen genereren.

¹⁵³ Kejetia's inwoners zien arbeid niet als iets waar je geld mee kunt verdienen of als iets dat geld kost.

¹⁵⁴ Soms bevat afgedankt Rots nog kleine hoeveelheden *poedergoud*. De ghetto-eigenaar heeft geen interesse in de Rots. Het is namelijk niet rendabel om Rots in zijn geheel te verwerken of om de stukjes gesteente die *poedergoud* bevatten ertussenuit te halen. Anderen (voornamelijk vrouwen) maken soms wel gebruik van (delen van) de naar boven gebrachte Rots. Een groep mensen verzamelt zich dan bij de berg Rots om daarin te zoeken naar stukken gesteente met (vermoedelijk) goud erin. Op de stukjes gesteente zijn soms spikkeltjes goud te zien. Soms nemen mensen, op basis van de kleur van het gesteente, aan dat er wel of geen goud in het gesteente zit.

¹⁵⁵ Sommige ghetto-eigenaren van artisanale goudmijnbouwteams hebben een beveiliging onder de grond wanneer ze *bulksteen* hebben hangen in hun ghetto. Zo voorkomen ze de hun teamleden niet 'snoepen' (*chop*) van het *bulksteen*. Daarbij beschermen ze op deze manier hun ghetto voor andere mijnbouwteams die mogelijk via een *laan* onder de grond naar hun ghetto komen (tabel 1).

¹⁵⁶ Luckydubé vertelt dat het laten hangen van de *Steen* niet altijd kan. Het dynamiet om gesteente mee weg te blazen kost namelijk geld. Als het geld schaars is bij de ghetto-eigenaar dan kan hij of zij niet zomaar besluiten om het *Steen* te laten hangen; dan heeft hij of zij het geld nodig (voor dynamiet om verder te delven, om het mijnbouwteam te voorzien van eten en voor andere uitgaven). Daarbij is het laten hangen van de *Steen* niet altijd nodig: soms is de *Steen* zo groot dat er toch wel genoeg is voor het hele team. Zoals in Luckydubé's ghetto in Obuasi, daar heeft zijn mijnbouwteam pas honderd gaten geboord (voor vijftig dynamietstaven; honderd gehalveerde dynamietstaven). Daarna konden de delvers, voordat ze de *Steen* zouden neerhalen, het stof in de gaten claimen. In dat stof zit namelijk ook goudstof.

¹⁵⁷ Luckydubé vertelt dat het ook in Obuasi, waar de grond losser is, mogelijk is om *Steen* te laten hangen.

¹⁵⁸ Een standaard ratio van de zakken *Stenen* voor de sponsor, ten opzichte van de naar boven gebrachte zakken *Stenen*, is mij onbekend. Een ghetto-eigenaar moet de sponsor in elk geval tevreden houden.

Kejetia's delvers noemen het delven van *bulksteen* soms 'verbouwen' (*to cultivate*). Het is opvallend dat Kejetia's delvers, die goud in verband brengen met voorouders en landgeesten, het delven van goud ook uitdrukken in termen van verbouwen (*cultivation*). Dit lijkt weg te bewegen van het concept van jagen op goud, dat Malinke verbinden aan het idee dat goud eigendom is van voorouders en landgeesten zoals besproken in hoofdstuk 2 - Tallensi en Malinke zijn overigens allebei landbouwvolken. Dit jagen op goud impliceert dat goud een wilde natuur heeft. De perceptie van de mogelijkheid om goud te verbouwen, impliceert echter een tammere natuur van goud. Dit maakt goudmijnbouw (vanuit een kosmologisch perspectief) minder gevaarlijk en meer vergelijkbaar met oogsten.¹⁵⁹

Gouddelving is in Kejetia gebaseerd op delvers' complexe en driedimensionale oriëntatie. Delvers inspecteren ondergrondse geologische structuren én hebben dynamische interpretaties van geologische structuren en de ondergrond. Delvers moeten zich positioneren in een web van sociale en kosmologische relaties en verplichtingen die verder gaan dan het opgraven van het goud op zich. De ondergrond en goud in Kejetia zijn daarmee een substantie voor delvers.

5.4 Conclusie: Kejetia's gouddelvers' bestuur en hun driedimensionale oriëntatie

Artisanale gouddelvers in Kejetia organiseren hun bestuur en strategieën op basis van een driedimensionale oriëntatie. In deze driedimensionale oriëntatie is de ondergrond, en alles wat daaruit voortkomt, een substantie (in plaats van een materie). Dit betekent dat de ondergrondse geologische structuren, waarop delvers zich oriënteren bij goudmijnbouw, samenhangen met ondergrondse krachten die relaties aangaan met bovengrondse sociaal-politieke relaties en activiteiten - en zij hebben hun weerslag op elkaar. Boven de grond blijken sociaal-politieke relaties complex en verrijkend in delvers' oriëntatie op de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Kejetia.

Delvers' driedimensionale oriëntatie is zichtbaar in alle fasen van artisanale mijnbouw: de keuze voor (en kennis van) een wijk en ghettolocatie, de toegang tot land en goud, en het organiseren van ondergrondse goudmijnbouwactiviteiten. De driedimensionale oriëntatie van delvers is zelfs zichtbaar in hun interpretaties van de ondergrond, welke ervaringen uitleggen van bovengrondse machtsrelaties tussen delvers en SMC.

Delvers' driedimensionale oriëntatie is ten eerste zichtbaar in hun kennis en keuzes omtrent mijnbouwwijken en ghettolocaties. Delvers leggen (percepties van) geologische diversiteit en nuances uit in termen van geologische verschillen tussen wijken. Daarnaast zien delvers sociaal-politieke verschillen tussen deze wijken. Concluderend komen geologische verschillen in Kejetia, Obuasi, Tarkwa en Accra Site vooral naar

---

¹⁵⁹ Delvers' percepties van de ondergrond in relatie tot Shaanxi Mining Company (GH) Ltd. (SMC) past bij de gedachte van goud verbouwen (*to cultivate*) en raakt aan het idee van stukken ondergrond en land (met hekken) afbakenen. Sommige delvers in Kejetia zijn er namelijk van overtuigd dat SMC een betonnen muur onder de grond heeft gebouwd om delvers onder de grond te blokkeren en zo meer ruimte voor het bedrijf te creëren. Deze overtuiging toont ook dat percepties en verwachtingen die delvers hebben van hun macht in relatie tot SMC zich niet alleen boven de grond uiten, maar ook in interpretaties van ondergrondse geologische structuren.

voren in vier elementen: de soliditeit van de grond, de zuiverheid van het goud, de diepte en vorm van de goudertslagen en de richting en vorm van de goudaders. De ghetto's in de vier mijnbouwwijken zien er ook verschillend uit. Dit relateert aan de verschillende 'leeftijden' van de ghetto's, de geologische verschillen van de wijken en de verschillende goudmijnbouwmethoden. Artisanale gouddelvers in Kejetia wijzen ook op sociale verschillen tussen de goudmijnbouwwijken. Het belangrijkste verschil is dat Kejetia, meer dan de andere wijken, is uitgegroeid tot een goed georganiseerd dorp, waar zowel mijnbouwactiviteiten als andere activiteiten plaatsvinden. Tot slot wijzen reeksen van operationele ghetto's op geologisch aantrekkelijke mijnbouwlocaties. Delvers' kennis en keuzes omtrent mijnbouwwijken en ghettolocaties zijn dus te verbinden aan een driedimensionale oriëntatie waarin geologische structuren en sociale relaties een belangrijke rol spelen. Culturele interpretaties van geologische structuren zijn vooral zichtbaar in de dagelijkse praktijk van delvers' driedimensionale oriëntatie bij het organiseren van toegang tot de ondergrond en van ondergrondse mijnbouwactiviteiten.

In delvers' wegen om toestemming te krijgen voor toegang tot land en goud is hun driedimensionale oriëntatie zichtbaar. Bovengrondse sociaal-politieke relaties, evenals bovengrondse relaties met ondergrondse krachten, voorouders en landgeesten, bepalen welke relaties delvers aangaan om toegang te krijgen tot land en goud. Tijdens het aangaan van deze sociaal-politieke relaties kunnen ondergrondse geologisch urgente situaties optreden - soms omdat de ondergrond sociale relaties verandert.

De chieft en tindana beheren respectievelijk bovengrondse sociaal-politieke zaken en ondergrondse zaken omtrent voorouders, landgeesten en goud. Delvers kunnen via de chieft en tindana toegang krijgen tot een stuk land in Kejetia. Met hen moeten delvers dus ten eerste relaties aangaan. De chieft en tindana blijven ook tijdens het delven belangrijk voor delvers. De chieft bemiddelt namelijk in ondergrondse conflicten tussen delvers. Allochtone delvers wijzen op het voordeel dat autochtone delvers hebben bij ondergrondse conflicten, vanwege hun lokale relaties met de chieft (en vanwege hun relaties met het land en de ondergrond). De tindana maakt, indien nodig, een offer voor de voorouders en landgeesten, wanneer delvers problemen ervaren met de soliditeit van de ondergrond of het vinden van goud. Omdat, volgens de nationale overheid, het ondergrondse goud in Ghana behoort tot de staat, moeten (Ghanese) delvers ook een concessie aanvragen bij de Minerals Commission voor kleinschalige goudmijnbouw - om binnen het legale kader van de nationale overheid te kunnen delven. Concessieleiders hebben zo'n concessie en stellen stukken grond beschikbaar voor delvers zonder concessie. Alleen Ghanesen mogen concessies aanvragen én niet elke Ghanese delver heeft de middelen om dit te doen. Concessieleiders bieden wellicht mogelijkheden voor een brug tussen artisanale delvers en de nationale overheid met betrekking tot het formaliseren van artisanale mijnbouw. Een valkuil is echter dat hiermee bestaande machtsrelaties in Kejetia alleen maar versterkt worden. Familie speelt ook een rol in de toegang tot land en goud: delvers sluiten zich vaak aan bij de grond en ghetto van een familielid. Delvers' bovengrondse oriëntatie op de chieft, tindana, Minerals Commission, concessieleiders en/of eventuele

familieleden, is altijd in onderhandeling met delvers' ondergrondse (geologische) oriëntatie - ook tijdens deze fase van het toegang krijgen tot land en goud. Ondergrondse geologische situaties kunnen urgent zijn: een goudader onder de grond gaat bijvoorbeeld richting de plaats waar een delver (die wacht op delftoestemming) binnenkort zijn ghetto wilt beginnen, maar als een ander mijnbouwteam de goudaders onder de grond volgt, kan dit deze delver goud kosten. Vooral wanneer armoede heerst en de toestemming voor een concessie op zich laat wachten, kan de geologische oriëntatie van een delver de sociaal-politieke oriëntatie overschaduwen.

Voor en tijdens het toegang krijgen tot land en goud, moeten delvers zich oriënteren op een complexe driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw. Bovengrondse sociaal-politieke relaties van delvers zijn complex en reiken tot buiten de geografische grenzen van Kejetia; ze maken deel uit van lokale, regionale, nationale en internationale ontwikkelingen. Ondergrondse krachten en geologische structuren maken relaties met delvers' oriëntatie en bestuur omtrent de toegang tot land en goud.

Het organiseren van mijnbouwactiviteiten onder en boven de grond is ook verweven met delvers' driedimensionale oriëntatie.

Onder de grond bepalen geologische structuren en krachten van de ondergrond (samen) zaken als a) waarom delvers eerst een eind moeten delven voordat ze goud vinden, b) of ze vervolgens goud vinden, en c) of ze eventuele ghetto-instortingsproblemen ervaren. Delvers hebben een rijke geologische en sociale terminologie voor de ondergrondse geologische nuances in Kejetia (tabel 1). Mijnbouwteamleden met diverse functies oriënteren zich op de diverse geologische structuren. Zij bepalen vervolgens, op basis van deze geologische structuren, hun delfactiviteiten en -strategieën. Tijdens dit proces verklaren delvers, op verschillende wijzen, met zowel kosmologische als geologische argumenten de ondergrondse situatie die ze tegenkomen. Het is opvallend dat delvers spreken in termen van groeien, rijpen en bewegen in relatie tot goud. Hoewel delvers deze termen niet per se letterlijk nemen, tonen delvers een dynamische beleving van de ondergrond. Voorouders, landgeesten en goden, spelen een belangrijke rol in delvers' opvattingen over (en relaties met) de ondergrond. De ondergrond is voor delvers een substantie met krachten die relaties kunnen aangaan met bovengrondse sociaal-politieke relaties. De richtingen van goudaders spelen ook een prominente rol in delvers' strategieën; ze spelen een rol in delvers' anticipatie op ondergrondse ontmoetingen met andere mijnbouwteams. Wanneer delvers een groot stuk erts delven, noemen zij dit soms verbouwen (*to cultivate*). Deze term wijst op een minder 'wilde' perceptie van goud dan de perceptie van goud dat 'gejaagd' moet worden - zoals bij Malinke. Bovengrondse sociaal-politieke relaties zijn gedurende het ondergrondse delfproces steeds deel van delvers' driedimensionale oriëntatie - zoals in de vorm van de chief, tindana, concessieleiders, ghetto-eigenaren, sponsors, andere mijnbouwteams en lokale machtsrelaties.

Delvers' oriëntaties, percepties en strategieën omtrent goudmijnbouw zijn complex en divers. Voor alle delvers geldt echter dat hun mogelijkheden en beperkingen om goud te verkrijgen, zijn ingebed in een web van sociaal-politieke, geologische en kosmologische relaties en verplichtingen die verder reiken dan het opgraven

van het goud op zich. Dit maakt dat goud, voor Kejetia's delvers, niet een materie is (of een handelsartikel dat simpelweg opgegraven hoeft te worden) maar een substantie.

In alle fasen van artisanale goudmijnbouw organiseren delvers hun mijnbouwactiviteiten op basis van hun driedimensionale oriëntatie en hun substantiebenadering van de ondergrond. Ze anticiperen en reageren op *bovengrondse* sociaal-politieke relaties, die zichtbaar zijn boven het (tweedimensionale) oppervlak van de aarde, en die verweven zijn met de *ondergrondse* geologische structuren (die de diepte en een derde dimensie zijn) en evenzeer met (kosmologische) percepties van de ondergrond (en goud) als *substantie*. Deze substantiebenadering van de ondergrond, en alles wat daaruit voortkomt, blijkt essentieel voor het begrip van delvers' bestuur van artisanale goudmijnbouw. Daarnaast toont delvers' geologische kennis, waarop ze hun delfstrategieën baseren, dat Kejetia's artisanale gouddelvers alles behalve 'blind' delven. Boven de grond zijn delvers' sociaal-politieke relaties complex en niet afgebakend door de geografische grenzen van Kejetia. Ze zijn deel van bredere sociaal-politieke relaties met actoren die, volgens verscheidene strategieën en argumenten, claims maken op het land en goud in Kejetia. Bestuur in Kejetia bouwt op bovengrondse sociaal-politieke relaties, alsof deze zijn verweven met ondergrondse geologische structuren en evenzeer met ondergrondse krachten van de ondergrond als substantie. Delvers tonen een continue onderhandeling tussen deze dimensies en binnen elke dimensie.

5.5 Foto's: illustraties van artisanale goudmijnbouwactiviteiten in Kejetia

Foto 1a: Ingang van het terrein van Shaanxi Mining Company (GH) Ltd (SMC).

Foto 1b: Mijnbouwinstallatie van SMC.

Foto 1c: Gebouwen van SMC.

Foto 2a: Ghetto (gestut).

Foto 2b: Ghetto (niet gestut).

Foto 3: Vrouwen verzamelen gedroogde *Stenen* om naar de vergruismachine te brengen.

Foto 4: Abigail zet *Stenen* neer voor de vergruismachine.

Foto 5: Vrouwen zijn het *steengruis* en *steenstof* aan het schudden.

Foto 6: Mannen wassen het goud in de wasinstallatie (voor: World Bank-bassin; achter: Resthaven-bassin).

Foto 7: Goudstof gaat van handdoek in *simple tire*.

Foto 8: Goud is te zien in *simple tire*.

Foto 9: Een *blade*.

Foto 10: Esther leert van delvers over goudaders in *Steen* (foto gemaakt door Sabine Luning).

6. Conclusie: een driedimensionaal perspectief en substantiebenadering voor ASM

Artisanale gouddelvers in Kejetia organiseren hun bestuur op basis van een driedimensionale oriëntatie op sociaal-ecologische relaties in de driedimensionale ruimte van artisanale goudmijnbouw in Tongo (Noord-Ghana). In deze oriëntatie is de ondergrond, en alles wat daaruit voortkomt, een substantie - in plaats van een materie.

Concluderend simplificeren het SES-model van Ostrom en de ‘stakeholdercategoriebenadering’ van Ballard en Banks fundamenteel de driedimensionale ruimte waarin artisanale delvers zich begeven. Dit is problematisch omdat het wetenschappelijk centrale concepten zijn, van prominente auteurs, op het terrein van grondstoffen en (artisanale) mijnbouw. In tegenstelling tot de benadering van deze scriptie, bieden de modellen geen ruimte voor de ondergrond als substantie, de complexe geologische structuren, de complexe bovengrondse ‘sociaal-politieke ruimte’ en de relaties tussen deze zaken.

Een bovengrondse benadering van artisanale goudmijnbouw gaat voorbij aan delvers’ strategieën die ze verbinden aan ondergrondse geologische structuren. Een materialistische benadering van de ondergrond gaat voorbij aan de relaties die delvers aangaan met ondergrondse krachten tijdens het delven. Een categoriebenadering gaat voorbij aan de complexe bovengrondse ‘sociaal-politieke ruimte’ waarin artisanale gouddelvers zich begeven. Verschillende stakeholders, zoals overheids *agencies*, mijnbouwbedrijven en lokale gemeenschappen, zijn namelijk zeer heterogeen én met elkaar verweven. Tot slot reikt delvers’ ‘sociaal-politieke ruimte’ ver buiten de geografische grenzen van Kejetia. Kejetia bestaat niet in een enclave of exclave, maar is deel van lokale, regionale, nationale en internationale ontwikkelingen.

Deze scriptie toont de conceptuele ruimte tussen delvers’ driedimensionale oriëntatie en substantieperspectief en het perspectief dat beleidsmakers en wetenschappers doorgaans hebben op mijnbouw en grondstoffen. Beleidsmakers oriënteren zich doorgaans voornamelijk sociaal-politiek en bovengronds, voor hen is de ondergrond een materie. Wetenschappen richten zich vaak op of het één of het ander; sociaal-culturele wetenschappen hebben doorgaans minder oog voor geologische en technische dimensies en geologische en technische wetenschappen hebben doorgaans minder oog voor sociaal-culturele dimensies - niemand geeft analytisch ruimte voor culturele geologie zoals ik in deze scriptie heb gebracht. Wetenschappers zien cultuur vaak als symbolisch en zien daarmee de realiteit ervan over het hoofd. Dit betekent een fundamenteel gebrek aan aansluiting tussen de oriëntaties van delvers, beleidsmakers en wetenschappers, wat problematisch is voor ambities om delvers te begrijpen, te betrekken in besluitvormingsprocessen én te betrekken in het legale kader van nationale overheden. Het is essentieel dat organisaties die zich verhouden tot artisanale gouddelvers dit weten, om inadequaat beleid én miscommunicaties met delvers te voorkomen. Politiek beleid en onderzoek met betrekking tot artisanale mijnbouw zouden er goed aan doen begrip te hebben van de gevolgen van de driedimensionale oriëntatie en substantiebenadering van artisanale delvers op hun mijnbouwgedrag en bestuur.

Beleidsmakers en wetenschappers moeten voorkomen om in de valkuil te vallen van het letterlijk overkijken van ondergrondse bijdragen aan bovengronds artisanaal mijnbouwbestuur – en andersom.

Het driedimensionale perspectief van deze scriptie is een substantieperspectief en draagt bij aan een beter begrip van artisanale gouddelvers in Kejetia. Het herhalen van dit onderzoek zou deze scriptie kunnen toetsen in en buiten Kejetia - bijvoorbeeld in het regenseizoen. Daarnaast kan onderzoek naar delvers' driedimensionale oriëntatie bij alluviale goudmijnbouw, of bij mijnbouw van andere substanties, bijdragen aan een meer complexe waardering van artisanale mijnbouw. Verder zou een breder onderzoek naar de driedimensionale ruimte van cohabitatie mogelijk interessant zijn vanuit het perspectief van een milieuorganisatie of mijnbouwbedrijf. Het driedimensionale perspectief zou tot slot getest kunnen worden in onderzoek naar bijvoorbeeld de gaswinning in Groningen.

Deze scriptie toont in elk geval dat individuen en organisaties die zich verhouden tot artisanale goudmijnbouw de ondergrond niet mogen vergeten.

7. Literatuur

- American Anthropological Association (2012) 'Code of Ethics (2009)' in: A.C.G.M. Robben & J.A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* United Kingdom, Wiley-Blackwell: 359-364.
- Arah, I.K. (2015) 'The impact of small-scale gold mining on mining communities in Ghana' *Africa: Diversity and Development* England, University of England.
- Aryee, B.N.A. (2003) 'Small-Scale Mining in Ghana as a Sustainable Development Activity: Its Development and a Review of the Contemporary Issues and Challenges in: G.M. Hilson (ed.) *The Socio-Economic Impacts of Artisanal and Small Scale Mining in Developing Countries* The Netherlands, A.A. Balkema Publishers: 360-398.
- Ballard, C. & G. Banks (2003) 'Resource War: The Anthropology of Mining' *Annual Review of Anthropology* 32: 287-313.
- Banchirigah, S.M. & G. Hilson (2010) 'De-Agrarianization, Re-Agrarianization and Local Economic Development: Re-Orientating Livelihoods in African Artisanal Mining Communities' *Policy Sciences* 43-2: 157-180.
- Barnard, A. & J. Spencer (2010) *The Routledge Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology* England, Routledge Taylor and Francis Group.
- Barnes, J., D. Michael, M. Lahsen, A. Mathews, P. McElwee, R. McIntosh, F. Moore, J. O'Reilly, B. Orlove, R. Puri, H. Weiss, & K. Yager (2013) 'Contribution of anthropology to the study of climate change' *Nature Climate Change* 3: 541-544.
- Bavinck, M., L. Pellegrini & E. Mostert (2014) *Conflicts over Natural Resources in the Global South: Conceptual Approaches* Leiden, CRC Press Taylor & Francis Group.
- Bennet, T., L. Grossberg & M. Morris (2005) *New Keywords: A Revised Vocabulary of Culture and Society* England, Blackwell Publishing.
- Berreman, G.D. (2012) 'Ethics versus "Realism" in Anthropology' in: A.C.G.M. Robben & J.A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* United Kingdom, Wiley-Blackwell: 331-358.
- Bleischwitz, R., M. Dittrich & C. Pierdicca (2012) 'Coltan from Central Africa, International Trade and Implications for any Certification' *Resources Policy* 37-1: 19-29.
- Boons, F. (2013) 'Organizing Within Dynamic Ecosystems: Conceptualizing Socio-Ecological Mechanisms' *Organization & Environment* 26-3: 281-297.
- Bourgois, P. (2012) 'Confronting the Ethics of Ethnography: Lessons From Fieldwork in Central America' in: A.C.G.M. Robben & J.A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* United Kingdom, Wiley-Blackwell: 318-330.

- Collins, N. & L. Lawson (2014) *Investigating Approaches to Working with Artisanal and Small-scale Miners: A Compendium of Strategies and Reports from the Field* Australia, International Mining for Development Centre.
- Deloria, V. Jr. (2012) 'Custer Died for Your Sins' in: A.C.G.M. Robben & J.A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* United Kingdom, Wiley-Blackwell: 199-206.
- Fabian, J. (1971) 'Language, History, and Anthropology' *Philosophy of the Social Sciences* 1: 19-47.
- Ferguson, J. (1999) *Expectations of Modernity* California, University of California Press.
- Fortes, M. (1945) *The Dynamics of Clanship among the Tallensi* London, Oxford University Press.
- Fortes, M. (1949) *The Web of Kinship among the Tallensi* London, Oxford University Press.
- Fortes, M. (1974) 'The First Born' *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 15: 81-104.
- Fortes, M. (1978) 'An Anthropologist's Apprenticeship' *Annual Review of Anthropology* 7: 1-30.
- Gewald, H. (2010) 'Gold as a Geological Item' in: C. Panella (ed.) *Worlds Of Debt: Interdisciplinary Perspectives on Gold Mining in West Africa* The Netherlands, Rozenberg Publishers: 15-24.
- Gilberthorpe, E. (2009) *Development and Industry: A Papua New Guinea Case Study* England, Durham University.
- Grätz, T. (2004) 'Gold Trading Networks and the Creation of Trust: A Case Study from Northern Benin' *Africa: Journal of the International African Institute* 74-2: 146-172.
- Gupta, A. & J. Ferguson (2012) 'Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference' in: A.C.G.M. Robben & J.A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* United Kingdom, Wiley-Blackwell: 374-386.
- Hannerz, U. (2012) 'Being There... and There... and There! Reflections on Multi-Site Ethnography' in: A.C.G.M. Robben & J.A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* United Kingdom, Wiley-Blackwell: 399-408.
- Hilson, G.M. (2014) 'Four decades of support for artisanal and small-scale mining in sub-Saharan Africa: A critical review' *The Extractive Industries and Society* 1-1: 104 – 118.
- Hilson, G.M. (2004) 'Structural Adjustment in Ghana: Assessing the Impacts of Mining-Sector Reform' *Africa Today* 51-2: 53 – 77.
- Hilson, G.M. (2003) 'Foreword' in G.M. Hilson (ed.) *The Socio-Economic Impacts of Artisanal and Small Scale Mining in Developing Countries* The Netherlands, A.A. Balkema Publishers: x-xii.
- Hilson, G.M. & A. Hilson (2015) *Entrepreneurship, poverty and sustainability: critical reflections on the formalisation of small-scale mining in Ghana* United Kingdom, International Growth Centre.
- Jansen, J. (2010) 'What Gold Mining Means for the Malinke, and How it was Misunderstood by the French Colonial Administration' in: C. Panella (ed.) *Worlds Of Debt: Interdisciplinary Perspectives on Gold Mining in West Africa* The Netherlands, Rozenberg Publishers: 95-110.

- Keita, M.F. (2010) 'Les Sacrifices pour l'Orpillage Artisanal dans le Manding' in: C. Panella (ed.) *Worlds Of Debt: Interdisciplinary Perspectives on Gold Mining in West Africa* The Netherlands, Rozenberg Publishers: 127-136.
- Luning, S. & R.J. Pijpers (aankomend) *Cohabitation in 3D: Governing Gold Concessions in Ghana*.
- Long, R., E. Renne, T. Robins, M. Wilson, K. Pelig-Ba, M. Rajae, A. Yee, E. Koomson, C. Sharp, J. Lu & N. Basu (2013) 'Water Values in a Ghanaian Small-Scale Gold Mining Community' *Human Organization* 72-3: 199-210.
- Marcus, G.E. (1995) 'Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography' *Annual Review of Anthropology* 24: 95-117.
- Nash, J. (2012) 'Ethnology in a Revolutionary Setting' in: A.C.G.M. Robben & J.A. Sluka (eds.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* United Kingdom, Wiley-Blackwell: 244-255.
- Orlove, B. & S.C. Caton (2010) 'Water Sustainability: Anthropological Approaches and Prospects' *Annual Review of Anthropology* 39: 401-415.
- Ostrom, E. (2009) 'A General Framework for Analyzing Sustainability of Social-Ecological Systems' *Science* 325: 419-422.
- Panella, C. (2010) 'Gold Mining in West Africa - Worlds of Debts and Sites of Co-habitation' in: C. Panella (ed.) *Worlds Of Debt: Interdisciplinary Perspectives on Gold Mining in West Africa* The Netherlands, Rozenberg Publishers: 1-14.
- Pelican, M. (2009) 'Complexities of indigeneity and autochthony: An African example' *American Ethnologist* 36-1: 52-65.
- Pijpers, R.J. (2010) 'Busting Diamonds, Booming Gold: Crisis, Gender, and Money in the Sierra Leone Mining Sector' in: C. Panella (ed.) *Worlds Of Debt: Interdisciplinary Perspectives on Gold Mining in West Africa* The Netherlands, Rozenberg Publishers: 79-94.
- Redman, C.L., J.M. Grove & L.H. Kuby (2004) 'Integrating Social Science into the Long-Term Ecological Research (LTER) Network: Social Dimensions of Ecological Change and Ecological Dimensions of Social Change' *Ecosystems* 7: 161-171.
- The World Bank (x) *Artisanal mining in critical ecosystems: a look at Gabon, Liberia, and Madagascar* Washington DC, The World Bank.
- Thomas, W.I. & D.S. Thomas (1928) *The child in America: Behavior problems and programs* New York, Knopf.
- Townsend, P.K. (2009) *Environmental Anthropology: From Pigs to Policies* Illinois, Waveland Press.
- Werthmann, K. (2003) 'Cowries, Gold and 'Bitter Money': Gold-Mining and Notions of Ill-Gotten Wealth in Burkina Faso' *Paideuma* 49: 105-124.

Websites:

ASM-PACE, <http://www.asm-pace.org/>, 15-07-2015.

Abzu Gold: Exploring and Developing Gold Projects in West Africa, www.abzugold.com/s/Home.asp, 20-07-2015.

Management Team, Goud: tien toepassingen,

<http://www.mt.nl/108/46238/tools/goud-10-toepassingen.html?order=2#slideshow>, 15-05-2015.

GHEITI: The Role of the Minerals Commission in the Mining Industry:

http://www.geiti.gov.gh/site/index.php?option=com_content&view=article&id=76:the-role-of-minerals-commission-in-the-mining-industry&catid=1:latest-news&Itemid=29, 20-07-2015.

Nieuwe openbaring: Substantie en Materie; Kracht en Stof,

<http://www.nieuweopenbaring.nl/boeken-lezen/27/41/>, 31-03-2017.

Soortelijk Gewicht: Goud, <http://www.soortelijkgewicht.com/vaste-stoffen/goud>, 15-01-2013.

Wikipedia: Common-pool resources, https://nl.wikipedia.org/wiki/Common_pool_resources, 24-11-2016.

Wikipedia: Goud, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Goud>, 7-05-2016.

Wikipedia: Kosmologie, <https://nl.wikipedia.org/wiki/Kosmologie>, 20-03-2017.

Anders:

Chan, S. (2001) *Complex Adaptive Systems* ESD.83 Research Seminar in Engineering Systems.

Minerals and Mining Act, Act 703 (31-03-2006).

8. Appendix

1) Boven de grond: van Steen tot goud

Wanneer een mijnbouwteam *bulksteen* heeft gedolven en naar boven heeft gebracht, krijgen alle teamleden een portie van de *Stenen*.¹⁶⁰ Een delver geeft een voorbeeld van zo'n verdeling:

“Stel je voor: je hebt 100 zakken *Stenen*. Daarvan gaan 50 zakken naar de sponsor en 10 naar de ghetto-eigenaar. Vervolgens gaan er 5 zakken naar de beitel-experts (zij zijn bijvoorbeeld met zijn tweeën of drieën, verwerken samen de *Stenen* en verdelen daarna het geld). Ook gaan er 5 zakken naar de explosieven-experts (idem). Dan gaan er nog 5 zakken naar de boor-experts (idem). Tot slot krijgen de lokale-jongens 10 zakken (10 procent van alle *Stenen*) (zij zijn bijvoorbeeld met zijn tien, verwerken de *Stenen* samen en verdelen daarna het geld óf ze krijgen allemaal een zak - dit is afhankelijk van of ze samen de *Stenen* willen verwerken en hoe gemakkelijk de zakken *Stenen* te verdelen zijn over het aantal lokale-jongens).”

In Kejetia verwerken mijnbouwteamleden hun portie *Stenen* gezamenlijk, alleen of in groepjes – dit verschilt per team.

Bovengrondse goudertsverwerkingsactiviteiten zijn voor een groot deel gebaseerd op de stofeigenschappen van goud: gewicht, smeltemperatuur en het vermogen om aan kwik te binden. Daarnaast zijn de bovengrondse goudertsverwerkingsactiviteiten complex georganiseerd: de verschillende stappen van de goudertsverwerking zijn ingebed in een sociaal systeem waarin mannen en vrouwen dezelfde verwerkingsactiviteiten doen, mannen en vrouwen nemen echter deel aan verschillende verwerkingsketens – deze verwerkingsketens sluiten op elkaar aan, maar hebben een verschillend verdienmodel. Dit sociale systeem van goudertsverwerkingsactiviteiten beschrijf ik door de stappen te doorlopen die nodig zijn om goud te winnen uit de gedolven *Stenen*.

De *Stenen* moeten ten eerste drogen in de zon. Dit maakt het vergruizen (*crushing*) en verpulveren (*grinding*) van de *Stenen* gemakkelijker. Terwijl de *Stenen* drogen, breken delvers de grote stukken *Steen* zodat alles in de vergruismachine (*crusher*) past. Wanneer de *Stenen* droog zijn, vraagt een delver doorgaans een aantal vrouwen om de *Stenen* bij elkaar te rapen en naar de vergruismachine te brengen (foto 3). Nadat vrouwen

---

¹⁶⁰ Een delver vertelt: “Bij individuele werkzaamheden worden de *Stenen* boven verdeeld. Eerst krijgen de ghetto-eigenaar en sponsor hun *Stenen*, daarna de explosieven-expert en de beitel-expert en daarna de lokale-jongens. Bij ons gaat het anders. Wanneer de *Stenen* zijn gecultiveerd komen eerst de sponsor en ghetto-eigenaar onder de grond om te kijken. Wij maken een speciale selectie voor hen met het goede goud (met de *Stenen* waarin je het goud kan zien zitten). Daarna gaan we met zijn allen naar beneden. Vervolgens krijgen de explosieven-expert en de beitel-expert en daarna de lokale-jongens hun *Stenen*. Vaak verwerken de lokale-jongens de *Stenen* samen.” Luckydubé vertelt dat toen zijn ghetto-eigenaar een keer 50 zakken *Stenen* had, hij 10 zakken *Stenen* kreeg. Hij kreeg zo veel zakken *Stenen* omdat hij de initiatiefnemer van de ghetto was en teamleider van de ghetto is. De rest van de zakken werd verdeeld over de rest van het mijnbouwteam. Stel, zegt Luckydubé, je hebt 30 zakken *Steen*, dan gaan er ongeveer 4 á 5 zakken *Steen* naar de concessieleider.

de *Stenen* bij elkaar hebben geraapt, krijgen ze elk een beetje van de *Stenen* in ruil voor hun arbeid. Dit uitdelen van kleine porties *Stenen* aan vrouwen leggen inwoners van Kejetia uit in termen van vrouwen die 'bedelen' om een beetje van de *Stenen*, hier ga ik later in deze paragraaf op in.

Vrouwen doen de *Stenen* in aluminium schalen en nemen de pannen met *Stenen* erin op hun hoofd naar de vergruismachines. Er staan drie vergruismachines bij elkaar. Om *Stenen* te laten vergruizen, moet een delver de eigenaar van zo'n vergruismachine 10 GHC betalen per kleine emmer met *Stenen* (per *basa*).¹⁶¹ Zowel vrouwen als mannen bezitten vergruismachines. De delver hoeft zelf niet aanwezig te zijn bij het vergruizen van de *Stenen*. Een man (of jonge jongen) bedient de vergruismachine (hij zit er op) en de vrouwen die de *Stenen* naar de vergruismachines brachten, doen de *Stenen* in de vergruismachines (foto 4).¹⁶² Uit de vergruismachine komen steengruis en steenstof. De vrouwen vegen het steengruis en -stof bij elkaar en doen het terug in de metalen pannen. Met de pannen op hun hoofd lopen de vrouwen naar een plek (het liefste in de schaduw) om te gaan schudden (*shanking* of *shaking*).

Voor schudden is nodig: een fijne stofdoek, een metalen bak en het mengsel van steengruis en steenstof. Vrouwen werken samen bij dit proces. Een aantal vrouwen gaat zitten op de bovenkant van een kleine emmer – die de vrouwen meedragen bovenop de gevulde metalen pannen – voor een lege metalen pan en heeft een stuk stof in de hand. De vrouwen hebben meestal een sjaal of t-shirt voor hun neus en mond tegen het stof; het stuk textiel dat vrouwen ook opgerold op hun hoofd leggen om de metalen pannen op te kunnen zetten. De rest van het groepje vrouwen schept met bakjes het mengsel van steengruis en steenstof in de stukken stof die de zittende vrouwen in hun handen hebben. De zittende vrouwen schudden (voorzichtig) de stofdoeken met het steengruis en steenstof erin heen en weer. Het steenstof valt door de fijne stofdoek in de metalen pan, het steengruis blijft achter in de stofdoek (foto 5).¹⁶³¹⁶⁴ Het steengruis in de fijne stofdoek doen de vrouwen in andere metalen pannen. Het steenstof in de metalen bakken is klaar om gewassen te worden. Het steengruis moet nog een keer verwerkt worden in de verpulvermachine (*grinder*). Na het schudden is er een ritueel dat 'bedelen' (*begging*) heet.

Vrouwen krijgen niet betaald voor hun arbeid, maar ze 'bedelen' voor een deel van het steengruis. Een man of vrouw (afhankelijk van wie de eigenaar van het steengruis en -stof is) geeft de vrouwen een deel van het steengruis (in de bakjes die ze ook tijdens het schudden gebruiken). De vrouwen stoppen, na het schudden en

---

¹⁶¹ Ik heb nooit gezien dat hiervoor werd betaald.

¹⁶² Tijdens het vergruizen ontstaan grote stofwolken. Vrouwen, mannen en kinderen staan en zitten rondom te vergruismachine te wachten tot de *Stenen* vergruisd zijn tot steengruis en steenstof.

¹⁶³ Tijdens het schudden vliegt er ook veel steenstof op. Soms vegen mannen of vrouwen dit opgewaarde steenstof (nadat het weer is neergedaald op de grond) op om het alsnog te wassen om eventueel aanwezig goud eruit te winnen.

¹⁶⁴ Mannen doen ook aan schudden. Bijvoorbeeld wanneer ze een monster willen nemen van de *Stenen* en willen zien hoeveel goud er in de *Stenen* zit. In zo'n geval stampet (*pound*) een delver de *Stenen* na het drogen zelf tot stof. Het is te duur om voor een kleine portie een breek- of verpulvermachine te gebruiken. Vervolgens schudt de man zijn gestampte steengruis en -stof. Daarna kan het steenstof gewassen worden om te zien hoeveel goud er in de portie *Stenen* zit. Het wassen leg ik later in de tekst uit.

bedelen, hun portie steengruis samen met hun fijne stofdoek in de (multifunctionele) emmer waarop ze zaten. De emmer gaat weer bovenop de pannen met steengruis, de vrouwen nemen de pannen op hun hoofd en brengen ze naar de verpulvermachine. De pannen met steenstof blijven achter voor de eigenaar.

Voor het gebruik van de verpulvermachine moet een delver weer 10 GHC betalen per kleine emmer (*basa*) met steengruis.¹⁶⁵ Het maalproces lijkt op het breekproces. Iemand bedient de machine terwijl een ander het steengruis in de machine schept.

Machinebezit zorgt in Kejetia voor een machtspositie. Allerlei machines in Kejetia kunnen het delven van goud en het verwerken van *Stenen* vergemakkelijken: een water-afzuiginstallatie, compressor, verpulvermachine, vergruismachine, blaasmachine en generator. Eigenaren van deze machines vragen geld of brandstof voor het gebruik van deze machines. Zowel vrouwen als mannen bezitten machines en vaak bezitten concessieleders machines. Rijke delvers en ghetto-eigenaren hebben een betere en snellere toegang tot goud in Kejetia: zij kunnen aanspraak maken op machines (en dynamiet) en in een kortere tijd een grotere goudvoorraad aanspreken (en de ondergrondse en bovengrondse arbeidsintensiviteit verkleinen). Ghetto-eigenaren die een beroep op machines en dynamiet kunnen doen, hebben tevens een betere kans in de ondergrondse race van het volgen van goudaders.

Nadat vrouwen het steengruis naar de verpulvermachine hebben gebracht, volgt opnieuw het bedelritueel. Na het verpulveren brengen de vrouwen het steenstof weer naar de delver. Het verkregen steenstof, uit de verpulvermachine en met het schudden, kan een delver vervolgens wassen.

Voor het wassen zijn twee personen nodig en verder: het steenstof, water en een wasinstallatie (*board*) (foto 6). Een wasinstallatie bestaat ten eerste uit twee waterbassins (van elk ongeveer anderhalve meter bij anderhalve meter) in de grond. Het 'eerste' waterbassin heet 'World Bank' en het 'tweede' waterbassin heet 'Resthaven' (*Over port*).¹⁶⁶ De wasinstallatie heeft ook een houten plank met opstaande randen. De houten plank leunt op (bijvoorbeeld) een zak met *Stenen* aan de rand van het World Bank-bassin. De houten plank loopt over het World Bank-bassin, leunt op de grond tussen het World Bank-bassin en het Resthaven-bassin, en mondt dan uit in het Resthaven-bassin. Op de houten plank liggen handdoeken. Voor het wassen kan beginnen, is er water nodig.

Vrouwen lopen elke dag door Kejetia met pannen grondwater op hun hoofd.¹⁶⁷ Één pan water verkopen ze voor 1 GHC. Er zijn ook mijnbouwteams die water uit hun ghetto's pompen. Dit water gebruiken delvers

---

¹⁶⁵ Ook bij de verpulvermachines heb ik nooit zelf een betalingstransactie gezien.

¹⁶⁶ De wijk *World Bank* en het bassin *World Bank* zijn niet hetzelfde en ze verwijzen niet naar elkaar. Ze zijn toevallig beiden vernoemd volgens een associatie met rijkdom.

¹⁶⁷ Dit water halen vrouwen uit de bodem van de droogstaande rivier. Door kuilen te graven in de rivierbodem komen ze bij het grondwater. Dit grondwater scheppen ze in bakken om te verkopen. In het regenseizoen, wanneer er water in de rivier staat, kan het water uit de rivier niet gebruikt worden om te verkopen. Er staat ook een waterpomp in Kejetia, deze doet het tijdens het regenseizoen.

soms ook voor het wassen. Dit water kost geen geld, omdat het water vervuild is.¹⁶⁸ Het geven van een fooi voor het water is echter gebruikelijk. Door het uiteinde van de waterpomp naar een wasinstallatie te leiden, kan een delver water in het 'eerste' World Bank-bassin laten lopen. Een andere delver mengt het steenstof met water tot modder, waarna het wassen kan beginnen.

Om te wassen, schept een delver beetje bij beetje modder op de bovenkant van de plank. Een andere delver staat in het World Bank-bassin, schept water uit het bassin en giet het langzaam bij de modder. Tegelijkertijd plaatst de eerste delver zijn hand op de plank, achter de modder, en beweegt zijn hand zo dat er maar kleine beetje aangelengde modder tegelijk over de plank naar beneden kunnen lopen. Omdat het goudstof in het steenstof zwaarder is dan het steenstof zelf, zakt het goudstof in de handdoeken op de plank. Het steenstof loopt, samen met het water, over de plank naar beneden en valt in het Resthaven-bassin. Na een aantal pannen verwerkt te hebben, nemen de delvers de handdoeken van de plank en deppen het neergedaalde stof via de handdoek in een laagje water in een monsterband (*sample tire* of *simple tire*) (foto 7).¹⁶⁹ Een delver roert met zijn hand door het mengsel in de monsterband en maakt cirkelende bewegingen met de monsterband. Hierdoor zakken de zware substanties naar de bodem van de monsterband. De delver giet het bovenste water en steenstof uit de monsterband en doet opnieuw water bij het mengsel. Hij herhaalt dit proces een paar keer totdat er nog maar een beetje steenstof bij het goudstof zit.¹⁷⁰ Nu is het goudstof te zien en kan de delver inschatten hoeveel goud hij zal krijgen per metalen bak met steenstof (foto 8).

De laatste stap, voordat een delver het goud kan verkopen, is het toevoegen van kwik aan het overgebleven mengsel van goudstof, water en steenstof. Een delver giet een druppel kwik in de monsterband en mengt het met zijn hand met het mengsel in de monsterband. Het goud bindt aan het kwik en er ontstaan zilverkleurige balletjes in de monsterband. De delver test of al het goud aan kwik is gebonden door water in de monsterband te doen en weer cirkelende bewegingen te maken. Hij giet weer het bovenste water en steenstof uit de monsterband. Als hij ziet dat er nog los goudstof in de monsterband zit, mengt hij nog wat kwik door het mengsel en maakt met zijn handen een balletje van het gebonden kwik en goud. De delver doet het balletje in een fijne stofdoek en knijpt het fijn, hierdoor gaat het laatste water uit het gevormde kwik-goudballetje.

Het kwik-goudballetje kan een delver verkopen. Meestal verkoop een delver aan zijn sponsor. De sponsor legt het kwik-goudballetje op een lepel op een blikje en gebruikt een brander om het kwik te laten verdampen. De sponsor zet de brander tegen het blikje en doet een paar stappen terug in verband met de giftige kwikdamp die vrij komt. Na het verdampen van het kwik blijft er een gouden balletje over. Nadat het goudballetje is afgekoeld, weegt de sponsor het. De prijs voor goud wordt in Kejetia berekend per 0,8 gram; per

---

¹⁶⁸ Het water dat uit de ghetto's komt, is vervuild doordat delvers onder de grond dynamiet gebruiken, poepen en urineren. Hierdoor is het grondwater uit de ghetto's niet meer te drinken.

¹⁶⁹ Een monsterband is een rubberen (van gerecyclede auto- of motorband gemaakte) schaal.

¹⁷⁰ In Accra Site zag ik een andere methoden: delvers gebruikten voor dit proces een leeg tomatenblik, met gaas eronder als zeef, om steengruis te zeven boven een monsterband. Vrouwen en mannen werkten hier samen.

mesje (*blade*) (foto 9).¹⁷¹¹⁷² Tijdens mijn veldwerk is de goudprijs per mesje in Kejetia 70 GHC. Stel, het goudballetje weegt 2,8 gram. De sponsor tikt op zijn rekenmachine in: $2,8 / 0,8 * 70 = 236$. De delver krijg dan 236 GHC van zijn sponsor. De sponsor kan vervolgens het goudballetje in Bolgatanga verkopen voor 253 GHC, dit betekent een winst van 17 GHC voor de sponsor.¹⁷³¹⁷⁴¹⁷⁵¹⁷⁶

Een delver kan extra geld verdienen door de ladingen (opgedroogde) modder die in het Resthaven-bassin achterblijven te verzamelen en te verkopen. In de restmodder (*over*) zit namelijk ook nog een percentage goud. Net buiten Kejetia, tussen de bomen en struiken in het veld (*bush*), verwerken mensen deze restmodder met chemicaliën om het laatste goud te winnen. Voor het winnen van goud uit restmodder moet de modder eerst drogen. Daarna wordt de modder in een bassin met water en cyanide gedaan.¹⁷⁷ Het bassin mondt uit op een pijp waarin zink zit. Het goud in het water dat in de pijp loopt, hecht aan het zink.¹⁷⁸

-
- ¹⁷¹ Delvers dragen verschillende redenen aan voor het rekenen met *blades* (0,8 gram). Sommigen zeggen dat een goudballetje van 0,8 gram precies past in het ronde gat temidden van het *blade*. Anderen zeggen dat een *blade* zelf precies 0,8 gram weegt. Tijdens mijn veldwerk heb ik sponsors altijd zien wegen met weegmachientjes.
- ¹⁷² De hoeveelheid goud in een portie *Stenen* varieert. De ene keer wint een delver 1,2 gram goud uit 5 bakken met modder (gemixt steenstof, goudstof en water). De andere keer wint een delver uit 1 kleine emmer (*basa*) wel 5, 10 of 20 *blades* - als de delver op een goede plekken gedolven heeft. Soms is er slechts 1 *blade* te halen uit 1, 2 of 3 zakken *Stenen*.
- ¹⁷³ Delvers vertellen dat het goud vanuit Bolgantanga wordt verkocht in het zuiden van Ghana. Vanuit Accra wordt het vervolgens verkocht aan “de witten”. Wat er uiteindelijk met al dat goud gedaan wordt, is voor veel delvers onbekend, geven delvers aan.
- ¹⁷⁴ Wanneer delvers veel goud in één keer hebben, reizen ze zelf naar Bolgatanga om het goud voor een hogere prijs te verkopen. Met veel goud is de winst groter dan de reiskosten naar Bolgatanga.
- ¹⁷⁵ Niet alle sponsors of opkopers houden dezelfde prijs aan. De berekeningen die ik hier heb gebruikt, komen van de berekeningen die ik heb geleerd van Luckydubé. Een andere sponsor en opkoper vertelde dat hij een prijs van 75 GHC per *blade* aanhoudt voor de delvers die hij sponsort. Voor delvers die hij niet sponsort, maar wel bij hem verkopen (deze delvers noemt hij zwerwers (*they roam*)), geeft hij 80 GHC per *blade*. In Tarkwa zijn ook opkopers die 80 GHC per *blade* betalen. Sommige opkopers sponsoren geen delvers, zij verkiezen het opkopen van goud voor een hoge prijs boven het investeren in delvers door sponsoring. De genoemde sponsor en opkoper zegt dat aan de kleur van het goudballetje de zuiverheid van het goud is af te leiden. In Kejetia houden opkopers geen rekening met de zuiverheid van het goud. In Bolgatanga meten opkopers wel de zuiverheid van het goud (met een waterinstrument) om de prijs voor het goud te bepalen. De sponsor en opkoper smelt zelf zijn goud om voordat hij het doorverkoopt. Het goud doet hij in een stenen kommetje, daarbij doet hij een chemische stof zodat het goud makkelijker smelt. Hij doet het stenen kommetje in een stenen bak met kolen erin. De stenen bak heeft een gat aan de onderkant waar een blaasbalk in past. Na het smelten, giet de sponsor en opkoper het goud in een metalen gietvorm. Daarna verkoopt hij het in Bolgatanga.
- ¹⁷⁶ Wanneer een delver veel *Stenen* tegelijk kan verwerken, en dus veel goud tegelijk kan verkrijgen, kan hij twee goudballetjes maken. Het ene goudballetje kan hij dan aan de sponsor verkopen voor de afgesproken prijs, zo blijft de sponsor tevreden. Het andere goudballetje kan hij verkopen aan een andere opkoper, bij wie hij geen schulden heeft, voor een hogere prijs. Luckydubé vertelde dat hij dit geregeld deed, om zo meer geld te kunnen verdienen. Zijn sponsor mocht dit niet weten, die zou het niet accepteren omdat het mijnbouwteam van Luckydubé schulden bij hem heeft.
- ¹⁷⁷ Sommige mensen verwezen naar de cyanide met de term *acid of chemical*. Veel mensen wisten niet wat voor chemische substantie het was dat ze bij de restmodder doen. Het staat namelijk niet op de zakken waarin ze de cyanide kopen, omdat het giftig is en verboden te gebruiken. De mensen die de restmodder verwerken, zeggen dat de inhoud van de bassins heel giftig. Indien dieren ervan zouden drinken, zouden ze onmiddellijk dood gaan. Sommigen van de mensen die de restmodder verwerken, zeggen dat er altijd, dag en nacht, iemand de wacht houdt bij de giftige cyanide-baden.
- ¹⁷⁸ De volgende stappen in dit proces heb ik niet gezien.

Kejetia's delvers doorlopen veel stappen om goud uit het gedolven *Steen* te winnen. Zowel mannen als vrouwen doen dit. Wanneer vrouwen, na hun arbeid en het 'bedelen', een aantal pannen met *Stenen* of steengruis hebben verzameld, doorlopen ze ook alle stappen die ik hierboven heb beschreven.¹⁷⁹

Sommigen mensen in Kejetia specialiseren zich in één van de goudverwerkingsactiviteiten zoals het fijnstampen (*pounding*) van *Stenen* in een grote vijzel. Een eigenaar van een portie *Stenen* kan deze persoon dan betalen om de *Stenen* te laten stampen – dit is goedkoper dan het proces met vergruismachines, schudden (en bedelen) en verpulvermachines.¹⁸⁰

De hierboven beschreven bovengrondse goudertsverwerkingsactiviteiten zijn complex georganiseerd en voor een groot deel gebaseerd op de stoffeigenschaften van goud: gewicht, smelttemperatuur en het vermogen om aan kwik te binden. De verschillende stappen van de goudertsverwerking zijn ingebed in een sociaal systeem waarin mannen en vrouwen dezelfde verwerkingsactiviteiten doen, mannen en vrouwen nemen echter deel aan verschillende verwerkingsketens – deze verwerkingsketens sluiten op elkaar aan, maar hebben een verschillend verdienmodel.

---

¹⁷⁹ Abigail geeft aan dat zij en haar zus na ruim twee maanden sparen drie pannen met verpulverde *Stenen* hebben – de *Stenen* komen uit Accra Site. Abigail vertelt dat voor een periode van twee maanden drie pannen met *Stenen* erg weinig is. Het komt door al het water in de ghetto's momenteel dat ze zo weinig *Stenen* hebben verzameld. “Het water in de ghetto's heeft gevolgen voor de hele gemeenschap”, zegt Abigail.

¹⁸⁰ Niet elke specialist in het fijnstampen van *Stenen* heeft de materialen die nodig zijn voor het fijnstampen (zoals een grote metalen vijzel). Opkopers bezitten vaak materialen om te stampen, specialisten kunnen deze vaak gratis gebruiken.